

**УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ВО СКОПЈЕ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ „БЛАЖЕ КОНЕСКИ“**

Давор Александар Јанкулоски

**КОНСТРУКЦИИТЕ СО *ИМА* И *Н/Т*-ПАРТИЦИП
ВО ДИЈАЛЕКТНИОТ И ВО СОВРЕМЕНИОТ
МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК**

Докторски труд

Скопје, 2024

Докторанд:

ДАВОР АЛЕКСАНДАР ЈАНКУЛОСКИ

Тема:

КОНСТРУКЦИИТЕ СО *ИМА* И *Н/Т*-ПАРТИЦИП ВО ДИЈАЛЕКТНИОТ
И ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Ментор:

Проф. д-р ВЕСЕЛИНКА ЛАБРОСКА
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Лектура:

Проф. д-р ВЕСЕЛИНКА ЛАБРОСКА

Научна област:

НАУКА ЗА ЈАЗИКОТ – МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Датум на одбрана:

Давор Јанкулоски

КОНСТРУКЦИЈИТЕ СО *ИМА* И *Н/Т*-ПАРТИЦИП
ВО ДИЈАЛЕКТНИОТ И ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

А п с т р а к т

Развојот на македонскиот јазик во мултикултурна и мултијазична средина довел до промени и иновации, што, од една страна, го оддалечиле од словенските јазици, но, од друга страна, структурно го доближиле до несловенските јазици од балканското окружување. Во тој контекст, посебно внимание привлекува системот на глаголски парадигми образувани со конструкциите со помошниот глагол *има* и пасивниот партицип на перфектот. Нивниот развоен тек и востановувањето на нивната сфера на употреба во рамките на дијалектниот и на стандардниот македонски јазик се наоѓаат во фокусот на овој труд, т. е. претставуваат предмет на нашето истражување. Потребата за прецизирање на употребата на *има*-конструкциите во македонскиот јазик произлезе од брзото ширење на иновациските бранови во македонскиот глаголски систем, особено во сферата на минатите времиња, предизвикано од функционалната оптовареност на наследениот, словенски тип на перфект што доведува до негово повлекување од примарното значење на неопределеност на планот на минатото и остава простор за ширење на перфектот од балкански тип во таа функција. Анализата има цел да направи увид во фреквентноста на парадигмите со *има* и *н/т*-партицип, да ја утврди нивната распространетост на македонската јазична територија, и да го согледа функционалното поле на парадигмите, со особен осврт кон формите кои се третираат како перфект, а со тоа да се одреди во колкава мера може да се очекува прераспределба на системот на минатите времиња во македонскиот јазик.

Клучни зборови: *има*-конструкција, партицип, македонски јазик, македонски дијалекти, индикатив, модалност, перфект, резултативност, фактивност.

Davor Jankuloski

CONSTRUCTIONS WITH *UMA* AND *H/T*-PARTICIPLE
IN DIALECTS AND CONTEMPORARY MACEDONIAN LANGUAGE

A b s t r a c t

The development of the Macedonian language in a multicultural and multilingual environment has led to changes and innovations, which, on one hand, have distanced it from the Slavic languages, but, on the other hand, structurally brought it closer to non-Slavic languages from the Balkan environment. In that context, the system of verb paradigms formed by the constructions with the auxiliary verb *uma* ['have/has'] + past passive participle (or *n/t*-participle) attracts special attention. Macedonian is the only Slavic language that incorporated these periphrastic constructions as regular paradigms. The research deals with the development of constructions with *uma* + *n/t*-participle and their functional system in the Macedonian dialects and in the Macedonian standard language. The need to specify their use arose from the rapid spread of innovations in the Macedonian verbal system, especially in the sphere of the past tenses. It was caused by the functional burden of the inherited Slavic type of perfect, which leads to its withdrawal from the primary meaning of unmarked past tense and enabled spread of the Balkan type perfect in that function. The analysis aims to demonstrate the frequency of paradigms, establish their geographical distribution across the Macedonian language territory, and determine the functional domain of the paradigms, with particular emphasis on forms treated as perfect. This will also help in determining the extent to which a redistribution of the system of past tenses in the Macedonian language can be expected.

Keywords: *uma*-constructions, participle, Macedonian language, Macedonian dialects, indicative, modality, perfect, resultativity, factivity.

Изјавувам дека докторскиот труд е оригинален труд што го имам изработено самостојно.

Изјавувам дека електронската верзија на докторскиот труд е идентична со отпечатениот докторски труд.

Потпис на авторот, с.р.

СОДРЖИНА

ВОВЕД	10
1. ПРЕГЛЕД НА ПОЗНАЧАЈНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА КОНСТРУКЦИИТЕ СО <i>ИМА</i> И <i>Н/Т</i> -ПАРТИЦИП	14
1.1. Третманот на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонските граматики	14
1.2. Преглед на позначајните истражувања на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во стандардниот и во дијалектниот македонски јазик	16
1.3. Проучувањата на сложените глаголските форми со <i>habere</i> и пасивен партицип во поширокото балканско и словенско окружување	20
2. ПОЈАВА И РАЗВОЈ НА КОНСТРУКЦИИТЕ СО <i>ИМА</i> И <i>Н/Т</i> - ПАРТИЦИП	23
2.1. Потеклото и семантиката на глаголот <i>има</i>	23
2.2. Партиципот на <i>-н/-ӣ-</i>	26
2.3. За појавата на сложените форми со <i>habere</i> во македонскиот јазик	29
2.4. За развојот на функционалната зона на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> - партицип во македонскиот јазик	35
2.4.1. Функционалното поле <i>резултӣа̄ӣивнос̄ӣ</i>	37
2.4.2. Категорија <i>вид</i>	38
2.4.3. Категорија <i>време</i>	40
2.4.4. Категориите <i>модалнос̄ӣ</i> и <i>фактӣивнос̄ӣ</i>	44
2.4.5. Категорија <i>ӣрекажанос̄ӣ</i>	45
2.4.6. Категориите <i>евиденцијалнос̄ӣ</i> и <i>сӣа̄ӣус</i>	47
2.4.7. Категорија <i>дис̄танца</i>	48

3. КОНСТРУКЦИИТЕ СО <i>ИМА</i> И <i>Н/Т</i> -ПАРТИЦИП ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ	50
3.1. За ареалната зона на конструкциите со <i>има</i> во македонскиот јазик	50
3.2. Формален преглед на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонскиот дијалектен јазик	52
3.2.1. Преглед на парадигмите со <i>има</i> + <i>н/ӣ</i> -партицип во западното наречје	54
3.2.1.1. Состојбата во западните периферни говори	54
3.2.1.2. Состојбата во централните говори	58
3.2.2. Преглед на парадигмите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во говорите на југоисточното наречје	62
3.2.3. Преглед на парадигмите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во северните говори	67
3.3. Анализа на функционалната зона на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> - патицип на македонската дијалектна територија	69
3.3.1. Конструкцијата <u><i>има</i> (во презент) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските дијалекти	70
3.3.1.1. <i>Има</i> -перфектот во западните говори	71
3.3.1.2. <i>Има</i> -перфектот во југоисточното наречје	76
3.3.1.3. <i>Има</i> -перфектот во северните говори	78
3.3.2. Конструкцијата <u><i>има</i> (во имперфект) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските дијалекти	79
3.3.2.1. Функционалната зона во западните говори	80
3.3.2.2. Состојбата во југоисточните говори	86
3.3.2.3. Состојбата во северните говори	87
3.3.3. Конструкцијата <u><i>има</i> (во л-перфект) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските дијалекти	87
3.3.4. Конструкции од типот <u><i>ке</i> + <i>има</i> + <i>н/ӣ</i>-партицип</u>	90
4. КОНСТРУКЦИИТЕ СО <i>ИМА</i> И <i>Н/Т</i> -ПАРТИЦИП ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА	93
4.1. Афирмацијата на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонските книжевни текстови	93
4.1.1. Периодот на старата македонска книжевност	93

4.1.2. Конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонската народна книжевност	94
4.1.3. Конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонските книжевни текстови во првата половина на 20 век	97
4.1.4. Конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во современата македонска литература	99
4.2. Формален преглед на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонските книжевни текстови	110
4.3. Функционално-семантичка анализа на конструкциите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во македонската литература	112
4.3.1. Конструкцијата <u><i>има</i> (во презент) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските книжевни текстови	113
4.3.2. Конструкцијата <u><i>има</i> (во имперфект) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските книжевни текстови	120
4.3.3. Конструкцијата <u><i>има</i> (во л-перфект) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските книжевни текстови	124
4.3.4. Образувања од типот <u><i>ќе</i> + <i>има</i> + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонската литература	126
4.3.5. Други модални образувања со <u><i>има</i> + <i>н/ӣ</i>-партицип</u> во македонските книжевни текстови	127
5. КОНСТРУКЦИИТЕ СО <i>ИМА</i> И <i>Н/Т</i> -ПАРТИЦИП ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК	132
5.1. Формални забелешки	132
5.2. Семантичко-функционална анализа на парадигмите со <i>има</i> и <i>н/ӣ</i> -партицип во современиот македонски јазик	135
5.2.1. Конструкцијата <u><i>има</i> (во презент) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u>	135
5.2.2. Конструкцијата <u><i>има</i> (во имперфект) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u>	152
5.2.3. Конструкцијата <u><i>има</i> (во л-перфект) + <i>н/ӣ</i>-партицип</u>	160
5.2.4. Конструкциите од типот <u><i>ќе</i> + <i>има</i> + <i>н/ӣ</i>-партицип</u>	164
5.2.5. <i>Има</i> -перфект во <i>да</i> -конструкција	169
ЗАКЛУЧОК	173

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	179
ИЗВОРИ	201
ИНДЕКС на глаголите во <i>има</i> -конструкција	205

ВОВЕД

Во текот на историските процеси на балканската јазична територија, македонскиот јазик поминал специфичен развоен пат кој, во голема мера, придонел за негова јасна диференцијација во однос на останатите словенски јазици. Согледувајќи ја неговата јазична еволуција, се забележуваат две тенденции. Едната од нив оди во насока на зачувување и продолжување на наследените словенски карактеристики, како во граматичкиот така и во лексичкиот систем, додека другата тенденција оди во насока на постојана адаптација на јазичната структура мотивирана од непосредниот контакт со другите балкански јазици (Марковиќ 2020: 82–83). Граматичкиот систем се модификува и се појавуваат потранспарентни граматички показатели за оние семантички категории кои се најважни за воспоставување поеднозначна и појасна комуникација. Загубата на синтетичката дефлекција, развојот на категоријата определеност кај именските зборови и во врска со тоа појавата на постпозитивниот член, аналитичката компарација, удвојувањето на објектот, модалните глаголски форми со *ќе* и конструкциите со *сум*, односно со *има* + пасивниот партицип на перфектот спаѓаат во низата јазични специфики кои во науката се прифатени како „балканизми“ на македонскиот јазик. Главниот виновник за развојот на овие јазични карактеристики се наоѓа во богатата јазична интерференција на македонскиот со останатите балкански јазици, т. е. контактите со балканските несловенски јазици.

Проучувањата на балканизмите и на балканските јазици и дијалекти се потпираат на повеќе теории и научни методи: на ареалологијата и лингвистичката географија, на типологијата, главно во синтаксичката структура, на теоријата за јазик – посредник и на теоријата за меѓујазични контакти, на социолингвистиката итн. Во светската балканистика преовладува фактот дека македонскиот јазик во својата структура (и граматичка и лексичка) ги покажува најјасно промените и процесите кои имаат свои извори во балканскиот меѓујазичен контакт. Впрочем, од сите балкански јазици, македонскиот го има најголемиот број на меѓујазични контакти, па реномирани странски слависти и балканисти го нарекуваат уште „најбалкански“ (Намр 1977: 281; Фридман 2011: 123).

Во однос на современиот глаголски систем на македонскиот јазичен ареал може да се истакне дека во македонските говори виреат бранови на прогресивни и регресивни иновации во модално-темпоралниот систем кои се шират со различна брзина и во различни насоки (Усикова 2000: 4). Така, на пример, од југозападните говори се движи прогресивниот балканистички бран на просторно ширење на формите од типот *има* + пасивниот партицип на перфектот.

Македонскиот јазик е единствениот стандарден словенски јазик кој во својот систем ги вградил перифрастичните конструкции со *има* и *н/ӣ*-партицип како регуларна парадигма. Ваквите конструкции образуваат посебен систем на перфектни времиња, добро познати во западноевропските јазици од романската и од германската јазична група. Таков систем е развиен и во речиси сите јазици што го сочинуваат балканскиот јазичен сојуз – во македонскиот и во сите несловенски балкански јазици. Единствен од јазиците членови на балканскиот јазичен сојуз, во чија структура не се граматикализирале глаголските парадигми со помошниот глагол *има* и минатиот пасивен партицип е бугарскиот (исклучок претставуваат некои јужнотракиски говори).

Глаголскиот систем на македонскиот јазик претставувал и сè уште претставува предизвик како за домашните, така и за странските истражувачи. Веројатно, тоа се должи на фактот дека „системот на македонскиот глагол е еден од најсложените системи во словенскиот лингвистички свет“ (Фридман 1974: 205). Контактот со несловенските балкански јазици довел до значајни промени и иновации на македонското јазично тло. Тоа, од една страна, македонскиот јазик го оддалечило од словенските јазици, но, од друга страна, структурно го доближило до несловенските јазици од балканското окружение. Од тој аспект, внимание привлекува системот на перфектни времиња образувани од страна на конструкциите со помошниот глагол *има* и пасивниот партицип на перфектот, којшто се наоѓа во фокусот на интерес на овој труд.

Појавата на конструкциите со *има*, како и со негираната форма *нема* + пасивниот минат партицип не само што претставува една иновација во балкански рамки, туку и има особено големо значење за македонскиот јазик. Нивните форми целосно навлегле во македонскиот глаголски систем и предизвикале појава на низа

нови временски форми во системот на минатите времиња. Тие се разгрануваат во цела една паралелна конјугација со сите други сложени глаголски форми.

Се претпоставува дека се развиле од посесивната конструкција *има* + пасивниот партицип до граматикализирана перфектна конструкција. При процесот на граматикализација, пасивниот партицип се трансформирал од именска модификација во дополнение на помошниот глагол. Во почетната фаза на граматикализацијата, перфектот, исто како и неговата изворна конструкција, имал силно резултативно значење, а потоа тој се развил по еден прилично предвидлив пат на граматикализација (Dahl, Hedin 2000; Lindstedt 2000; Heine, Kuteva 2006; Митковска, Бужаровска 2010).

Временскиот период на нивната појава во македонските говори не може прецизно да се локализира. Сигурно е дека тие не претставуваат многу стара појава во македонскиот јазик, со оглед на тоа што нивната хронологија врз писмени документи пред 20 век, речиси не може да се следи. Меѓутоа, тука треба да го имаме предвид и факторот на писмената традиција, во која не биле лесно допуштани иновациите од народниот, говорениот јазик.

Од друга страна, иновациските бранови на македонскиот јазичен ареал во однос на современиот глаголски систем се шират доста брзо. Навлегувањето на новиот перфект од балкански тип, мотивирано од функционалната оптовареност и неспецифицираност на наследениот словенски перфект, не само што довело до функционална прераспределба меѓу овие две перфектни конструкции во западните говори, туку и доведува до поместување и значенска прераспределба на овие форми во современиот македонски јазик. Во фокусот на овој труд се наоѓа развојниот тек на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип и востановување на нивната сфера на употреба во рамките на дијалектниот и на современиот македонски јазик.

***

Трудот во продолжение е структуриран во пет целини, покрај заклучните белешки и библиографските податоци.

Првото поглавје се осврнува на досегашните истражувања на македонските конструкции со *има* и минатиот пасивен партицип, со оглед на тоа што тие биле предмет на проучување на значителен број лингвисти – балканисти и слависти, како З. Голомб, Б. Конески, В. Фридман, З. Тополињска, П. Хр. Илиевски итн. Ова

поглавје опфаќа и еден кус преглед на истражувањата и состојбите на перифрастичните образувања со *habere* како помошен глагол и минатиот партицип во соседните балкански јазици, но и на поширокиот словенски јазичен ареал.

Во второто поглавје претставени се процесите на појава на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип на македонското јазично тло, во контекст на поширокото балканско окружување. Тука се осврнуваме и на развојот на нивната функционална зона, при што се разгледуваат оние граматички и семантички категории кои се важни за дефинирање на системот на перфектните парадигми.

Следното, трето поглавје опфаќа преглед на овие конструкции во одделните говори на македонската дијалектна територија, а по формалниот приказ, во фокусот се наоѓа семантичко-функционалната анализа на парадигмите во кои влегуваат овие конструкции.

Семантичко-функционалната анализа на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип е поставена и во фокусот на следните две поглавја. Четвртото поглавје се замнимава со преглед на овие конструкции во македонската литература, нивната афирмација, формалните и функционалните особености.

Анализата во петтата глава ги опфаќа современиот разговорен стандард, но и јазикот на другите функционални стилови – публицистичкиот, административниот и научниот, што се неопходни за согледување на севкупната појава на *има*-конструкциите во глаголскиот систем на современиот македонски јазик. Имено, последните три глави навлегуваат во суштината на проблемот и преку поединечна анализа на корпусот примери доаѓаме до сознанија за функционалните и значенски разнообразности на разгледуваните парадигми.

1. ПРЕГЛЕД НА ПОЗНАЧАЈНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА НА КОНСТРУКЦИИТЕ СО *ИМА* И *Н/Њ*-ПАРТИЦИП

Македонските перифрастични конструкции со *habere + participium praeteriti passive* биле и сè уште се предмет на интерес на голем број лингвисти – слависти и балканисти. Тие се обработувани од различни аспекти од низа домашни, но и од странски проучувачи. Во продолжение ќе се задржиме на третманот на овие сложени глаголски конструкции во граматиките на македонскиот јазик, литературата за нив и за нивната употреба во стандардниот или во дијалектниот јазик, а исто така ќе направиме и еден кус преглед на истражувањата и состојбите на перифрастичните *habere* конструкции во соседните балкански и словенски јазици.

1.1. Третманот на конструкциите со *има* и *н/њ*-партицип во македонските граматики

Во граматиката на Круме Кепески (1946: 64), овие конструкции не се разгледуваат како посебна целина, но во делот посветен на глаголската придавка, авторот забележува дека таа во среден род често се употребува со глаголот *има*, во скоро сите негови форми, особено за минатите времиња. Кепески додава дека глаголската придавка има активно значење, додека глаголот *има* го внесува временското значење.

Поголемо внимание на ваквите сложени глаголски форми им се обрнува во граматиката на Хорас Лант (Lunt 1952: 99–100), каде што се забележува дека конструкциите со помошниот глагол *има* или неговиот негациски еквивалент *нема* и *н/њ*-партиципот во неутрална форма се комплетно продуктивни во македонскиот јазик. Во однос на семантиката на овие конструкции, Лант подвлекува дека се маркирани за ‘состојба која трае’ (*‘continuing state’*) и речиси сите категории – лице, број, време, дистанца, освен рефлексивност и терминативност, се изразуваат од страна на помошниот глагол.

Под наслов „Форми сложени со *има*, *нема*“, конструкциите со *има* и *н/њ*-партицип се вклучени во посебна целина уште во првото издание на вториот дел од *Грамаџикаџа на македонскиоџ лиџераџурен јазик* на Блаже Конески (2021 [1952–

1954]), посветен на македонската морфосинтаксичка проблематика. Како можни комбинации во кои влегува глаголот *има* со партицип претставена е цела серија во која влегуваат осум различни парадигми: *имам земено; имав земено; сум имал земено; беше сум имал земено; ќе имам земено; ќе имав земено; ќе сум имал земено; би (сум) имал земено*. Покрај списокот, дадени се толкувања за семантиката на дел од парадигмите, како и низа примери од македонската литература. Во *Грамаџикаџа*, укажувајќи на примери од Цепенков, Конески пишува и за постариот облик на овие конструкции, во кои среќаваме усогласување по род и по број на глаголската придавка со именката на која се однесува.

Во македонската граматика на Франтишек В. Мареш (Mareš 1994), посебно место во рамки на темпоралниот систем на македонскиот јазик им се дава на четири парадигми со *има* и *н/ӣ*-партиципот. Првата е онаа со *има* во презент, наречена перфект II (perfektum II), а следните две парадигми се однесуваат на конструкциите со *има* во имперфект, односно со *има* во перфект, забележани уште како предминато II (předminulý čas II). Последна парадигма која ја споменува авторот е онаа со партикулата *ќе + има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип и ја нарекува минато-идно време (předbudoucí čas). За оваа конструкција напоменува дека сè уште не е целосно конституирана во македонскиот јазик.

Во граматиката на македонскиот јазик на Рина Усикова (2003), парадигмите со *има* се предаваат во една целина, под наслов „Формы с глаголом *има* + причастие на -но /-то“. Со формите со *има* во презент, Усикова наведува дека се искажуваат факти или конкретни резултати кои се актуализираат во моментот на соопштувањето, а на формите со *има* во имперфект им припишува плусквамперфектно значење. Ги споменува и формите со *ќе + има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип и ги нарекува идно резултативно време (будущее резултативное).

Минова-Ѓуркова (2006) во нејзината *Грамаџика на македонскиоџ сџандарден јазик (за сџранци)* претставува пет парадигми со *има*, при што формите со *има* во презент и во имперфект ги поистоветува со оние со *сум + л*-форма, соодветно (*има видено = сум видел; имав видено = бев видел*). Понатаму ги пренесува и формите од типот *ќе имам видено*, со интерпретација – резултативен футур, *ќе имаше видено* – резултативен футур во минатото, додека до конструкцијата од типот *имал видено* е дадена назнаката – прекажани форми.

Во *Oйшїїаїїа ġрамаїїика на македонскиоїї јазик* (Бојковска и др. 2008) во поглавјето Морфологија, оваа проблематика се претставува накусо под наслов „Има-конструкции“. Авторите ги наведуваат можните парадигми, со забелешка дека најчесто се употребуваат само оние со *има* во презент и со *има* во имперфект + формите за среден род на глаголската придавка. Во однос на нивните значења, се напоменува дека се многу блиски до соодветните сложени образувања со *сум*, *бев* + *л*-форми, а основната разлика е тоа што кај конструкциите со *има* повеќе доаѓа до израз резултатот од вршењето на дејството, додека кај другите повеќе се истакнува самото дејство.

1.2. Преглед на позначајните истражувања на конструкциите со *има* и *н/її*-партицип во стандардниот и во дијалектниот македонски јазик

На оваа тема посебно внимание ѝ е посветено на Втората научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, одржана во 1975 година, каде што особено се издвојуваат рефератите на полските слависти и балканисти – З. Голомб, З. Тополињска, А. Корончевски, К. Фелешко, В. Пјанка. Корончевски (1983) и Тополињска (1983) главно се фокусираат на потеклото на македонските перфектни конструкции со *има* + *н/її*-партицип, а притоа и ги сопоставуваат со полската структура *mieć + participium praeteriti passive*. Одредени специфики, како на глаголот *има* така и на сложените форми коишто ги образува, придонеле конструкциите од овој тип на балканските јазици да можат со полно право да се сметаат за балканизми. Секако тука не смее сосема да се одрече и самостојниот, внатрешен и природен развој на јазикот. Тополињска на проблематиката на македонските *habere* конструкции ѝ се навраќа во уште голем број трудови (Тополињска 1995; 2000; 2001; 2008), длабоко навлегувајќи во нивната семантичко-функционална зона, како на ареално ниво, така и на ниво на стандардниот јазик.

Голомб (1983) мошне прецизно и детално го објаснил процесот на адаптација на ваквите глаголски конструкции во македонскиот јазик. На оваа тема пишува во повеќе наврати (сп. и Голомб 1958; 1970; Gołąb 1961; 1984) и утврдува универзални семантички вредности во развитокот на категоријата перфект.

Илиевски (1983; 1988) го проследува развојот на перфектните *habere* конструкции во поширок индоевропски контекст, посебно во грчкиот и во латинскиот јазик, а се осврнува и на македонската состојба. Тој истакнува дека во индоевропските јазици имало внатрешна тенденција за губење на перфектот и негова замена со описни конструкции.

Еволуцијата на перфектот во индоевропските јазици ја разгледува и Маслов (1983), кој се задржува и на конструкциите со *има* и партиципот на *-н/-ӣ* во македонскиот јазик како посебен случај во однос на словенскиот јазичен свет. Маслов (Maslov 1988) разликува два типа на перфект: статален и акционен.

На перифрастичните конструкции со *има* во македонскиот јазик особено внимание им посветува Фридман (Friedman 1977) уште во својата докторска дисертација, посветена на граматичките категории на македонскиот исказан начин, но и во низа негови статии (Фридман 2011; Friedman 2015). Конструкцијата со *има* во презент и *н/ӣ*-партиципот ја именува како *има*-перфект и правејќи исцрпна анализа како дистинктивни обележја ги определува изразувањето состојба, резултативност и сегашна референтност. Следствено, конструкцијата со *има* во имперфект ја нарекува *имаше*-перфект, додека онаа со *има* во перфект – *имал*-перфект.

На оваа проблематика се задржала Усикова и во неколку свои статии (1973; 1978; 1983), при што конструкциите со *има* ги разгледува на ниво на литературниот македонски јазик. Парадигмите со *има* (во презент и во имперфект) ги споредува со перфектот и плусквамперфектот од словенски тип и бележи конкуренција во однос на употребата. Пишувајќи за синонимноста на соодветните форми, конструкцијата со *има* (во презент) ја нарекува перфект II, а конструкцијата со *има* (во имперфект) – плусквамперфект II.

Велковска (1998) ги разгледува конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип на рамниште на стандардниот јазик од гледна точка на функционално-семантичкото поле резултативност – како нивна појдовна функција. На прво место во трудот *Изразување на резултативност во македонскиот стандарден јазик* ги поставува овие конструкции „како морфолошки најизграден и најграматикализиран елемент“, при што додава дека тие претставуваат „морфолошка категорија, целосно

изградена парадигма што го зафаќа системот на минатите времиња и само допира до идните времиња“ (Велковска 1998: 168).

Уште една студија за резултативните конструкции со особен осврт кон македонската состојба претставува докторската дисертација на Елиот, *The sum ('be') and imam ('have') Resultative Constructions in Macedonian and Bulgarian within a Typology of Resultative Constructions in Slavic* (Elliott 2001). Во врска со македонските сложени глаголски конструкции со *има*, авторката ја констатира транзицијата на посесивниот резултатив (од раните македонски варијанти на црковнословенскиот и македонскиот народен јазик од 18 век) до развој во современ македонски *има*-перфект, која донела неколку промени што влијаеле на морфологијата на партиципот, на ограничувањата на транзитивноста и видот на партиципот, на синтаксата, на релацијата помеѓу агенсот и субјектот итн.

Мошне детален увид за употребата на перфектот со *има* во македонскиот јазик ни даваат трудовите на Митковска и Бужаровска (2010; 2011). Нивните истражувања поаѓаат од граматикализацијата на конструкцијата со *има* (во презент) и *н/ӣ*-партиципот од посесивна резултативна конструкција до глаголско време со перфектна функција. Авторките ги испитуваат морфосинтаксичките и семантичките особини на секоја фаза и се утврдува централниот тип на *има*-перфект од кој се шири неговата употреба во стандардот. Се анализираат неколку функционални типови на *има*-перфектот и се определува неговиот однос со конкурентните глаголски парадигми.

На перифрастичните форми со *сум* и *има* им е посветен и вториот том од серијата *Морфосинтаксички студии*, објавен под наслов *Перифрастичниите конструкции со esse и habere во словенскиите и во балканскиите јазици*, под редакција на З. Тополињска (2011) како резултат на проектот на МАНУ – *Меситојо на македонскиот јазик во словенскиот и во балканскиот јазичен свей*. Во центарот на интерес на оваа книшка се наоѓаат македонските состојби, не само како појдовна точка на проектот (како што се објаснува во воведот), туку и со оглед на фактот дека македонскиот јазик го зафаќа ареалот на најинтензивно словенско – несловенска интерференција во рамките на Балканската јазична заедница. Втората половина текстови во зборникот опфаќа студии за состојбите со перифрастичните глаголски конструкции во други словенски и балкански јазици.

***

На дијалектно рамниште, внимание на оваа проблематика од функционално-семантичка гледна точка, покрај Тополињска (1995), ѝ посветиле уште неколкумина автори.

Марковиќ во неколку трудови (сп. Марковиќ 1994; 1998; 2007) се осврнува на состојбата во охридскиот говор, каде што македонската *habere* конструкција има мошне фреквентна употреба. Сопоставувајќи ги модалните и темпоралните карактеристики на глаголските системи на македонскиот и на ароманскиот охридски говор, авторот детално ги претставува нивните заемни влијанија во рамките на Балканската јазична заедница.

Гајдова (2002), врз корпус од македонските југоисточни дијалекти, ги анализира парадигмите со *има* во презент и со *има* во имперфект (кои се појавуваат во корпусот) од аспект на нивните темпорални особености. Овие парадигми ги именува како перфект II, односно плусквамперфект II, соодветно.

Лаброска (2002) ја анализира состојбата на перфектот во два централни македонски говора – кичевскиот и битолскиот, при што констатира дека во битолскиот говор едно од носечките времиња за раскажување е перфектот со *има*, додека конкурентните форми на класичниот *л*-перфект многу ретко се употребуваат. Состојбата на *има*-конструкциите во кичевскиот говор подетално ја претставува во нејзиниот монографски опис (Лаброска 2008), во чиј фокус е поставена дијалектната морфосинтакса.

Функционално-семантички пристап кон дијалектната граѓа среќаваме и во монографските описи на скопскиот каршијачки говор и на западнопреспанскиот говор од Цветановски (2004; 2010). Во врска со конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип, особено интересни процеси среќаваме во западнопреспанскиот говор, како претставник на југозападната македонска периферија, затоа што во неговиот модално-темпорален систем се случиле поместувања, па така, на пример, морфолошките форми на аористот, често се заменуваат со перифрастични *има*-конструкции. Во каршијачкиот говор, пак, авторот утврдува дека конструкциите со *има* претставуваат „маргинална, но не безначајна појава во системот“ (Цветановски 2004: 140).

На планот на западните македонски говори, ваквата проблематика се наоѓа во фокусот на трудовите на Јанкулоски (2021; 2022), посветени на анализа на функциите на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип врз дијалектни материјали од горнополошкиот, односно од велешкиот градски говор.

1.3. Проучувањата на сложените глаголските форми со *habere* и пасивен партицип во поширокото балканско и словенско окружување

Во поширок балкански контекст, извесни согледби за проблематиката на аналитичкиот перфект со *habere* и пасивниот партицип дава Демирај (1994). Тој смета дека балканскиот романски (т. е. ароманскиот) во однос на овие парадигми го имал еволутивниот пат како другите романски јазици, додека за албанските форми претполага дека се должат на внатрешен јазичен развој, не на (а)романско влијание – за разлика од македонските (Демирај 1994: 185). Во албанскиот јазик аналитичките форми на перфектот и плусквамперфектот се образуваат со помошниот глагол *kam* (*има*) и од транзитивни и од интранзитивни глаголи, а партиципот е еден, и тоа минат партицип. Кај преодните глаголи тој има пасивно значење, а кај непреодните глаголи значењето е активно. Ова се однесува на литературниот јазик и ваквата состојба се совпаѓа со тоскиските говори. Во гегиските говори состојбата делумно се разликува и аналитичките форми од непреодни глаголи се прават и со помошниот глагол *jam* (*сум*). Од друга страна, дел од тоскиските говори граничат со македонската јазична територија на југозапад, ареал кој претставува јадрото на конструкциите со *има* и минатиот партицип и во македонскиот јазик. Имено, територијата на јужна Албанија се смета за центар на јазичните иновации како резултат на интерференцијата помеѓу јазиците што биле и се во контакт. Образувањата со *kam* и преоден глагол можеби се резултат на ароманско-албанските јазични контакти на оваа територија.

Во ароманскиот, една серија на сложените минати времиња се гради со формите на помошниот глаголи *am* (*имам*) и минатиот партицип (другата се образува со формите на *esk* (*сум*) и минатиот партицип). Перфектот се образува со формите за презент на помошниот глагол и минатиот партицип кој не се менува, односно се наоѓа во женски род кој е помалку маркиран. Ароманскиот познава и

цела низа плусквамперфектни образувања, кои се градат на сличен начин како перфектот – минатиот партицип е во најнеутралната форма, додека формата на помошниот глагол се наоѓа во една од различните парадигми за минато време – имперфект, аорист, перфект, дури и во плусквамперфект I, II (Марковиќ 2011; Gołąb 1984). Ароманското *am* е всушност континуант на латинското *habeo, habere*, како што се *veari* во мегленороманскиот и *a avea* во романскиот, којшто станал целосно помошен глагол со кој се градат сложените глаголски форми. Во романскиот сложен перфект се образува со формите на *a avea* и партиципот на глаголот којшто е непроменлив. Во современите наследници на латинскиот јазик на Балканот, постои само еден партицип – минат партицип (Велковска 1994: 17).

И во современиот грчки јазик *има*, т. е. $\epsilon\chi\omega$ се употребува како помошен глагол, додека оваа појава не е евидентирана во старогрчкиот, каде што постоел само еден помошен глагол $\epsilon\acute{\iota}\mu\acute{\iota}$ (*сум*). Во стариот литературен грчки не биле допуштани вакви форми, но биле развиени во говорниот јазик и нашле израз во новиот димотики (Илиевски 1988). Денес, во грчкиот јазик перфект со $\epsilon\chi\omega$ (*има*) се образува од транзитивни глаголи, додека интранзитивните глаголи образуваат перфект со $\epsilon\acute{\iota}\mu\acute{\iota}$ (*сум*).

***

Проникнување на глаголски образувања со *habere* и минатиот пасивен партицип се бележат и во бугарскиот јазик. Со оваа проблематика се занимавале повеќемина бугарски научници (Георгиев 1957; Дејанова 1970; Асенова 1987; Ницолова 2016; Hristov 2020; 2023). Според мислењето на Георгиев (1957), оваа појава во бугарскиот се јавила под внатрешните закони на јазикот, а не е од туѓо потекло. За разлика од него, Дејанова (Дејанова 1970) за конструкциите во тракиските дијалекти претполага грчко влијание. Овој став го делат поголемиот дел од бугарските лингвисти, како на пример, Бојациев (Бояджиов 2012), кој бележи дека *има*-конструкцијата во овие дијалекти претставува калка од грчкиот, односно добиена е како резултат на меѓујазичните контакти. Георгиев (1957) утврдува дека тие може да се јават само во разговорниот стил, не во писмениот јазик и смета дека појавата е во проникнување и во развиток. И во новите истражувања на граматикализацијата на перфектот со *има* во бугарскиот јазик од страна на Христов (Hristov 2023), се констатира дека делексикализираните употреби на *има* се

типични само за колоквијални контексти. Ваквите образувања не ги познава стандардниот бугарски јазик. И бугарските дијалекти се чини дека немаат високо развиен *има*-перфект (Nomachi 2015: 345). Дури и во дијалектите во Романија, кои биле под силно влијание на романскиот јазик оваа конструкција не е развиена. Во тракиските говори има поголем степен на граматикализација во однос на останатите, но и таму чести се примерите со неграматикализирани форми во кои имаме усогласување на партиципот со именката на којашто се однесува.

Во српскиот јазик, формите на пасив (без помошниот глагол *бӣти*) употребени во реченица со глаголот *има̄ти*, како и именскиот дел на предикатот на еден вид безлични реченици со пасивен партицип, исто така употребен со глаголот *има̄ти* можат да формираат еден тип синтаксичка конструкција, т.н. посесивен перфект, кој наликува на македонскиот *има*-перфект, но со многу огради во поглед на глаголот од кој е изведена пасивната придавка која може да се јави во вакви конструкции. Номачи (Номаћи 2006; 2016) детално ги анализира овие конструкции при што ги истакнува нивните семантички специфики. Според Лаброска (2011: 89–90), тешко е да се каже дали се работи за балканско влијание или за очекувана синтаксичка конструкција, но во секој случај ситуацијата со *habere* во српскиот е само нукулец на евентуални идни конструкции со овој помошен глагол, поради што оправдано во српската *Синџакса* (Пипер и др. 2005) овие конструкции се нашле во делот за посесивност, а не во глаголските парадигми.

Глаголски образувања со *habere* и минатиот пасивен партицип се познати и во некои јазици и дијалекти на словенскиот север, а најголема граматикализација се јавува во кашупските говори. За разлика од македонските, кои се развиле под влијание на балканската јазична средина, влијанието кај кашупските (и останатите западнословенски говори) се должи на јазичните контакти со германскиот јазик. Извесни појави на вакви образувања има и во лужичкосрпскиот (Wölke 2011: 103) и во други словенски јазици кои се во непосреден контакт со германскиот, но најголемо ниво на граматикализација се јавува во кашупскиот (Nomachi 2019: 467).

2. ПОЈАВА И РАЗВОЈ НА КОНСТРУКЦИИТЕ СО *ИМА* И *Н/Т*-ПАРТИЦИП

2.1. Потеклото и семантиката на глаголот *има*

Македонскиот глагол *има* претставува континуант на прасловенскиот *jьmati. Неговата коренска основа се реконструира како *(j)ę-/j)ьm-, со индоевропско потекло и појдовно значење кое најчесто се бележи како ‘земе/зеде’ (Рокорну 1959: 310–311; Трубачев 1981: 224; Derksen 2008: 211). На словенската јазична територија, овој глагол се јавува како самостоен полнозначен предикат, но и како модален предикат и т.н. помошен предикат.

Како што покажува етимолошката реконструкција, анализираниот корен се појавува во две варијанти. Според Марковиќ и Тополињска (2019: 121), патот на нивната семантичка деривација открива дека во семантичката структура на првата варијанта е вградена информацијата ‘инхоатив’, а во структурата на втората варијанта – информацијата ‘состојба’. Тоа значи дека меѓу глаголските деривати со првата варијанта на коренот можеме да очекуваме како *imperfectiva* така и *perfectiva*, додека глаголските деривати со втората варијанта на коренот по дефиниција се *imperfectiva tantum*. Според нив, оваа семантичка разлика ги определува и границите на функционалното поле на дериватите од анализираниот корен.

Во продолжение ќе го прикажеме значењето на глаголот *има*, онака како што го претставуваат толковните речници на македонскиот јазик.

Во *Речникот на македонскиот јазик со српско-хрватски иолкувања*, под редакција на Б. Конески, се бележи:

има *impf I*. *imati I*. (притежава, располага со нешто, опфатен е од нешто) *има убава уста* *ima lepa usta*; *има многу пари* *ima mnogo novaca*; *имаме време* *imamo vremena*; *имам работа* *imam posla*; *имам преска* *imam groznicu*; *имам ситрав* *bojim se*; *му има ситрав* *boji se od njega*; *има волја* *ima volje*; *имав случај* *imao sam priliku*; *има заслуга* *ima zasluga*; *имам предвид* *imam u vidu*; *има и од иле млеко* *ima i ptičjeg mleka*; *кој нема во глави*, *им во носете* (*posl.*) *ko nema u glavi ima u nogama*. **2.** (со предлогот *за* и глаголска именка) *имам за јадење* *imam šta da jedem*; *имам за носење* *imam šta da obučem*; *имав за пишување* *imao sam da pišem*; *имам уште за земање од тебе* *ti si mi još dužan*; (*fraz.*) *ќе имаш за земање!* *obriši usta! piši propalo!* **3.** (*treba*) *има да*

донесеи ima da doneseš; *ӣој има да умре* on ima da umre; **4.** *impers.* *има ли уӣӣе неӣӣо?* ima li još šta?; *има време* ima vremena; *овде има мно̄џу лӯџе* ovde ima mnogo ljudi; (fraz.) *ӣӣо има ӣӣо нема?* kako si? što ima novo kod тебе?; **II.** smatrati, držati; *јас ӣе имав за човек, а ӣӣи си бил звер* ја сам те smatrao за човека, а сад видим да си звер. **III.** (како помошен глагол) *има дојдено* дошао је; *имаше дојдено* био је дошао. (Конески 1986 [1961–1966]: 290)

Во *Толковнио̄ӣ речник на македонскио̄ӣ јазик*, под редакција на К. Конески и други, читаеме:

има 1. а) Поседува нешто во материјална смисла [...], **б)** разг. *Е имашлив, бо̄га̄ӣ* [...]¹, **2.а)** Поседува нешто како дел од себе или носи на себе, со себе. *Има нозе.* [...] *Пал̄ӣо̄ӣо има џебови.* [...], **б)** Располага со нешто, е во некакви околности. *Има власӣ.* [...] *Има џос̄ӣи.* [...]. **в)** Се одликува со нешто, со некоја особина. *има смелос̄ӣ.* *има волја.* [...]. **г)** Е во некаква состојба. *има џлавоболка.* [...] *има џриџи.* **3.а)** Е во роднинска врска. *Има бра̄ӣ.* [...]. **б)** Е во близок однос или во некаква врска со неког или со нешто. *Има ӣрија̄ӣел.* [...] *Имаме ново училиш̄ӣе.* [...] **4.** Редовно или повремено прима нешто. *Има ӣла̄ӣа.* *Има ӣензија.* [...] *Има ӣош̄ӣа секоја недела.* **5.** Е изразен во определена мера. *Има ӣе̄ӣ лӣӣри.* *Има сеодум ме̄ӣри.* *Има деве̄ӣ џодини.* **6.а)** Во состав со предлог *за* и глаголска именка. *Имам за учење* [...]. **б)** безл. Е на располагање, суштествува. *Има време.* [...] *Има бо̄џ.* [...] **в)** во одделни изрази со *да* конструкција означува постоење или можност за извршување на дејството. *Има ӣӣо да рабо̄ӣи.* [...] *Има со ко̄џо да се вра̄ӣи.* **7.** За изразување строга заповед или цврста решеност. *Има да одиш и да нејкеш.* *Има да џо кӯам ӣа и сӣӣе ӣари да џи дадам.* **8.** Како помошен глагол во сложени форми од типот: *има кӯено, имаше кӯено, имал кӯено* итн. ги означува временските и начинските категории на дејството означено со глаголската придавка. [...] „ **9.** преод. Сака неког, почитува, го чувствува близок. *Го има како ӣа̄ӣко.* + **се** ~ кон зн. 9: Се сакаат, се почитуваат: *Се имаме како сес̄ӣри.* (Конески К. 2005: 323–324)

Во продолжение го пренесуваме и дефинирањето на глаголот *има* во *Толковнио̄ӣ речник на македонскио̄ӣ современ јазик* од З. Мургоски:

има 1 ipf. 1. држи во владение како лична сопственост или располага со; снабден е со, поседува: *има авӣомобил; има ӣари.* 2. содржи или вклучува како составен дел или особина: *з̄рада̄ӣа има 20 ка̄ӣа; има сини очи.* 3. во определен однос е (со):

¹ Записот [...] сигнализира испуштање на дел од примерите.

има *ѝријаѝел*. 4. доживува, страда, изложен е на: *има* *ѝлавоболка*. 5. учествува во определена активност: *имаше караница со шефоиѝ*. 6. држи (состанок, приредба итн.). 7. покажува или чувствува (жал, тага, милост) кон некого: *имај милосѝ!* 8. јаде или пие: *јас имав две ѝива*. 9. роди: *има син*. 10. обврзан или оптоварен е со: *имам многу за работѝа*. 11. добие: *имам земја од Елена*. 12. заработи, заслужи или добие: *имам девеѝ ѝеѝѝки и една чеѝворка*. 13. постои, се наоѓа: *во фрижидероиѝ има млеко*. 14. води или држи: *има дуќан*. 15. доживува сексуален однос: *ја имаше на ѝодоиѝ*.

има 2 I. ipf. mod. за искажување наредба од страна на говорникот; мора: *има да дојдеш*; II. ipf. aux. со глаголска придавка на *-н* или *-ѝ* образува глаголски изрази што искажуваат резултати од дејство во даден момент: *ѝо има добиено*; *до ѝонеделник ќе има завршено*. (Мургоски 2011: 429)

На крајот од одредницата *има* во овој речник наоѓаме и упатување до одредницата *нема*.

Во *Инѝенцијално-синѝтаксички речник на македонскиѝе ѝлаѝоли*, под редакција на Б. Корубин, во фокусот на интерес е глаголската рекција, имено, се испитуваат формалните модели на конструкции составени од конститутивниот глагол и именските синтагми, врзани за него. Тука за прв пат се појавува проблемот на транзитивноста на глаголот *има*; во соодветната одредница е спроведена следната семантичка класификација на следните модели: I. поседува нешто во материјална смисла, е сопственик на нешто, при што поседуваниот може да биде 1. човек или материјален предмет, 2. настан, факт, особина, 3. човек или животно; II. е со 1. за дел од телото, или за некоја особина, својство; 2. е на определена возраст; 3. носи на / со себе; 4. е со определено образование, место, позиција; 5. е со определени симптоми на болест; 6. институција, организација; III. третира, смета; IV. може, е во можност, сака нешто да прави; V. имперсонално: 1. постои, 2. присутен е (Корубин 1997: 285–288).

За семантиката на предикатот *има* во современиот македонски јазик најсоодветно толкување даваат Марковиќ и Тополињска (2019: 123–124). Прво, *има* се подразбира како полнозначен имперфективен двоаргументен предикат со значење 'поседува, е сопственик на..., е во блиска врска со...' со (а) сопственик на поседуваниот објект како референт на првиот аргумент и (б) поседуваниот објект како референт на вториот аргумент; овој објект може да биде материјален дел на

светот, особина, состојба, дури човек со кој „сопственикот“ останува во семејна, службена или пријателска врска. Второ, *има* претставува имперсонален (безличен) предикат со значење 'постои', а третата функција се однесува на *има* како модален предикат со 'внатрешна и/или надворешна обврска' како референт на вториот аргумент. Најпосле, *има* се подразбира и како помошен предикат во спој со глаголска придавка на конститутивниот предикат во форма на среден род единина со перфективно значење, т. е. информација за извршена активност во минатото чии резултати се релевантни во моментот на зборувањето. Оваа перифрастична конструкција развила полна евиденцијална и темпорална парадигма.

2.2. Партиципот на *-н/-ӣ-*

Под поимот *īarīīīīīīī* во современите толковни речници на македонскиот јазик наоѓаме приближно блиски дефиниции: „форма на глаголот што го означува глаголското дејство во сложени глаголски форми (*беше дојден, има завршено*) или се употребува во атрибуциска служба како придавка (*завршена работӣа, искинаӣа облека*); глаголска придавка“ (Конески, К. 2008: 40), „збор образуван од глагол (на пр. *ӣишувa, ӣишувaн, ӣишувaл*) што се користи за образување сложени глаголски времиња или како придавка; глаголска придавка; минат партицип; сегашен партицип (од латински)“ (Мургоски 2011: 864); „глаголска форма меѓу глагол и придавка; глаголска придавка; означува глаголско дејство во сложени глаголски форми“.²

Во речникот на лингвистичката терминологија од Кристал (Crystal 2008: 351–352), под одредницата *participle* стои дефиницијата „a traditional grammatical term referring to a word derived from a verb and used as an adjective“. Зборот *īarīīīīīīī* доаѓа од класичниот латински *participium*, од *particeps* „споделување, учество“, бидејќи споделува одредени својства и на глаголите и на придавките. Според тоа се разликува од традиционалното поимање на *г̄ерундоӣ*, при што зборот изведен од глагол се употребува како именка.

---

² Преземено од: *Диџитален речник на македонскиот јазик*, достапен на: <http://drmj.eu/>

Партиципите, всушност, ги содржат и функциите на глаголите и оние на придавките. За причините поради коишто во прасловенскиот биле присутни пет различни партиципи го пренесуваме објаснувањето на Шенкер (Schenker 1995):

Participles combined the functions of verbs with those of adjectives. They were inflected for the adjectival categories of case, number, gender, and specificity, and for the verbal categories of aspect, genus and tense. Participial tense distinctions, however, were defined in relative rather than absolute terms: actions contemporaneous with the tense of the main verb were expressed by present participles, while actions anterior to it were expressed by past participles. In addition, transitive verbs showed distinctions of voice (active vs. passive) and past active participles were either resultative or nonresultative (Schenker 1995: 145).

Ваквите дистинкции продуцирале пет партиципи: презентски активен партицип, презентски пасивен партицип, минат активен партицип (нерезултативен), минат активен партицип (резултативен) и минат пасивен партицип. Овие партиципи ги познавал старословенскиот јазик. Употребата на активните партиципи во старословенските текстови е честа, но тоа било својство на писмениот јазик, додека во народниот говор тие поретко се употребувале.

Во македонскиот јазик се развила една општа партиципна форма врз основа на минатиот пасивен партицип. Во старословенскиот јазик, минатиот пасивен партицип се образува од инфинитивната основа на која ѝ се додаваат наставките со *-н-* или *-ӣ-* коренот и се гради само од транзитивните глаголи (Угринова-Скаловска 1979: 106). Но, во текот на историскиот развој на македонскиот јазик, овој партицип го изгубил обележјето на пасивност и се преобратил во општа партиципна форма (Конески 2021 [1965]: 190). Оваа карактеристика е во согласност со развојните процеси и во другите балкански јазици. Системот на партиципите во балканските словенски јазици е осиромашен во голема мера. Се изгубиле партиципите на презентот, пасивниот, додека активниот е преосмислен во глаголски прилог, а се изгубил и првиот активен партицип на перфектот. Но, вториот активен партицип (на *-л, -ла, -ло*) и пасивниот партицип на перфектот добро се чуваат поради нивната употреба за образување сложени конструкции од перфектните времиња со глаголите *сум* и *има*.

Опозицијата преодност – непреодност се изгубила во голема мера. Тоа значи дека *н/ӣ*-партиципот во современиот македонски јазик се прави практично од сите глаголи – и од преодните и повратните, но и од непреодните. Така се развиле и описни форми на перфектните времиња со *има* и *н/ӣ*-партиципот и од непреодни глаголи (на пр. *имам ѿојдено*) што не е во духот на словенскиот јазичен континуитет³.

Образувањето на глаголската придавка во македонскиот јазик се прави со додавање на наставките *-н, -на, -но, -ни* кај оние глаголи чиј општ дел не завршува на *-н* (пр. *викан, јаген, носен*), односно наставките *-ӣ, -ӣа, -ӣо, -ӣи* кај оние глаголи чијшто општ дел завршува на *-н* (пр. *ѿагнаӣ, сѿанаӣ*). Тие се парадигматски по род и број. Во еднина имаат различни форми за сите три рода, а во множина имаат една форма за сите три рода.

Кога *н/ӣ*-партиципот влегува во конструкциите со *има*, тој не се менува ниту по број, ниту по род. Тогаш низ целата парадигма е присутна формата за среден род – како најнемаркирана. Во ваквите конструкции глаголската придавка се сведува на „прост знак на глаголското дејство, таа дури ги губи обележјата на родот и бројот, бидејќи влегува во нив само со формата од среден род еднина“ (Конески 2021 [1952–1954]: 436). Оттука следува дека таа се оддалечува од своето придавско значење и се сведува на именувач на глаголското дејство. Конески (*ibid.*, 440) додава дека „глаголската придавка овде се сведува до чиста ознака на глаголското дејство и воопшто не се изменува“.

Разликата на релацијата *ѿасивен ѿрӣицӣи на ѿре̄ӣерӣио̄ӣ – ѿла̄голска ѿрӣдавка* не е само термилошка, туку и суштинска и од морфолошка и од синтаксичка гледна точка. Марковиќ (2007: 121) смета дека од денешен аспект, овој партицип не претставува само пасивна глаголска придавка, туку може да биде и партицип и глаголска придавка. Како партицип се употребува во конструкциите со *има* и со *сум* и во некои други сложени глаголски конструкции.

---

³ Во современите западноевропски јазици се пази разликата во формирањето на вакви времиња меѓу транзитивните глаголи со *habere* и интранзитивните со *esse*, како и во класичните јазици (латински и старогрчки).

2.3. За појавата на сложените форми со *habere* во македонскиот јазик

Во однос на прашањето како настанале и како се развиле сложените конструкции со *има* на балканската јазична територија и особено во македонските говори, извесно разјаснување дава Илиевски (1988) преку разгледувањето на појавата на перифрастични форми за перфект со *ἔχω* во грчкиот и *habeo* во латинскиот (како јазици со подолга писмена историја), како и на постарата состојба на индоевропската конјугација. Општо познато е дека стариот индоевропски перфект се искажувал со синтетички форми, а се образувал на посебен начин, обично со редупликација, со специјални наставки, со промена на акцентот и како последица на тоа со вокалска алтернација во коренот. Основната функција што ја искажувал перфектот била состојба, т. е. резултативност од извршено дејство, која има допири како со презентот, така и со аористот.

Историски гледано, се покажува дека и во грчкиот и во латинскиот јазик по внатрешен и независен пат дошло до т.н. „стопување“ на перфектот и аористот во едно време. Во латинскиот – аористот се претопил во перфект, во грчкиот – перфектот во аорист. Овој развој се одвивал во духот на индоевропската конјугација. Токму тука – во синкретизмот на перфектот и аористот се наоѓа причината за губењето на синтетичките форми на перфектот. Илиевски (*ibid.*, 232) смета дека како што синкретизмот на падежите во деклинацијата условил предлошки конструкции за изразување на падежните односи, така, исто и синкретизмот на перфектот со аористот условил појава на перифрастични конструкции што ги презеле функциите на перфектот, коишто не биле покриени од аористот. Од истата причина се изгубиле и синтетичките форми на стариот перфект и во други индоевропски јазици.

Во значителен дел од индоевропските јазици замената на стариот перфект е извршена на ист начин – со пасивниот партицип на перфектот и со глаголот *има*. Тоа значи дека овие компоненти ги покриваат функциите изразувани од перфектот, значењето на резултативност и состојба (*ibid.*).

Во индоевропските јазици веројатно постоела внатрешна тенденција за губење на перфектот и за негова замена со вакви конструкции. Таква тенденција со одредени специфики имало и во македонскиот јазик, во извесна мера заеднички со

другите јужнословенски јазици. Но, во крајните резултати од развојот забележително е туѓојазичното влијание. Затоа, покрај наследената развојна линија, мора да се има предвид и контактот со балканските несловенски јазици. Грчкиот, албанскиот и ароманскиот јазик имаат сложени конструкции со *има*. Формата во македонскиот генерално се припишува како влијание на ароманскиот (Goļab 1959), иако не се исклучува можноста за влијание од грчкиот и албанскиот во одделни говори (Конески 2021 [1965]). Додека во другите балканословенски јазици ваквите конструкции одвај се зараѓаат, во македонскиот нивниот развој отишол многу подалеку. Тоа со сигурност го потврдува фактот дека развојот на овие форми не може само да се потпре на внатрешната јазична тенденција.

Според Хајне и Кутева (Heine, Kuteva 2006), *има*-перфектот во европските јазици се развил од предикативната посесивна конструкција, па според тоа морфосинтаксичките ограничувања во раната фаза се оние што се типични и за таа конструкција. Со развојот и проширувањето на перфектот врз поширок опсег на глаголи, тие ограничувања постепено ослабнуваат, што од своја страна влијае врз следното: типот на глаголи што можат да се употребат во конструкцијата, природата на субјектот, како и улогата на партиципот и на именката зависна од него. Напоредно со тоа се развиваат и нови значења со што се менува концептуалниот и граматичкиот статус на конструкцијата, така што таа преминува од категоријата посесивност во категоријата аспект, а подоцна во глаголско време (Митковска, Бужаровска 2010: 48).

***

Развојот на конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партиципот во македонскиот јазик бил постепен. Не постојат точни податоци кога почнале да се употребуваат, меѓутоа фактот дека овие форми не се распространети на целата македонска јазична територија укажува дека тие не претставуваат многу стара појава. Нивната хронологија врз писмени документи речиси не може да се следи. Тоа се должи и на фактот дека сите иновации кои се раѓале во говорниот, во народниот јазик не биле лесно допуштани во писмениот.

За да се согледа во какви комбинации стапувал глаголот *има*, т.е. имѐти и во која мера се оддалечува од примарното значење на посесивност, Јачева-Улчар

(2011) спроведува ексцерпција на материјали на црковнословенски текстови од Картотеката на Историското одделение при Институтот за македонски јазик, при што заклучува дека глаголот *има* најчесто се јавува во своето основно значење ‘поседува’:

J 21, 5 ...**ИМАТЕ** **ЛИ** **УТО** **СЪМЪДЪНО** (Ev Dobrom 181/13-15) при што **СЪМЪДЪНО**, иако формално претставува партиципна форма од гл. ‘јаде, појадува’, таа од семантичка гледна точка е супстантивизирана глаголска придавка со значење ‘нешто што е за јадење’, па според ова преводот на горенаведениот стих во Евангелието по Јован гласи: *имаѿе ли нешѿо за јадење?*

L 12, 22 ...**ИМЪТЕ** **ИМАШЊ** **ИМЪННЕ** **НА** **НЕБЕСИ** (Ev Radm 110c/18 -111ab/1), чиј буквален превод би бил: *...има да имаѿе имоѿи (имање) на небоѿо...*, или според преводот на овој стих во Евангелието по Лука: *...ке имаш скровиѿиѿе на небоѿо...* (Јачева-Улчар 2011: 15).

Јачева-Улчар приведува и некои конструкции каде што имаме употреба на глаголот *има* + инфинитив во кои се среќава со значења ‘може, треба’, па дури и ‘сака’. Примерот ...**МОЖЕТА** **ЛИ** **ПНТИ** **УЪШЖ** **ИЖЖЕ** **Њ** **АЗЪ** **ИМАМ** **ПНТИ** се среќава во Добрејшово евангелие од крајот на 13 век и неговиот превод во Евангелието по Матеј гласи: *Можеѿе ли да ја ѿиѿеѿе чаѿаѿѿа ѿѿѿо ке ја ѿиѿѿам јас?* Во слободен превод *има* може да се замени со *ѿреба*, па истата реченица може да гласи: *Можеѿе ли да ја исѿиѿеѿе чаѿаѿѿа ѿѿѿо ѿреба да ја исѿиѿѿам и јас?* Формата **ИМАМ** **ПНТИ** во Кратовското евангелие од средината на 14 век се забележува само како **ПНЖ**, додека во Карпинското евангелие од крајот на 13 век како **УОЦЖ** **ПНТИ** (*ibid.*, 16).

Во Мариинското евангелие среќаваме и употреба на глаголот *има* со минатиот пасивен партицип, која во преводите соодветствува на синтаксичките особености на грчкиот образец (Асенова 1989: 194), сп. **ОКАМЕНЕНО** **ЛИ** **ИМАТЕ** **СРЪДЪЦЕ** **ВАШЕ** = *πελωρωμένην ἔχετε τὴν καρδίαν ὑμῶν*.

Додека формите на **ИМЪТИ** придружени од перфектниот пасивен партицип во современиот македонски јазик се изградиле во целосен систем, во црковнословенскиот јазик таквиот начин на искажување претерит е речиси

исклучок. Во него претериталноста се искажува со аорист и имперфект, а поретко со перфект (Угринова-Скаловска 1983: 107).

Во белешка од манастирот Св. Богородица Пречиста (Кичевско) од 1706 г. се среќава еден состав од глаголот *има* и минатиот пасивен партицип, но партиципната форма се согласува по род и број со именката на која се однесува: *кон кетъ мислитъ да го ѝкрадетъ имамъ гъ афоресанъ и проклетъ и забезанъ до страшенъ сѣтъ*. Според Конески (2021 [1965]: 206), ваквите форми послужиле како преодни кон создавањето конструкции со *има* и несогласувана партиципна форма во среден род.

Се претпоставува дека граматикализацијата на *н/ӣ*-партиципот за среден род во конструкциите со *има* станало подоцна од 17 век (Јачева-Улчар 2011: 17). Граматикализирана конструкција среќаваме во едно евангелие од Бобошчица од крајот на 19 век, кое претставува нов превод од грчки (Mazon 1936: 118): *Zóščo imáte zastanáto túva vesdendéno bes rabóta*, Мат. 20:6. Во други книжевни извори вакви примери не се познати, дури ни во поновите преведувачки обиди на дамаскинарски слова од 19 век на охридско наречје.

Сите прегледани извори го потврдуваат ставот дека граматикализацијата на овие форми со значење на перфект во македонскиот јазик не може да се бара во црковнословенскиот. Македонските конструкции со *има* + глаголскиот *н/ӣ*-партицип се напoлно вклопени во конјугацискиот систем на балканските несловенски јазици (Илиевски 1988: 227), на пример:

- грчки: *ἔχω εἶχα γράψει/γραμένο*
θά ἔχω/εἶχα γράψει/γραμένω - ἔχω/εἶχα φτάσει (φθάσει);
- македонски: *имам/има̀в најӣишано/ӣишувано,*
ке има̀м/има̀в ӣишувано/на̄ӣишано,
сум/бев дојден – има̀м/има̀в дојдено,
сум имал ӣишувано, ке сум имал ӣишувано;
- аромански: *am/aveam skriatə,*
va-s-am^u skriat^o
esku vinit^u, iram^u vinit^u и am/aveam vinit^u,
va-s-esku vinit^u;

романски: *am/aveam scriat,*
sint/eram venit и *am/aveam venit;*
албански: *kam/kisha shkruar.*

Имајќи го предвид фактот дека во поголем дел од индоевропските јазици замената на стариот перфект е извршена со *има* и пасивниот партицип на перфектот се доаѓа до прашањето дали употребата на овие конструкции во македонскиот и во останатите балкански јазици може да се смета само за „балканизам“. Ова прашање под сомнение го поставува Корончевски (1983), кој сопоставувајќи ја конструкцијата *има* + *н/ӣ*-партицип со полската структура *mieć + participium praeteriti passive* (*mam posprzătate mieszkane*) и изнесувајќи ги нивните карактеристики на формален и семантички план, заклучува дека двете се „сепак граматикализирани конструкции“, додека „разликите што суштествуваат меѓу нив (во македонската – неменлива придавка и подметот рамен на агенс, во полската – конгруенција на придавката со подметот, кој изразува лице во чија полза дадената состојба трае) се второстепени и изникнуваат единствено од различниот степен на авансирањето на нивниот развој“ (Корончевски 1983: 103). Така, авторот смета дека основната функција – изразувањето перфект е идентична во двата јазици. Корончевски, сепак, додава дека „за балканизам може да се смета само побрзата еволуција на македонските форми... и проширувањето на овие конструкции на несвршени и дури интранзитивни глаголи, што впрочем ги доведува до загуба на нивниот карактер и до развој во конкурентна структура наспрема стариот перфект на -л“ (*ibid.*).

И покрај ваквите тврдења, што се однесува до македонските и полските перфектни конструкции, Тополињска смета дека „помногубројни се и подлабоко ги засегнуваат својствата што ги разликуваат од оние што ги соединуваат“ (Тополињска 1983: 29). Заедничкото од формален аспект е дека и македонските и полските конструкции се составени од променлив елемент *има/та* + глаголска придавка, како основен носител на предикативната содржина, додека од семантичка гледна точка треба да се констатира дека и во двата јазици перфектните конструкции со *има/та* се јавуваат со резултативно значење. За да имаме претстава за нивото на разликите, „доста е да се каже дека во македонскиот имаме работа со основна поделба од типот на пр. *имам куќено / брашно*, додека во полскиот првата

функционална дихотомија дава како резултат на пр. *tam / sprzętnięte mieszkanie* и сл.“ (*ibid.*).

Одредени специфики, како на глаголот *има*, така и на сложените форми коишто ги образува, придонеле конструкциите од овој тип на балканските јазици да можат со полно право да се сметаат за *балканизми* (Илиевски 1988: 239). Како потврда за тоа ќе наведеме неколку аргументи. Прво, значењето на *сум* и *има* во балканските јазици се доближило во голема мера. Се раширила безличната употреба на *има* со значење ‘суштествува’ кое им е туѓо на западноевропските јазици. Второ, додека во поголемиот дел од западните јазици се води сметка за комбинирањето на транзитивните глаголи со конструкциите со *habere* (*има*), а интранзитивните со *esse* (*сум*), во балканските јазици среќаваме напредната фаза – употреба на *има* и со транзитивни и со интранзитивни глаголи. Ваквата отворена деривација не им е својствена на другите словенски јазици. И трето, во однос на креирањето на формите во македонскиот јазик, дефинитивно најголемото влијание го изиграле балканските романски јазици⁴. Имено, конструкциите од типот *habere* + партицип се типична романска конструкција која навлегла во македонскиот јазик преку ароманскиот (сп. Голомб 1983; Марковиќ 2013).⁵

Голомб мошне прецизно и детално го објаснил процесот на адаптација (Gołąb 1984: 135):

македонски		аромански
	I фаза	
<i>сум вечерал</i>		<i>ám^u cinátə</i>
(словенска конструкција)		(латинска конструкција)
	II фаза	
<i>сум вечерал</i>	: <i>имам вечерано</i>	← <i>ám^u cinátə</i>
(оригинално)	(позајмено)	

⁴ Некои особености се типични само за балканската јазична средина и тие им се туѓи и на западните романски јазици.

⁵ „...македонскиот тип нов перфект *имам рабоџено, имам дојдено* го сметам како граматичка калка од влашкото *am lukráta, am vinúta* (со женскиот род на глаголската придавка во функција на немаркиран род, што е карактеристично за влашкиот!). Влашкиот тип на перфект е една стара општороманска појава што има длабоки корени во латинскиот јазик“ (Голомб 1983: 7–8).

III фаза

имам вечерано : сум вечерал

→ *ésku cinát^u : ám^u cinátə*
(позајмено) (оригинално)

IV фаза

имам вечерано : сум вечеран
(позајмено)

← *ésku cinát^u : ám^u cinátə*

Се забележува дека влијанието било обострано. Не само ароманскиот влијаел врз македонскиот, туку и врз неговата структура проникнало влијание од македонскиот. Во табелата приложена погоре се воочува и развојот на ароманските описни конструкции со *esku* (*сум*) и менливата форма на партиципот.

Неспорно е дека за појавата на конструкциите со *има* + глаголскиот *н/ӣ-* партицип на македонскиот јазичен ареал пресудно било влијанието на ароманскиот. Но, не смее сосема да се одрече и самостојниот внатрешен и природен развој на јазикот. Тука ќе се повикаме на констатацијата на Илиевски (1983: 23) дека појавата и развојот на ваквите конструкции во македонскиот има двојно потекло: од самостоен развој и од надворешно влијание.

2.4. За развојот на функционалната зона на конструкциите со *има* и *н/ӣ-* партицип во македонскиот јазик

Во небалканските словенски јазици аористот и имперфектот ги изгубиле старите форми и функции, а перфектот се наметнал како општо минато време. Во македонскиот јазик, пак, жива е употребата и на аористот и на имперфектот, зачуван е стариот словенски *л*-перфект (со значајна модификација во употребата) и развиени се нови перфектни форми со *има* и *н/ӣ-* партиципот.

Л-перфектот означува незасведочено минато дејство, т. е. неговата основна функција, според граматиките на македонскиот стандарден јазик, гласи „именување на минат настан без сооднос со некоја друга одредена точка од временската оска“. Но, со оглед на тоа дека се развиле и функционираат формите со *има* + *н/ӣ-* партицип за искажување на перфектната функција и имајќи го предвид фактот дека јазикот не трпи долго време дублетни форми за искажување на исти функции, во македонските говори на крајниот југозапад (костурските,

корчанските) л-формите целосно се изгубиле, додека во повеќето западни говори иако се чуваат, тие се преосмислени за искажување други функции. Тука би го додале ставот на Тополињска (1995: 216) дека слабата темпорална маркираност е причината што л-перфектот презема многу секундарни функции како што е прекажаноста. Доделувањето на една нова нетемпорална функција на л-перфектот ја зацврстило позицијата на минатите определени времиња (аористот и имперфектот). На југозападниот дијалектен ареал минатите определени времиња ја прошириле својата зона на употреба и станале претеритални времиња. На оваа тенденција се надоврзува и соседниот битолски говор. А дека тенденцијата напредува и се шири и во другите соседни говори, потврда добиваме и од регистрираните примери. Така на пример, во демирхисарскиот говор при прераскажување на народна приказна, запишана кај Видоески (2000), среќаваме минато определено време иако не се работи за засведочени дејства: *Беше една жена и еден маш. Тије немаа челаї̄ и си йра:ї̄ муабей̄... Им се роди деї̄е, йоа расї̄е, йорасї̄е и сї̄иї̄гна за женен'е* (сп. и Гајдова 2011).

При опишувањата на значењето на перфектот, воопшто, се истакнуваат следните заклучоци: перфектот покажува ефект или резултат од некое минато дејство коешто може да се пренесе и во презент (во оваа смисла перфектот покажува и состојба); перфектот покажува состојба која претставува резултат од некое минато завршено дејство; минато завршено дејство чии последици се чувствуваат сè уште во моментот на говорењето; дејство кое се сфаќа како да се наоѓа во состојба на завршенот, комплетираност (Гајдова 2003: 35–36).

Со ваквите определби на перфектот се наметнува прашањето во однос на категоријата вид. Завршеноста на именуваното дејство укажува на свршеност, меѓутоа состојбата, т. е. траењето на последиците укажуваат на несвршениот вид. Гајдова (*ibid.*) смета дека перфектот е „некаде во средина, тој се јавува како еден вид неутрализација меѓу риската граница на несвршениот и свршениот вид; односно се јавува во неутрализација на видската опозиција“. На ова прашање се осврнува Тополињска (1995: 209–210) и забележува дека „посебен проблем претставува соодносот меѓу семантиката на *има*-конструкциите и на морфологизираниот глаголски вид“, при што додава дека „има доста примери со основниот глагол во несвршен вид кои сепак судејќи по контекстот на употребата,

се однесуваат на завршени, заокружени дејства. Значи, како што може и да се очекува – значењето на конструкцијата како целост надвладува и ја неутрализира видската разлика сигнализирана на морфолошки план“. Фридман (2009 [Friedman 1977]: 65) подвлекува дека перфектот со *има* + *н/ӣ*-партицип нема видска разлика. Тој не се употребува за нарацијата да се движи напред, впрочем се конструира само со дуративниот (т. е. имперфектен) глагол *има*, а разликите помеѓу аористните и имперфектните основи на *н/ӣ*-партиципот (на пр. *берено* и *брано*) се просто формални, а не граматички (*ibid.*).

Важна улога за дефинирање на значенските карактеристики на системот на перфектни времиња играат повеќе семантички и граматички категории, чии особености ќе ги разгледаме во продолжение.

2.4.1. Функционалното поле *резултативност*

Функционалното семантичко поле на резултативност го има во секој јазик, но неговата структура се разликува од еден јазик до друг. Македонскиот по многу нешта има своја специфика. Се оддалечил од останатите словенски јазици во структурен поглед и се јавиле нови граматички форми. Терминот *резултативност* го употребува Конески (2021 [1954]: 387) и тоа во врска со значењето на глаголската придавка (*н/ӣ*-партиципот): „Во глаголската придавка е искажан, во вид на признак што може да му биде припишан на еден предмет како моментна или трајна особеност, заправо резултатот од вршењето на глаголското дејство во некаква врска со тој предмет“. Развојот на *н/ӣ*-партиципот во македонскиот јазик е специфичен и се разликува во повеќе црти од другите словенски јазици. Резултативноста е негова главна карактеристика и доминира во сите начини на неговата употреба. Погоре во текстот споменаваме дека во текот на историскиот развој на македонскиот јазик, овој партицип го изгубил обележјето на пасивност и се преобратил во општа партиципна форма. Тоа предизвикало низа појави како што се затемнувањето на границата меѓу преодните и непреодните глаголи, неутрализација на видот во некои позиции, затемнување на категоријата пасив итн.

Под резултативна глаголска конструкција подразбираме една конструкција на којашто ѝ е својствен двоен сооднос со временската оска. Се констатира

актуелноста (траењето) на резултатите (последичите) на еден поранешен настан, односно постоењето на една состојба која е сфатена како резултат на настанот. Во јазичните системи на македонскиот, т. е. во стандардниот јазик и во дијалектите, резултативноста – „ако воопшто може да биде изразена со граматички средства – најчесто се изразува со *има*-конструкциите“ (Тополињска 1995: 206). Како основни конструкции коишто покажуваат резултат, т. е. состојба – видлива во моментот на зборување, реализирана со некое претходно дејство, во македонскиот јазик се развиени конструкциите од типот: *имам дојдено, имаш дојдено* (Гајдова 2010: 31). Значи формите со *има* + *н/ӣ*-партицип. Се работи за основната функција на класичниот перфект – состојба, резултат од извршено дејство. Резултативното значење првенствено се изразувало со стариот *л*-перфект како временски нефиксирано дејство во минатото. Во услови кога тој перфект презел врз себе други функции и кога *л*-формата во одредени говори се изгубила, тежиштето се префрлило на новонастанатите конструкции со *има*. Истражувачите на македонскиот глаголски систем, резултативноста ја вградуваат уште при дефинирањето на перфектот со *има*, сп. долготрајна состојба, како резултат на дејство во минатото (Lunt 1952: 98); резултативна состојба од дејство завршено претходно (Gołąb 1959: 420) итн. Фридман (2009 [Friedman 1977]: 63) карактерот на перфектот со *има* го нарекува *с̄т̄а̄ӣа̄лен*. Овој термин го воведува со цел да се избегне терминот „статичен“ кој во граматиките на многу јазици се ограничува само на неколку глаголи кои означуваат телесни или ментални состојби, а се однесува на состојбата која е резултат на какво било дејство. Како дополнителен аргумент за статичноста на *има*-перфектот претставува неговото не така дамнешно потекло затоа што перфектите имаат тенденција да започнат како статични (пример е индоевропскиот).

2.4.2. Категорија *вид*

Резултативноста како тип на маркираност на една реченична конструкција спаѓа во семантичкото поле на широко сфатената категорија *вид*, како внатрешна временска структура на настанот (Тофоска 1995: 110). Значењето на видот, според Конески (2021 [1954]: 326–327), се определува, пред сè, како начин на

претставување на глаголското дејство: како процес во одвивање, односно во периодично вршење или како извршеност. Оттука следува основната поделба на глаголите во однос на оваа категорија – трајни и повторливи, или несвршени, и свршени глаголи.

Тополињска (2008) забележува дека информацијата пренесувана со показателите на категоријата вид би можеле да ја определиме како информација за внатрешната темпорална структура на настанот. Слично определување на видот имаме и во една од најдоследните семантички теории на глаголскиот вид – теоријата на Каролак, според која видот претставува семантичка категорија која им е иманентна на генеричките поими и затоа секој поим е носител и на видското значење (сп. Karolak 1994; Каролак, Миркуловска 2000). Имено, видот се определува како внатрешно време на состојбата на нештата. Врз основа на присуството или отсуството на траење во времето на некоја состојба на нештата може да се изведе постоење на само две прости видски значења – моментното (свршеното) и континуативно (несвршеното). Од нив произлегуваат повеќе сложени видски конфигурации во зависност од тоа кое од простите видски значења доминира. Така може да се класифицираат на видски конфигурации со континуативна доминанта, и тоа телична, мултипликативна, хабитуална; и видски конфигурации со моментна доминанта: инхоативна, резултативна, терминативна, дистрибутивна, лимитативна (Тофоска 2017: 12). Семантиката на видот е тесно испреплетена со уште една друга категорија на глаголот – категоријата *време*, чии поважни особености ги разгледуваме подолу. Тесната врска меѓу двете категории потекнува од фактот дека само еден од двата вида, линеарниот, континуативниот, несвршениот, кој не импликува измена, способен е да изрази вистинска сегашност, т. е. истовременост со моментот на зборувањето. Моментниот вид на временската оска означува момент на измена, кој му претходи на моментот на зборувањето, евентуално следува по него (маркиран е по последователност). Следствено, во современите словенски јазици глаголите од свршен вид способни се да изразуваат помал број на членови на категоријата време во однос на глаголите од несвршен вид (Тополињска 2008: 17–18).

Видот кај *има*-перфектот детално го разгледува Тофоска (1995) и констатира дека во оваа конструкција се јавуваат почесто глаголи од свршен вид и

тоа такви што опишуваат процеси што имаат граница, крај – што се затворени на предикативно ниво (или телични процеси). Во разговорниот јазик многу се почести примерите со глаголи од несвршен вид, дури и во случаи во кои во пишуваниот јазик обично стојат глаголи од свршен вид, кои ја потенцираат комплетираноста на дејството.

2.4.3. Категорија *време*

Јазиците располагаат со посебни средства, најчесто граматички и лексички показатели, коишто му овозможуваат на говорителот настанот што го соопштува да го лоцира во време во однос на одредена референтна точка, најчесто моментот на зборување. Овие средства се дел од една граматичка категорија наречена *време*, која се одликува со прагматичко-семантички карактер. Поради својата деиктичко-референцијална функција – лоцирање на настанот на временската оска во однос на одредена точка, категоријата време претставува едно од главните средства за идентификација на настанот за кој станува збор (Тополињска 2008: 75). Моментот на зборување претставува основен деиктички центар, кој е заеднички за говорителот и за неговиот соговорник, и кој, според некое напишано правило, го означува моментот „сега“. Овој момент се зема како „фиксна“ точка за ориентација во времето и просторот, односно како моментна одредница за трите временски зони. Поимите: минато, сегашност и иднина претставуваат три зони од временската оска со помош на кои го одредуваме времето *sensu stricto* (Тополињска 1995: 213). Според оваа „фиксна“ точка настанот што се соопштува се лоцира во категоријата време.

Класификацијата на времињата во македонскиот јазик, која се заснова врз нивните формални карактеристики, најчесто ги дели на прости и на сложени. Простите времиња се образуваат со додавање наставки на основниот дел од глаголот, додека сложените претставуваат состав од помошна глаголска форма и форма на глаголот што се менува. Наставките обично ги даваат информациите за лицето, бројот и времето, одредени наставки упатуваат и на видско значење. Сложените временски форми, покрај темпоралното, изразуваат и модално значење. Покрај оваа поделба, во науката за јазикот се прави и класификација на времињата

според „изборот на точката на референција, т.е. точката на временската оска во однос на којашто ги определуваме темпоралните параметри на настанот“ (Тополињска 2008: 75). Според овој критериум времињата се делат на апсолутни и на релативни времиња. Ако точката на референција се поклопува со моментот на зборување, станува збор за апсолутно време, а во обратниот случај – за релативно време.

Со апсолутните времиња се изразува „конкретна временска референција“, односно „директна корелација со временската оска“ (Тополињска 2009: 48). Основната референцијална парадигма на овие времиња е претставена преку параметрите на минатост, сегашност и иднина. Релативните времиња пак, се карактеризираат со отсуство на деиктичка компонента, т. е. неможност за изразување директна корелација со временската оска. Основната парадигма на овие времиња се изразува преку параметрите: антериорност, истовременост и постериорност (Тополињска 2008: 76).

Во когнитивната лингвистика, времињата што се ориентираат според моментот на зборување се познати како деиктички, а времињата коишто му овозможуваат на говорителот временски да го одреди настанот и според друга (референтна) точка се наречени комплексни времиња.

Двојно ориентираните парадигми кои во себе содржат информација дека, покрај минатото дејство што се соопштува, релевантна за говорната ситуација е и состојбата којашто произлегла како резултат на тоа минато дејство, во лингвистиката се познати под името *īperfekī*. Перфектот се развил со проширување на функцијата на категоријата резултативност како што увидовме во претходната глава.

Во однос на современиот македонски јазик, разликуваме два вида перфектни конструкции кај *esse*-перфектот и една кај *habere*-перфектот, и тоа: стариот словенски перфект, односно *л*-перфектот, кој се прави со помошниот глагол *сум* и минатиот активен партицип или т.н. *л*-форма која се согласува по род и број со субјектот (исклучок е третото лице, каде што се испушта помошниот глагол); *сум*-перфектот или конструкцијата која се образува со помошниот глагол *сум* и минатиот *н/ӣ*-партицип, кој се согласува по род и број со субјектот; и *има*-

перфектот кој се образува со помошниот глагол *има* и минатиот *н/ӣ*-партицип во среден род еднина.

Со оглед на тоа што перфектните форми со *има* и *н/ӣ*-партиципот се специјализирале за изразување резултативна состојба, јасно е дека постои укажување на резултати кои се актуелни во моментот на зборување, т. е. референци за сегашност. Резултатот или состојбата која произлегла пак, е последица на некое минато дејство. Очигледно е дека категориите резултативност и време меѓусебно се преплетуваат и не може комплетно да се изделат една од друга.

Поимот *сегашност* означува сè она што се случува или, пак, трае во моментот на зборување, односно во моментот на говорниот чин. Станува збор за ориентација на дејството (ситуацијата, настанот) според апсолутната временска оска на која граничната точка помеѓу минатото и иднината е моментот на зборување. Тука *сегашност* ја разбираме во поширока смисла на зборот, односно не само како начин за искажување дејства што се актуелни во моментот на говорниот чин, туку и за искажување дејства и релации коишто се важечки во сегашниот момент, без разлика дали се актуелизирани или не. Значи во рамките на сегашноста може да спаѓа и резултативноста, односно конструкциите што носат квалификација ‘перфект’ и се составени од помошен глагол во презентска форма и минат партицип ја имаат можноста да содржат укажување на сегашноста. *Минајќи*, пак, е временски простор којшто го определуваме како она што му претходи на моментот на зборување. Минатоста најчесто се изразува со формите на минатите определени времиња (аористот и имперфектот) и со минатите неопределени времиња (перфектот и плусквамперфектот). Како што претходно споменавме формите на *има*-перфектот се маркирани по категоријата резултативност, а резултатот постои или претставува последица на некое минатото дејство. Времето на дејството кое довело до таа последица се одвива секогаш пред моментот на зборувањето. Според тоа *има*-перфектот по природа е маркиран за минатоста. Но тој е немаркиран за мината референца бидејќи последицата од минатото дејство не е претставена како нешто што се однесува на времето кое му претходи на моментот на зборувањето, туку вклучува сегашна референца (Фридман 2009 [Friedman 1977]).

Митковска и Бужаровска (2011: 58) izdelуваат два основни вида на перфект: статален и акциски перфект, односно состојбен и акциски перфект. Состојбениот перфект се поклопува со резултативноста, односно изразува состојба што е резултат на некое претходно дејство, обично телично и завршено, додека пак акцискиот изразува релевантност на извршеното дејство. Состојбениот перфект има една функција – резултатив, додека кај акцискиот перфект се izdelуваат три типа и тоа: посесивно-егзистенцијален (изразува постоење на резултат што го поседува агенсот), перфект на актуелната релевантност (фокусот се поместува кон настанот додека посесивното и резултативното значење ослабнуваат) и искусствен перфект (означува дека агенсот го извршил дејството означено во партиципот во некое неопределено време пред сегашниот момент што довело до некакво сознание што е резултат на минато искуство, а според тоа релевантноста се пренесува од сегашната ситуација во менталната сфера на агенсот и само како таква таа има некакво значење во сегашниот момент).⁶ Овие три типа, Митковска и Бужаровска (2010) ги издвојуваат како главни функционални типови на перфектот со *има* во македонскиот јазик, што, всушност, се базира на теоретските поставки за еволутивниот пат на перфектот во европските јазици, сп. кај Линдстед (Lindstedt 2000): *резултатив – перфект (со сегашна референца) – искусствен перфект – претерит*.

За македонскиот *habere* перфект, Фридман (2009 [Friedman 1977]: 64) бележи дека е или „статален на сегашната референца или статален на резултативност или двете, бидејќи концептите на сегашната референца и резултативноста се тесно поврзани меѓу себе: резултатот на минатото дејство се сфаќа како да постои во или има последица на сегашноста“. Бидејќи сите резултативни форми во македонскиот јазик вклучуваат укажување на некое дејство, кое му претходело на моментот на зборувањето (на пр. *има*-перфектот се

---

⁶ Перфектот на актуелната релевантност се развил со проширувањето на употребата на резултативот од телични на ателични глаголи, при што фокусот се поместил од „актуелниот резултат на актуелната релевантност“. Тој се комбинира со неопределени прилози за време (*го сега, сè уште*) и квантификатори (*неколку пати, два пати*) што ја покажува врската со глаголското дејство како и неговата релевантност за сегашниот момент. За искусвениот перфект се смета дека има субјективен карактер, бидејќи кај него значењето на резултативноста се префрла од реалната ситуација врз субјектот. Тоа довело до пресекување на семантичките парадигми на категоријата време со семантичките парадигми на категоријата модалност и како резултат се развиле дополнителни модални значења.

однесува на резултат во сегашноста на минато дејство), Фридман додава дека маркирањето за време во маркираните резултативни форми е непотребно. Овие форми се карактеризираат со двојна сооднесеност на временската оска. Времето на кое се однесува резултатот е суштинско за разликувањето на резултативните временски форми во македонскиот јазик.

2.4.4. Категориите *модалнос̄и* и *фактивнос̄и*

Македонскиот јазик располага со транспарентни сигнали кои овозможуваат дистинкција помеѓу „настани-факти со конкретна временска референција и претпоставени и/или постулирани настани“ (Тополињска 2009: 45). Тоа се експонентите на временската референција, односно експонентите на категориите кои во лингвистичката терминологија се познати како *модалнос̄и* и *фактивнос̄и*.

Модалноста во јазикот се дефинира како израз на ставот на зборувачот за односот меѓу соопштението и светот околу нас (Минова-Ѓуркова 2000: 154). Постојат големи разлики во поглед на сфаќањето за обемот на модалноста и на нејзините изразни средства, но најголемиот број автори се согласуваат во тоа дека во карактеризирањето на модалноста треба да биде вклучен ставот на зборувачот. Според Тополињска (2009: 45), под *модалнос̄и* подразбираме информација за статусот на пренесуваната порака во однос на стварноста: 1. дали е таа вистинита или нејзината вистинитост побудува сомнежи кај испраќачот – епистемичка модалност; 2. дали таа само пренесува информација или содржи и прагматичка компонента – желба на испраќачот да изврши влијание врз постојната состојба / врз однесувањето на адресатот – деонтичка модалност.

Категоријата модалност е непосредно поврзана со глаголот, со неговите времиња и начини, но и со одделни групи глаголи, како што се модалните. Впрочем, одредени глаголски парадигми на македонскиот јазик, покрај темпоралните развиле и модални значења. Во современите проучувања модалноста се поврзува со уште неколку категории/термини, меѓу кои *ипрекажанос̄и*, *с̄ӣа̄ӣус*, *евиденцијалнос̄и*, *дис̄ӣанца*.

Од клучно значење за организација на модалната информација е опозицијата +/- фактивност. Преку пораката може да се пренесува информација за факти,

односно за „реални“ актуелни или минати настани, или за замислите, плановите, желбите на авторот на пораката (Тополињска 2008: 41). Според категоријата фактивност, исказите можат да се поделат на фактивни и нефактивни. Фактивните се искази кои не се модално маркирани, односно не се маркирани по епистемичката и/или деонтичката модалност, додека нефактивните се модално маркирани искази (Тополињска 2009: 52). Тополињска смета дека треба да се напушти традицијата за примарно класифицирање на глаголските парадигми по категоријата време и да ѝ се даде предност на категоријата фактивност, односно најпрво да се одделат нефактивните од фактивните глаголски парадигми.

2.4.5. Категорија *прекажаност*

Во тесна врска со фактивноста е и таканаречената категорија *прекажаност*, чија основна карактеристика е суспендираната фактивност. Преку исказите со суспендирана фактивност, говорителот се дистанцира од вистинитоста на пренесената порака, односно не нуди гаранција за вистинитоста на пренесената порака. Прекажаноста е карактеристика само на словенските балкански јазици (македонскиот и бугарскиот), на мегленороманскиот, на турскиот и на некои кавкаски јазици. Во другите балкански јазици (албанскиот, грчкиот, романскиот, ароманскиот) прекажаноста не постои (Марковиќ 1997: 56). Оваа категорија за првпат се споменува кај Конески (2021 [1952– 1954]) како една од најважните особености која го дели минатото определено од минатото неопределено време. Претходно споменавме дека во македонските говори во кои сè уште функционира стариот перфект до најголем израз доаѓа значењето на прекажаност. Конески (2021 [1965]: 179–180) смета дека „општиот услов да се развие категоријата прекажаност бил даден со тоа што се зачувале аористот и имперфектот наспрема перфектот. Тие две времиња во словенскиот отсекогаш предавале засведочено дејство, додека перфектот во тој поглед бил необележан“. Згора на тоа, контактот со турскиот јазик во минатото дал побуда за развивање на оваа категорија. Развојот на наследениот словенски л-перфект во македонскиот, аналогно на неговиот развој во другите словенски јазици, бил пресретнат од влијанието на турскиот имперцептив⁷, па се

---

⁷ Терминот *имперцептив* се поистоветува со прекажаноста.

развила функцијата показател на категоријата *сѝаѝус*⁸ (Спасов 1999: 68). Важна улога при утврдување на правилата од варијацијата на функцијата показател на категоријата *сѝаѝус* игра категоријата *лице*. Всушност се работи за тоа дали протагонисти на настаните се учесниците во говорната ситуација или т.н. трети лица. Прекажувањето најретко се употребува за првото лице, бидејќи создавачот на информацијата најчесто (иако не секогаш) соопштува настани од сопственото искуство, а во таков случај не може да се зборува за „недоживеаноста“ (*ibid.*).

Поради навлегувањето на конструкциите со *има*, како и со *сум + н/ѝ-* партицип, *л*-перфектот во голема мера во западните говори се свртел кон прекажаноста, како и адмиративот⁹. Во средините, пак, во кои влијанието на ароманскиот и грчкиот јазик било посилено, установувањето на прекажаноста дошло на пречки. Впрочем, оваа категоријата отсутува во југозападните македонски говори. Од централните говори, слична ситуација е регистрирана во граничниот битолски говор каде што носечки времиња при раскажувањето се аористот, имперфектот и *има*-перфектот. Конески (2021 [1965]: 180) ќе забележи дека во овој говор се „греша“ по тоа што се употребуваат аористот и имперфектот во контексти во коишто се бара перфект за прекажани дејства.

Иако неопределеноста и прекажаноста не се исклучуваат, тие две значења се во извесна смисла изделени. Кај *л*-перфектот најсилно е значењето на прекажаност, додека кај *има*-перфектот најсилно е неопределеното значење. Оваа констатација, Марковиќ (2007: 141) ја припишува на охридскиот говор, но се чини сè повеќе како да се наметнува од западномакедонските говори до современиот разговорен јазик.

---

⁸ Статусот е генеричката категорија која го означува ставот/односот на говорителот кон соопштениот настан (Friedman 1998).

⁹ Адмиративот се однесува на експресивно обоени искази во кои говорителот внесува изненаденост, зачуденост или иронија кон она што го кажува (Friedman 1980; 1981; 2005).

2.4.6. Категориите *евиденцијалност* и *сџаџус*

Во современите проучувања категориите/термините модалност, фактивност и прекажаност се поврзуваат со уште една категорија. Станува збор за категоријата *евиденцијалност*. Евиденцијалноста се дефинира како семантичка категорија која се однесува на изворот на знаење (сознание) врз основа на кој зборувачот создава исказ со кој соопштува за некоја ситуација или настан (Plungjan 2001, De Naan 1999, Aikhenvald 2004, Wiemer 2006, Тофоска 2011). Во македонскиот јазик, евиденцијалноста се поврзува со упатување кон изворот на информацијата, но е во тесна врска и со епистемичкиот став на зборувачот. Во евиденцијално маркираните искази, честопати не е можно да се направи разграничување на евиденцијалноста од епистемичката модалност (Петроска, Тофоска 2012: 111). Еден исказ се смета за маркиран по евиденцијалност ако со него на некаков начин се упатува кон изворот на сознанието за настанот што се соопштува. Видовите значења што се сметаат за евиденцијални, а кои се однесуваат на македонскиот јазик се две, конфирмативното (потврденото) и неконфирмативното (непотврденото). Овие две основни значења имаат свои подзначења и тоа: а) конфирмативност: засведочена и незасведочена; б) неконфирмативност: прекажана, инференцијална и други подзначења како дубитатив и адмиратив (Петроска 2011: 29). Тргувајќи од ставот дека развојот на евиденцијалното значење не е толку поврзан со изворот на информацијата за настанот колку што е поврзан со односот на говорителот кон изворот на информацијата или кон самата информација, Аронсон (Aronson 1977) го редефинира значењето на терминот *сџаџус*, кој е употребен од страна на Јакобсон (Jakobson 1957), а го означува односот на говорителот кон настанот што го соопштува. Односот на говорителот кон информацијата е основно контекстуално варијантно значење во балканските словенски јазици. Формите што се употребуваат во македонскиот јазик не се исклучиво форми за евиденцијалност, туку се и форми, честопати, контекстуално способни да изразуваат евиденцијално значење (Петроска 2011: 30). Според Фридман (Friedman 1998), статусот е генеричката категорија која го означува ставот/односот на говорителот кон соопштениот настан, а евиденцијалноста е значење, контекстуално или инваријантно.

Покрај категориите прекажаност и статус, во литературата се среќаваат и други термини кои се поврзуваат со евиденцијалноста: медијатив, дистанца итн. Постоенето на повеќе називи за оваа категорија се должи на фактот дека таа во различни јазици и во различни ситуации се пројавува со различни семантички нијанси со заеднички именител: дистанцирање на говорителот од пренесуваната порака, резерва во однос на вистинитоста на пораката. Сепак, во актуелните проучувања најзастапен е терминот евиденцијалност.

2.4.7. Категорија *дисџанца*

Во македонската лингвистика, терминот *дисџанца* го воведува Лант (Lunt 1952). Со него се опфаќа значењето што денес го има терминот евиденцијалност, но за разлика од денешното категоризирање на евиденцијалноста, Лант ја смета категоријата дистанца за аспектуална. Во однос на глаголскиот систем на македонскиот јазик, изделува три вида категории и тоа: категории кои се однесуваат на учесниците на настанот – род, број и лице, категории кои го карактеризираат самиот настан/процес – аспект и време, и категории кои изразуваат одредена релација меѓу учесниците и настанот – залог и начин. Дистанцата ја вбројува во категоријата *аспект* и разликува два вида на аспектот, првиот кој се манифестира преку опозицијата свршен/несвршен (терминативен/нетерминативен) и ги опфаќа сите глаголи и вториот кој се однесува на самата глаголска форма и се изразува преку внатрешната опозиција *дисџанцираност*/недисџанцираност (*ibid.*, 66–68).

При класификацијата на глаголскиот систем, Лант поаѓа од опозицијата *дирекџен* наспрема *дисџанциран* аспект¹⁰ и така глаголските форми ги дели на *дирекџни* и *дисџанцирани*. Во директни ги вбројува формите на презентот, имперфектот и аористот, додека за дистанцирани ги смета *л*-формите (*ibid.*, 80). Во однос на формите со *има* + *н/и*-партицип, забележува дека разликуваат и директни

---

¹⁰ Директниот аспект упатува на засведочено дејство или дејство прикажано реално. Со дистанцираниот аспект се укажува дека настанот на некој начин е дистанциран или во време или во реалност, т. е. со него може да се означува дејство кое почнало во минатото (му претходи на моментот на зборувањето или на друг референтен момент), а кое на некој начин е релевантно за сегашноста или претставува резултат од некое минато дејство, или пак може да означува дека говорителот сака да биде изземен од одговорноста за вистинитоста на исказот (Lunt 1952).

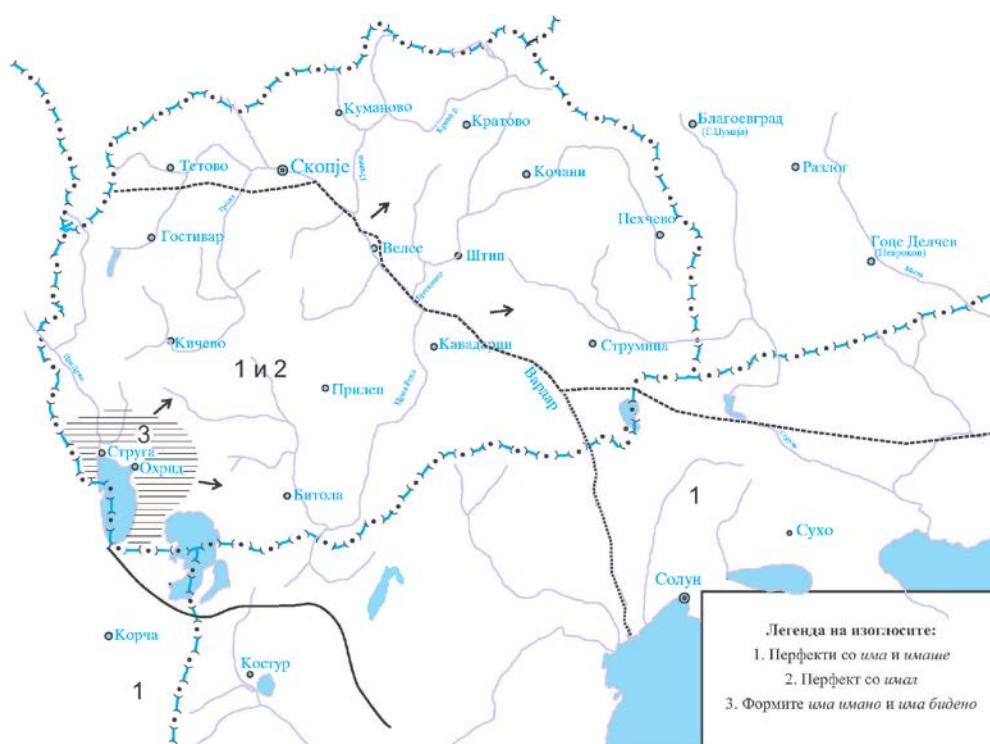

и дистанцирани форми. Терминот *дисџанца* го прифаќа и Тополињска (2009), која смета дека се работи за делумно граматикализирана семантичка категорија во македонскиот јазик. За разлика од Лант, кој со својата дефиниција го опфаќа минатото неопределено време и неевиденцијалноста, не води сметка за адмиративноста, а соодветната категоријална семантика ја гледа како тип на глаголскиот вид, Тополињска (2009: 52) констатира дека „сите македонски конструкции кои ги вклучуваат *л*-формите се маркирани како /+дистанцирани/, независно дали се работи за недеиктичка темпорализација и/или за сомнежи околу вистинитоста на пораката“.

3. КОНСТРУКЦИИ СО ИМА И Н/Ӣ-ПАРТИЦИП ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ

3.1. За ареалната зона на конструкциите со *има* во македонскиот јазик

Во врска со зоната на простирање на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип на македонската дијалектна територија, Велковска (1994: 16) ќе запише дека реката Вардар е границата на нивното распространување. Ваквата констатација не можеме целосно да ја прифатиме, со оглед на тоа што овие форми се јавуваат во материјалите од југоисточните говори собирани уште во првата половина на 20 век (од сушко-височките говори, кукушкиот итн.). Карти на дијалектното пространство на овие конструкции на македонското говорно подрачје во 20 век даваат Конески, Видоески и Јашар-Настева (Koneski, Vidoeski, Jašar-Nasteva 1968: 534–535) во статијата посветена на дистрибуцијата на балканизмите во македонскиот јазик, а подоцна карта приложува и Фридман (2009 [Friedman 1977]: 68), со мошне јасна претстава на изгласите.

Карта 1. Дијалектното пространство на перфектите со *има* + *н/ӣ*-партицип на македонското говорно подрачје (адаптирана верзија според Koneski, Vidoeski, Jašar-Nasteva 1968; Friedman 1977)

Како што забележуваме од картата, формите *има имано* и *има бидено* се ограничени на мошне мал југозападен ареал. Денес, ваквите форми се шират и кон соседните централни говори. Сп. ги примерите: *Душичка солзи и ѿошекоа, бабичево шеес-деветѿа на Вудсиок имаѿ бидено ггараниѿ сѿомени и се враѿија; Во Излеѿ немав долго време бидено; Не еднаш со ѿебе на кафе има бидено; Сосѿаноци досега има имано, заѿо не го срабоѿив (кичевски); Имам имано и до чеѿриесе аѿици (битолски).*

Поголеми ограничувања има при образувањето на *има*-конструкции со модални глаголи. Денес во охридскиот говор може да се сретнат дури и такви примери: *Тој немаѿ можено да доѿѿ.; Тој имаѿ морано да се качиѿ на кровон.*¹¹

Во однос на ширењето на ареалната зона на *има*-конструкциите во македонскиот јазик, тука ќе ги приведеме и заклучоците од истражувањето на Бужаровска и Митковска (2010) за употребата на перфектот со *има*, во кое испитаници биле студенти од целата територија на Р Македонија:

Спротивно на очекувањата, резултатите не покажаа значителни разлики во употребата на *има*-перфектот кај говорителите од трите региона: главниот град, запад и исток. Ова е важно сознание бидејќи ја потврдува хипотезата дека *има*-перфектот, без разлика на дијалектните разлики, постепено се шири во стандардниот јазик на младите говорители на целата јазична територија (Бужаровска, Митковска 2010: 54).

Впрочем, употреба на перфектите со *има* бележиме и во поновите дијалектни записи од источните и од северните македонски говори, собирани на терен во периодот 2019 – 2023 година за потребите на Истражувачкиот центар за ареална лингвистика при МАНУ, сп. источни: *Јас од сѿари ѿехчевици имам слушано, ѿука го ре беше ѿазаро на сѿо мейра, ѿаа река се вика Багривица, зашо ѿаа река извира узгоре од Каѿица ... (Пехчево); Основно школо имам завршено во Колешино до осмо одделение...; Имах за Бугарија одено со нѿх; Грамос имаме одено ѿам; Кајмакчалан го имаме искачено од грчка сѿрана само (Валандово); североисточни: *Ја како млад човек одлучи да се враѿа у Краѿово од ѿричина ѿѿо смеѿаше дека имам дужности да осѿаву белег на оној ѿѿо ми има одено овај средина, усѿвари имам земено од овај средина, ми има ѿомогнаѿо да се развију**

---

¹¹ Во литературниот јазик ваквите образувања се неприфатливи.

како личнос̄... (Кратово); северни: *Има еден ш̄ио збира вакву ношњу. Ја имам дадену вакву ношњу.*; *Како биднал р̄а̄ио̄и и од ш̄а̄да више не смели у ш̄ланину и чувале дома. Имало ш̄амо, имало најраено ш̄ако за овце...* (с. Побожје, Скопска Црна Гора).

3.2. Формален преглед на конструкциите со *има* и *н/ш̄*-партицип во македонскиот дијалектен јазик

Традиционалните дескриптивни граматика по македонски јазик, како и поголемиот дел од дијалектните монографии на одделните македонски говори не нудат целосни прикази, ниту комплетни описи на сите глаголски парадигми. Притоа конструкциите со *има/нема* најчесто се сведуваат под еден опис. Во ова поглавје ќе се обидеме да направиме преглед на овие форми во македонските дијалекти, потпирајќи се на нивните досегашни истражувања.

Пред да се осврнеме на прегледот на парадигмите на формите со *има* + *н/ш̄*-партицип во одделните говори, накусо ќе го разгледаме збороредот, односно местото на клитиките што одат со конструкцијата, нивниот однос кон едниот или другиот дел на конструкцијата, како и врската, во поглед на местото, меѓу самите тие делови. Во овие конструкции носител на клитиките е глаголот *има* и тие во стандардниот македонски јазик се сврзуваат со него како што се сврзуваат со секој друг глагол, т. е. стојат секогаш во проклиза (Корубин 1983: 98). Ваквата ситуација е редовна во примерите од западните говори: *не им има̄и кажано; не го имаја иско̄ано* итн., а отстапки среќаваме во југоисточните, како и во северните македонски говори: *имам го слушано; имамо си наследено*. Од повратните глаголи во овие конструкции не се испушта повратната замена *се*. И таа доаѓа пред *има* (со *наша̄а фамилија се имаме собрано ш̄реку дваесет̄ души; ш̄елефоно̄и му се има̄и загубено* итн.).

Доста ретка, но возможна е појавата на замена на местата меѓу помошниот глагол и партиципот, т.е. глаголот *има* да дојде на второ место, во постпозиција: *Сега ш̄ледам дури некој, завршено има̄и Академија, нешто ш̄рает̄ како ама̄иерски*.

Помошниот глагол, исто така, може да биде одделен од партиципот со предметот, со прилошка определба, со субјектот и сл. Оваа појава не е невообичаена и се среќава во примерите и од западното и од југоисточното наречје,

како и во примери од северните говори. Сп.: *ми се имаше јадица̄ӣа мене зайлей̄икано* (Кичево); *имам во шумсково учено со Сџево* (Демир Хисар); *имам неш̄ӣо й̄ишуено за й̄ијано; немам ниш̄ӣо везено; има она едино ос̄ӣанан̄ӣо; има вака наредено; има й̄ӣаму изучено* (Велес); *имаме мӣљон забанџи й̄праено ко мали; имаф коноури й̄праено кај Шшика Кос̄ӣей̄та; имафне ние най̄раено една фондација* (Охрид); *имам со занай̄ зай̄очна̄ӣо; имам само две работ̄ни мес̄та сменей̄о; й̄ос̄тарий̄е малку џи имам и некои заборавено* (Гостивар); *имах за Буџарија одено со них* (Валандово); *иш̄ӣо имаа една ракија ис̄й̄ечено* (Крива Паланка); *има куку най̄равено, амерички с̄ӣил* (Младо Нагоричане, Кумановско) итн.

Интересно е да се напомене дека и во поновите примери од западните говори при употребата на помошниот глагол одделен од партиципот, може да се сретне конгруенција на партиципот со предметот. Сп.: *има сидови уше некои ос̄ӣанан̄ӣӣ, ние имаавме некои книџи ос̄ӣанан̄ӣӣ од неџо, у й̄олей̄о имаше една зџрада най̄равена* (Велес); *морай̄ о й̄маш црвени црви за на риби с̄й̄ремени; й̄теле е имало џла:й̄та заџлавена в куй̄* (Кичево); *ние нова имавне куќа най̄раена, с̄ӣарош̄о беше й̄урнаш̄о* (Дебарца); *имай̄ некол ку фамилии й̄уека дојдени; има индус̄ӣрија сеџа развиена* (Гостивар).¹² Секако, се работи за мал и незначителен број примери на вакви преодни состави, кои во уште помал број примери се јавуваат кога помошниот глагол и партиципот одат едноподруго. Ваквите состави се повообичаени за постариот јазик, а веќе го споменавме мислењето на Конески (2021 [1965]) дека послужиле како преод кон создавањето конструкции со *има* и несогласувана партиципна форма во среден род. Конески извлекува такви примери од Цепенковите записи (подоцна и Пјанка, повеќе во глава 4.1.2.), а се јавуваат примери и во други извори – на пр. во *Кулакиској̄о еванџелие: имале й̄орш̄ӣӣе заклучени, очий̄и му имале ӯй̄улени* (Mazon, Vaillant 1938: 233). Во коментарот од *Кулакиској̄о еванџелие* (ibid., 227–234) се вели дека *има*-конструкциите во кои постои конгруенција на *-н/-ӣ-* партиципот и именките на кои се однесуваат, претставуваат една нова конструкција која е во фаза на оформување. Тополињска (1995: 209) за колебањата во конгруенцијата во југоисточните говори, бележи дека се должат на „позајмување *ad hoc* како резултат на постојаниот жив контакт со

¹² Факт е дека на југозападниот ареал граматикализацијата настанала порано, па денес поочекувано би било ваквите ситуации уште да се сретнат понасевер од југозападната граница и понаисток од западната.

грчките дијалекти, па отсуствува чувство за систематскиот облик на соодветните конструкции во македонското издание, додека во западните говори сме соочени не со одделни позајмени конструкции, туку со цел еден микросистем приспособен кон словенската глаголска морфологија, а создаден, се чини, не толку – а сигурно не само – под грчкото колку под ароманското влијание“. И во поновите материјали од северните говори во одредена мера се забележува присуство на менливата форма на *-н-/-ӣ-* партиципот, т. е. конгруенција со именката на која се однесува, што укажува на тоа дека овие конструкции во северните говори се понова појава. На пр.:... *од овие чепиреси, куде имав, негде некој има насадени ѝо зраг, ѝа ќе скршив зранке, ќе донесев* (Младо Нагоричане, Кумановско); *Пуѝ има најраен и с излага на Губришиѝа зоре дека било, дека се ѝа̄рлаѝа ѝуека дека биле* (Старо Село, Долни Полог); *Овде е две илјаде и ѝеѝнаес души има војници бузгарски загинани, сѝоменици најравено* (Ранковце).

Во врска со употребата на глаголската придавка во среден род еднина во рамките на парадигмите со *има* во македонскиот јазик, ќе споменеме уште дека петрифициран облик во состав на *habere* перфектите се јавува и во другите балкански јазици (на пр. во грчкиот).

Во натамошниот дел на ова поглавје ќе направиме формален преглед базиран на досегашните проучувања на конструкциите со *има* + *н/ӣ-*партицип во одделните македонски говори.

3.2.1. Преглед на парадигмите со *има* + *н/ӣ-*партицип во западното наречје

3.2.1.1. Состојбата во западните периферни говори

Горнополошкиот говор, за разлика од долнополошките говори, по фонетските особености, како и по својата граматичка структура спаѓа во западното македонско наречје, односно се надоврзува на групата на западните периферни говори. Формален преглед на конструкциите со *има* и *н/ӣ-*партицип во горнополошкиот говор дава Поповски (1970: 88–89), кој ги приведува следните парадигми: *имаѝ (немаѝ) земено (носено, сеано); имаф (немаф) земено (носено, сеано); сум имал (немал) земено (носено, сеано); беше сум имал (немал) земено*

(носено, сеано); *ќе* имам (немам) рабоиено; *ќе* имаф донесено; *ќе* сум имал куиено. Поповски дава и примери со секоја парадигма одделно.

Оваа појава, врз понов дијалектен материјал од овој говор, ја разгледува Јанкулоски (2021). Користени се текстовите објавени во изданието *Така се зборува во Гостивар* (Димитриевски 2000), како и понови текстови собирани за потребите на Истражувачкиот центар за ареална лингвистика при МАНУ во текот на 2015 година на теренот на градот Гостивар. Најфреквентната парадигма во анализираниот материјал е конструкцијата образувана од помошниот глагол *има* во презент, по неа се јавува конструкцијата со *има* во имперфект, а во неколку примери се среќаваат и конструкциите со *има* во перфект, како и оние со *ќе* + *има* + *н/ӣ*-партицип. Конструкцијата од типот *беше сум имал земено*, која ја споменува Поповски (1970), веројатно, се бележи под влијание на *Грамаишкаӣа* на Конески (2021 [1952–1954]), кој се обидел да ги прикаже теоретските можности на македонскиот глаголски систем. Оваа конструкција, иако е теоретски можна, во суштина не се јавува во употребата.

Во **дебарските говори**, конструкциите со *има* се споменуваат уште во еден од постарите трудови на македонската дијалектологија, посветен на *Градскио̄ӣ дебарски ѓовор* (Михаилов 1954). Поместени се во делот за сложените глаголски форми, при што се споменуваат формите: *имам научено*, *имаф научено*, *су имал научено*, *ќе имаф најраено*. Поширока претстава на ваквите сложени форми во дебарските говори и комплетен формален приказ на парадигмите дава Видоески (1998 [1968]: 234), претставувајќи ги следните парадигми: *има(м) земено*, *дојдено*; *имаф земено*, *дојдено*; *су имал земено*, *дојдено*; *беф имал земено*, *дојдено* / *беше су имал земено*. Покрај нив, тој бележи дека сложените конструкции образувани со партикулата *ќе* се широко распространети во дебарските говори и теоретски можат да влезат во комбинации со сите форми на *има* и *н/ӣ*-партицип, на пр.: *ќа има(м) земено*, *дојдено*; *ќа имаф земено*, *дојдено*; *ќа су имал земено*, *дојдено*; *ќа беф имал земено*, *дојдено* / *ќа беше су имал земено*.¹³

Уште една студија која се однесува на дијалектот на селата од реканскиот крај претставува *Реканскио̄ӣ ѓовор* од А. Поповски (1979). Во однос на

---

¹³ Партикулата *ќе* во овие говори почесто се јавува во разновидноста *ќа*. Формата *ќе* се употребува напоредно со *ќа* во Жупа, поретко и во полските села, но сè повеќе се диференцира како особеност на торбешкиот говор (Видоески 1998 [1968]: 233).

конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партицип, Поповски (1979: 300–303) смета дека се застапени речиси низ сите сложени глаголски форми во реканските говори, а меѓу другото, бележи дека овие конструкции доста често се употребуваат непосредно како и „сложените форми од типот *сум дошол*, како и конструкциите со *сум* + глаголска придавка, изразувајќи исти значења, на пр. *су дошол – су дојден – има дојдено, бев дојден – имав дојдено, су бил дојден – су имал дојдено*“. Во реканскиот и во соседните позападни говори, конструкциите со *има* не наложиле комплетно да исчезне употребата на *л*-формата. Во продолжение, Поповски дава примери преку кои ги претставува парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип кои функционираат во реканскиот крај: *има (имам)*¹⁴ *дојдено (викано, јадено, бидено); имав дојдено (викано, јадено, бидено); су имал дојдено (викано, јадено, бидено); беше су имал дојдено (викано, јадено, бидено); ка има (имам) дојдено (викано, јадено); ка имаф дојдено (викано, јадено); ка су (сам) имал дојдено (викано, јадено)*.

За **охридско-струшките говори** карактеристична е мошне честата употреба на конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партицип. Впрочем, во некои пунктови тие готово наполно го истиснале стариот перфект. Видоески (1998 [1984]: 269) приложува низа примери и подвлекува дека во овие говори „за минати дејства се употребуваат формите со *н/ӣ*-партиципот и тие се многу фреквентни“, додека, „перфектот со *л*-формата се употребува, главно, за прекажани дејства“. Во монографијата *Струшкиот говор* од К. Тошев (1979: 72) анализата е направена врз материјали од 19 век, така што во делот посветен на сложените глаголски времиња поместен е само еден пример на перфект образуван од помошниот глагол *има* и *н/ӣ*-партиципот (види глава 4.1.2.).

Во парадигматскиот приказ на глаголскиот систем во охридско-струшкиот македонски говор, како најфреквентни, Марковиќ (2007: 103–104) ги претставува следниве предикативни форми што вклучуваат конструкции со *има* + *н/ӣ*-партицип: *има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип, *има* (во имперфект) + *н/ӣ*-партицип и *ке* + *има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип. Секако, освен претставените форми, овие говори ги познаваат и конструкциите со *л*-форма од глаголот *има* и *н/ӣ*-партиципот.

¹⁴ Отсуството на наставката *-м* во прво лице еднина презент е карактеристична за сите рекански наречја, освен во говорот на с. Жировница, каде што е присутна.

Во монографијата посветена на вевчанско-радошките говори на П. Хендрикс (Hendriks 1976) се забележува дека постојат две сложени глаголски конструкции што го содржат минатиот пасивен партицип – едната образувана со помошниот глагол *сум* и *н/ӣ*-партиципот (кој се согласува по род и број со субјектот во реченицата) и другата, која што ги содржи формите на глаголот *има* и *н/ӣ*-партиципот во неутрална форма (среден род, еднина), а значењето на овие форми се опишува како резултат на некое минато или идно дејство (*ibid.*, 225–227).

Преспанските говори во зависност од реализацијата и распространетоста на диференцијалните црти може да се поделат на неколку говорни индивидуалности (горнопреспански, долнопреспански итн.), но нивните разликувачки карактеристики генерално се однесуваат на фонетско ниво (Видоески 1998 [1982]: 278). Во однос на конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партицип на целиот преспански ареал присутна е нивната голема фреквентност. Се употребуваат формите од типот: *има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип, *има* (во имперфект) + *н/ӣ*-партицип и *има* (во перфект) + *н/ӣ*-партицип, како и одредени комбинации на овие форми со партикулата *ке*. Видоески (*ibid.*, 291–292) дава комплетен приказ на овие парадигми во неговиот опис на горнопреспанскиот говор. За подобар увид во глаголската флексија се претставува и парадигмата на комбинациите со *ке*: *ке* + *има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип и *ке* + *има* (во имперфект) + *н/ӣ*-партицип.

Конкурентната глаголска парадигма на перфектот со *има* – минатото неопределено време со *л*-партиципот во овие говори не е така често како во дел од централните дијалекти, а доколку се употребува тоа се јавува со функција за прекажување. Многу ретко се среќаваат перфектни форми образувани со помошниот глагол *сум* (*са*) и глаголската *л*-форма, како во примерите што ги дава Шклифов (1979: 80): *Три ѝо̄ѝа ме имаа фа̄ѝено и ма судеа, и ми бараа изим како сум дошол во Америка.; Не са вишол ѝакоф чоек како не̄го*. Впрочем, во крајните јужни села на долнопреспанското говорно подрачје сосем се загубил *л*-партиципот со што се редуцирал глаголскиот систем на сложените форми. Таму формите со *сум* + *л*-форма (перфект, плусквамперфект, идно прекажано време), вклучувајќи го и потенцијалот со *би*, не се употребуваат (Видоески 1998 [1982]: 297). Функциите на сложените минати времиња ги презеле конструкциите со *има/нема* и глаголскиот *н/ӣ*-партицип.

Состојбата на овие конструкции во долнопреспанскиот говор, преку низа примери, е претставена во монографијата за овој говор на Шклифов (1979). Освен парадигмите образувани со формите за сегашно, односно формите за минато несвршено време на глаголот *има* и глаголскиот *н/ӣ*-партицип, вклучени се и соодветните комбинации со партикулата *ќе*. Парадигмата со формите на минато неопределено време на *има* отсутствува поради непознавањето на *л*-формата во поголем дел од ова подрачје. За одречните форми, Шклифов (*ibid.*, 84) единствено бележи дека се образуваат со честичката *не*, којашто стои пред сложената конструкција, на пример: *Не ќе имам фай̄ено риба.*; *Не ќе има з̄о̄ивено ручок.*; *Не ќе имаше з̄о̄ивено женай̄а и зай̄оа не му даде да јаде.*

Говорот на западнопреспанските села, кои се наоѓаат во Република Албанија, претставува дел од долнопреспанското говорно подрачје, а поподробно е опишан од страна на Цветановски (2010). Во однос на формалниот преглед на конструкциите со *има*, во овој труд се даваат прикази на парадигмите со *има* во презент и *има* во имперфект + *н/ӣ*-партиципот, соодветно, при што првата конструкција се среќава под името перфект II или *има*-перфект, додека втората плусквамперфект II или *имаф*-плусквамперфект.

3.2.1.2. Состојбата во централните говори

Прилепско-битолските говори ги зафаќаат градовите Прилеп и Битола, Демир Хисар и Крушево и уште повеќе од двесте села кои гравитираат околу овие градови.

Во студијата *Прилепскиот говор* од 1941 г. на Кепески (1993), конструкциите со *има*, т. е. *нема* + *н/ӣ*-партицип се сместени во делот на пасивни конструкции, при што се бележи дека „пасивната конструкција во прилепскиот говор е во мошне честа употреба и се прави на тој начин што се зема пасивниот партицип од глаголот што се менува и му се додаваат форми од глаголите *сум*, *бидам* или *имам*. Глаголот *има* во оваа конструкција е често употребен како помошен и може да се каже дека во тој зема замав во прилепскиот говор“ (*ibid.*, 90). Посебна целина за овие конструкции во прилепскиот говор изделува Конески (2020 [1949]: 90), кој потцртува дека „многу се слушаат“, дава примери и ја забележува семантиката на парадигмите со *има* во презент и *има* во имперфект. Во

продолжение ги дава и граматички можните комбинации со *сум/беше* и *л*-форма од *има*, со партикулите *ќе* и *би* и соодветните парадигми.

Мошне фреквентната употреба на глаголските форми со *има/нема* (од типот *има дојдено, имаше дојдено*) е една од покарактеристичните дијалектни особености на битолското говорно подрачје (Видоески 1985). Минатиот пасивен партицип во оваа конструкција секогаш е во неутрална форма (среден род, еднина), а глаголот *има* може да се сретне во презент, во имперфект, како и во *л*-форма. Овие три парадигми се застапени и меѓу примерите што ги приложува Б. Хрун (Groen 1977: 214) во монографијата посветена на говорот на битолското село Дихово: *Имаш бидено Скојје?; Немаф бидено Скојје.; Има фаїено лошо време.; Само два йаїи имаме ојдено во Преїор.; Имам чуено, оїи...; Тој му имал наредено, оїи...; Имейо го имаш йишано?; Јас имам браїи умрено*. Сложените конструкции се образуваат и од транзитивни, како и од интранзитивни глаголи и од имперфективна и од аористна основа.

Во монографскиот опис на битолскиот градски говор, Трајковски (2007: 273) ги издвојува следните парадигми во овој говор според честотата на употреба: конструкциите со *има* во презент и со *има* во имперфект + *н/їи*-партиципот, како и конструкциите со *ќе* + *има* во презент / во имперфект + *н/їи*-партиципот. Авторот бележи дека во живиот говор можат да се чујат и формите *имам бидено* (почесто) и *имам имано* (поретко) што навлегле од јужните села кои граничат со леринскиот говор.

Кичевско-поречките говори со мал број црти се разликуваат меѓу себе, па така се изделуваат: говорот во потесното кичевско подрачје, т.е. кичевскиот говор, говорот на селата во подножјето на Бистра и Буковиќ или тајмишкиот говор и говорот во Порече. И покрај тоа што во неколку јазични особености овие говори се диференцираат, во однос на конструкциите со *има* + *н/їи*-партицип тие се единствени.

Во еден од пионерските трудови на македонската дијалектологија, *Поречкиоїи говор* на Видоески (1950: 51), во делот посветен на сложените глаголски форми сместени се и овие форми под називот „конструкции со *има* + *їасивнаїиа гїаголска їридавка во среден род (и од їреодниїе и од неїреодниїе гїаголи)*“. Тука авторот запишува дека глаголот *има*, кој тука се употребува како

помошен, може да се употреби во разни времиња, а парадигмите ги претставува преку следните примери: *има*¹⁵ *рабо̄шено* (носено, садено, речено, дојдено, с̄ишено); *имаф* (имаше, имафне) *рабо̄шено* (носено, речено); *су(м)* *имал рабо̄шено* (носено, речено); *беше су(м) имал рабо̄шено*; *ке* *имам* (*имаф, сум имал*) *рабо̄шено*.

Комплетен формален приказ на пофреквентните парадигми е даден во монографијата *Кичевскио̄т говор* (Лаброска 2008), при што се забележува дека во овие говори главно се користат конструкциите образувани од сегашно време на глаголот *има* и *н/ӣ*-партиципот, кои претставуваат балкански тип на перфект. Меѓутоа, се употребуваат и конструкциите на глаголот *има* во имперфект и *н/ӣ*-партиципот, а со оглед на фактот дека постојат конструкции со *има* во функција на перфект, се изградил начин за прекажување на овој перфект (*ibid.*, 79–80). Се работи за конструкцијата на глаголот *има* во л-перфект + глаголскиот *н/ӣ*-партицип. Сложените конструкции што се образуваат со помош на партикулата *ке* кои можат да влезат и во комбинација со глаголските форми споменати погоре се добро познати на кичевско-поречкиот говорен ареал.

Интересен е фактот што во постариот опис на кичевскиот говор од Видоески (1957) не забележуваме конструкција со *има* и *н/ӣ*-партицип образувана од интранзитивен глагол, што претставува доказ дека овие конструкции во минатото во овие говори многу поретко се образувале од непреодни глаголи, за разлика од денес. Доказ повеќе дека оваа глаголска конструкција поретко се употребувала во минатото, воопшто, среќаваме и во приказните од кичевското село Црско (Иванов 2001 [1908]) каде што на 210 страници дијалектен материјал, најдена е само една конструкција со *има* и *н/ӣ*-партицип и тоа со резултативно значење. Денес, во однос на зголемувањето на употребата на овие форми во споредба со минатото мора да се земат предвид зголемените јазични контакти со албанскиот и ароманскиот јазик, како и влијанието на стандардниот јазик.

Скопско-велешките говори ѝ припаѓаат на подгрупата централни дијалекти на западното македонско наречје. Но, тука треба да го имаме предвид фактот дека скопската говорна област се наоѓа на пограничјето на трите основни дијалектни зони на македонскиот јазик. Говорот на селата од Скопска Црна Гора структурно ѝ припаѓа на северномакедонската група дијалекти, додека поголемиот

---

¹⁵ Отсуството на наставката *-м* во 1 л. едн. во презент е карактеристична за целото кичевско-поречко говорно подрачје.

дел од скопската област (градот Скопје со областите Блатија, Дервент и Каршијак) влегува во состав на западното наречје (Видоески 1998 [1985]: 163).¹⁶ Оваа констатација произлегува од јазичните состојби на скопските говори во минатото. Впрочем, градот Скопје како стопански и културен центар во регионот до ден денес постојано се подновува со население од пошироката околина. Во текот на минатиот век, пак, кон градот во голема мера се слеало население од скопскоцрногорските села што придонело во денешниот скопски говор да сретне голем број особености што се карактеристични за македонските северни говори.

И велешкото говорно подрачје, како скопското, не е единствено. На овој терен можеме да изделиме два говорни типа. Една поголема целина претставува говорот на селата што се наоѓаат западно од Вардар и од патот Велес – Прилеп и градскиот говор. Тоа би бил правиот велешки говор (*ibid.*, 205) кој припаѓа на централните говори на западното македонско наречје. Тука спаѓаат говорите на селата што се наоѓаат по долината на реката Тополка, градскиот велешки и говорот на селата во областа Азот.¹⁷ Говорот на областа Клепа се јавува како преоден говор и е поблизок на тиквешката група говори.

Што се однесува до конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партицип, нивната распространетост се подразбира во сите централни говори на западното македонско наречје. Употребата на овие конструкции, Видоески (*ibid.*, 190) ја сместува меѓу поврзувачките јазични особености на сите западни говори, кои истовремено се и диференцијални по однос на говорите во источното наречје.

Во студијата *Говориите во Скопско* (Угринова 1951), накусо се бележи дека во овие говори минатото неопределено време се образува како во централните говори, но тоа се однесува на контрукцијата со *сум* + *л*-форма. Во делот посветен на пасивната глаголска придавка, пак, забележано е дека во скопските торбешки говори глаголите од типот на *женам*, *седам* и сл. образуваат пасивна глаголска придавка: *женай̄*, *седан*, *броан*. Тука во загради запишана е формата *имам седано*,

---

¹⁶ За скопските говори, уште пред Видоески (1998 [1985]; 1999 [1954]), општ поглед ни даваат студиите на Селишчев, *Говори области Скопја* од 1931 г., и на Угринова, *Говориите во Скопско* од 1951 г.

¹⁷ Интересно е да се напомене дека жителите на селата Ореше и Папрадиште во областа Азот, како и жителите на Мелница и Горно Врановци што се наоѓаат во подножјето на Бабуна и Голешница на велешката страна се преселници од Дебарско.

која претставува единствената спомената конструкција со *има* + *н/ӣ*-партицип во целиот труд.

На овие конструкции повеќе внимание им се обрнува во описот на говорот на скопската област Каршијак (Цветановски 2004), при што се бележи дека каршијачкиот говор во однос на ваквите образувања претставува периферија бидејќи влијанието на несловенските балкански елементи не е толку силно изразено. Но, сепак, говорот ги познава ваквите форми, а авторот дава формален преглед на парадигмите со *има* (во презент и во имперфект) + *н/ӣ*-партицип, како и анализа на нивните функции преку низа примери собрани при теренска работа.

Сферата на употреба и функциите на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип во рамките на велешкиот говор ги разгледува Јанкулоски (2022), врз корпус примери од изданието *Така се зборува во Велес* (Петрова-Џамбазова 2007). Конструкцијата образувана од помошниот глагол *има* во презент и *н/ӣ*-партиципот е најфреквентната парадигма од овој тип, а по неа следува конструкцијата со *има* во имперфект. Како трета и помалку застапена парадигма со помошниот глагол *има* во дијалектниот материјал се појавува имперцептивната конструкција, т. е. парадигмата со *има* во *л*-перфект и *н/ӣ*-партицип.

3.2.2. Преглед на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип во говорите на југоисточното наречје

Општите формални карактеристики на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партиципот кои ги наведовме погоре се однесуваат и на соодветните конструкции во југоисточните македонски говори. Уште ќе споменеме дека во одредени говори финалниот вокал *о* од партиципот, односно од формата за среден род на глаголската придавка, се редуира во *о/у*, како што ќе увидиме подолу.

Во поголем дел од досегашните, за нас познати, истражувања на македонските источни дијалекти забележуваме дека присуство на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип се бележи како ретко или, пак, воопшто не се споменува.

На **тиквешко-мариовските говори** им се посветени два постари труда од средината на 20 век. Првиот претставува опис на мариовскиот говор и во него само се споменува дека како помошни глаголи се употребуваат *имам/немам* (Конеска 1951: 29), додека другиот труд се однесува на неготинскиот говор и тука се

подвлекува дека „минато време од глаголот *имам* и пасивната глаголска придавка ретко се употребува. Пр.: '*имам работѝ'ено*“ (Филипоски 1952: 35).

Ретка употреба на овие парадигми му се припишува и на ареалот на **штипско-струмичките говори**. Во анализата на перфектот во штипскиот говор се потенцира дека балканскиот тип на перфект, образуван со *има* и *н/ӣ*-партиципот (како и *има*-конструкциите воопшто), во овој говор не се среќава, односно е на маргините на системот (Цветановски, Иванова 2017: 71). Од друга страна, комплетен парадигматски приказ на ваквите сложени глаголски образувања во еден источен говор среќаваме кај Бојковска (2003: 143–144) во монографскиот опис на радовишкиот говор, иако и тука се напоменува дека тие се доста ретки во употребата. Како можни се бележат четири типа конструкции: *имам одено*, *има:х/имаах одено*, *ќе има:х/имаах одено* и *ќе сам имал одено*, потврдени преку повеќе примери приложени во трудот.

Во описите на одделните **малешевско-пирински говори** најчесто се констатира дека овие конструкции отсутнуваат или, пак, воопшто не се споменуваат, сп. во делчевскиот (Кушевски 1958), беровскиот (Бетински 2013), разлошкиот (Видоески 1999 [1988]), банскиот (Цветановски и др. 2014). Парадигматски прикази на конструкции со *има* и *н/ӣ*-партицип наоѓаме во студијата за петричкиот говор од Видоески (1999 [1989]: 48), каде што се претставени парадигмите од типот '*имам к'уѝено*', '*имах к'уѝено*' и '*сам им'ал к'уѝено*', кои се употребуваат за резултативни дејства извршени во минатото. Нивното забележување во петричкиот говор, секако, се должи особено на фактот што се наоѓа во преодна зона и граничи со струмичките, како и со серско-драмските и долновардарските говори – во кои особено се познати овие сложени глаголски форми.

Формални описи на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип редовно регистрираме во трудовите посветени на **долновардарските говори**. На нивната честа употреба во гевгелискиот говор внимание ѝ обрнува Иванов (1932: 90–91), кој ги приложува следниве примери: '*имум/ӣам вид'ено*', '*имиш вид'ено*', '*има вид'ено*' и '*им̄ах дад'ено*', '*имаше дад'ено*' итн. Во дојранскиот говор, Пеев (1979: 92) смета дека од овие образувања „обични се само формите од типот '*имум/н'емум к'уѝа̄но*', додека формите *сум имал куѝено*, *беше сум имал куѝено*, *ќе имам куѝено*, *ќе имав*

куйено, ќе сум имал куйено не се употребуваат“. Парадигматски приказ на конструкцијата со *има* во презент од воденскиот говор приложува Думев (1943: 65): 'имам вид'ену, 'имаш вид'ену, 'имă вид'ену, 'имме вид'ену, 'имѿе вид'ену, 'имай̄ вид'ену, а покрај тоа регистрира и употреба на формите со *има* во имперфект, пр.: *йӯй-Тӯши имше н'о̄ѳӯ й̄ай̄'ену*.

Во монографскиот опис на мегленскиот говор (Бојковска 2006: 116–117) среќаваме детални прикази на осум теоретски можни парадигми со *има* и *н/ӣ*-партицип: 1) 'имам / 'имаш ('имиш) / 'имă / 'имăме ('имме) / 'имѿе ('имѿе) / 'имай̄ + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 2) 'имă(-x,-к,-j,-ше) / 'имаше ('имше) / 'имаше ('имше) / 'имă(x,к,j)ме / 'имă(x,к,j)ѿе / 'имăjа + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 3) с̄ам им'ал (им'ал с̄ам) / си им'ал (им'ал си) / им'ал / сме им'але (им'але сме) / с̄ѿе им'але (им'але с̄ѿе) / им'але + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 4) б'ише с̄ам им'а̄ / б'ише си им'а̄ / б'ише им'а̄ / б'ише сме им'але / б'ише с̄ѿе им'але / б'ише им'але + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 5) ки 'имам / ки 'имаш / ки 'имă / ки 'имме / ки 'имѿе / ки 'имай̄ + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 6) ки (oа) 'имă(-x,-к,-j,-ше) / ки (oа) 'имаше / ки (oа) 'имаше / ки (oа) 'имă(x,к,j)ме / ки (oа) 'имă(x,к,j)ѿе / ки (oа) 'имă(j)а + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 7) ки с̄ам им'ал / ки си им'ал / ки им'ал / ки сме им'але / ки с̄ѿе им'але / ки им'але + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo); 8) би с̄ам им'ал / би си им'ал / би им'ал / би сме им'але / би с̄ѿе им'але / би им'але + *рăбӯй'енo* (вик'анo, сиг'енo). Со вака развиениот систем на парадигми, мегленскиот говор се издвојува во однос на другите долновардарски говори.

Во еницевардарскиот говор, од парадигмите со *има*, Каранфиловски (2013: 165) како најобични ги посочува конструкциите од сегашно време на глаголот со *има* и *н/ӣ*-партиципот и ги документира со неколку примери: 'имам чу'ено; н'емам вид'ено итн. Покрај нив со нешто помала фреквенција се јавуваат форми со помошниот глагол во минато определено несвршено време или во минато неопределено време, сп. 'имăх рăбӯй'ено; с̄ам им'ал рăбӯй'ену итн. Во материјалите од селата Кулафово и Илициево се јавуваат примери од типот *ке* + *има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип и *ке* + *има* (во имперфект) + *н/ӣ*-партицип: *к'-имам рăбӯй'ену oв'ајс̄ай̄ ѳуд'уни*; *к'-имих куй'ену o-имих й̄ари*. Исто така, Каранфиловски (*ibid.*, 166) се осврнува на ретката употреба на конструкциите со *има* во *Кулакиско̄о еванѳелие*, при што забележува дека споредбата на постарата

состојба со посовремената наведува на мисла дека ваквите конструкции се релативно понови во еницевардарскиот говор.

Од сложените образувања со *има/нема* во кајларскиот говор, Дрвошанов (1993: 83) ги наведува парадигмите со *има* во презент, во имперфект и во *л*-перфект. За последните нагласува дека се среќаваат само одделни форми, иако ја приложува целата конјугација. Сп.: 1) *'имам / 'имаш / 'има / 'имаме / 'имаше / 'имаш + нус'ено*; 2) *'има / им'аше / им'аше / им'аме / им'аше / им'аше + нус'ено*; 3) *сум им'ал / си им'ал / им'ал / снај им'але / сийа им'але / им'але + нус'ено*. Овие три парадигми ги забележува и Пеев (1987: 271–272) во кукушкиот говор и констатира дека нивната употреба е повообичаена во говорот на јужните пунктови, а во продолжение приложува примери: *уо'амна 'има зим'ано и'енција*; *уф н'ас 'има оујо'ено ши'ири ийши*; *уо-н'их с'амо М'ишко го-уммах вид'ено*; *он го им'ал крсий'ено*; итн.

Конструкциите со *има* и *н/и*-партицип во крајните југоисточни македонски говори, т. е. во **серско-драмско-лагадинската група**, ги регистрираме во трудовите на Видоески (1990; 1992), кој дава парадигматски прикази на формите образувани од презентот и од имперфектот на помошниот глагол, базирајќи се на материјали од говорите на селата Секавец – Серско: 1) *'имам / 'имаш / 'има / 'имаме / 'имаше / 'имаш + к'уиено (о'ојдено)*; 2) *'имам / 'имаше / 'имаше / 'имаме / 'имаше / 'имаше + к'уиено (о'ојдено)* (Видоески 1990: 72); и Плевна и Горно Броди – Драмско: 1) *'имам / 'имаш / 'има / 'имаме / 'имаше / 'имаш + о'агону (изор'ану, улув'ену)*; 2) *'имам / 'имаше / 'имаше / 'имаме / 'имаше / 'имаше + о'агону (изор'ану, улув'ену)* (Видоески 1992: 56). Потврда за присуството на овие две парадигми во серскиот говор дава и Лаброска (2003: 64) во монографскиот опис на селото Кула. Тука покрај формалниот приказ се даваат и неколку примери: *Т'аа-е гол'ама ир'икаска*, *'ама го-умам забор'аено*; *Имами н'ашшо собр'ано*; *Поше, 'ај уише оа-не-в'арни*, *'имам ј'онци искос'ено*, *оа-го-собр'а!*; итн. Овие конструкции се употребуваат и во сушко-височките говори, сп.: *'имам ирумн'аниу*, *н'емам ј'ахнаниу*, *'имам ш'еиану*, *'имам илаи'ену*, *'има сий'орину*, *'има усий'авину*, *'имами сий'орину*, *н'емами в'ид'ану*; *им'ам з'ениу*, *им'ам р'ечину*, *им'аши оар'ену*, *им'аши в'идину*, *им'аши иур'анчину*, *им'аха к'рсиину*, *им'аха з'ениу* (Голомб 1960/61: 166–167). Иако основната форма на глаголската придавка, т. е. партиципот, како што се гледа од примерите, е формата за среден род, независно од родот и бројот на

предметот што стои до глаголот, во неколку други примери се бележи дека во овие говори постои извесно колебање што се однесува до родот на глаголската придавка, сп. ...*н'ос ѓу ни им'аши изв'адин; ...ѓлавнаѓа ја им'аши кл'адина; ѓѓ'аѓку м'а им'аши ѓукалн'анѓ*. Голомб (1960/61) смета дека ваквите форми несомнено биле во врска со живото чувство за придавскиот карактер на минатиот пасивен партицип.

Честата употреба на конструкциите со *има* + *н/ѓ*-партицип е особено карактеристична за југозападната група на југоисточното македонско наречје, т. е. за ареалот на **костурско-корчанските говори**. На ова говорно подрачје глаголската *л*-форма се загубила во голема мера. Во Костурско, исклучок од загубата среќаваме само во граничните села со леринскиот и на север со преспанскиот говор. Во врска со оваа појава, Видоески (1999 [1994]: 93) истакнува дека со загубата на *л*-партиципот се загубиле и сите сложени облици од класичната словенска конјугација што се образуваат со него (минатото неопределено време, предминатото, можниот начин, соодветните конструкции со *ќе*), а за сметка на тие форми превладале облици со помошниот глагол *има* / *нема* во сегашно и минато определено несвршено време + глаголската *н/ѓ*-форма во среден род од свршени и несвршени и од преодни и непреодни глаголи, сп.: 1) *'имам дојд'ено (ид'ено, нос'ено, донес'ено), 'имаш дојд'ено, 'има дојд'ено, 'имаме дојд'ено, 'имаѓе дојд'ено 'име дојд'ено*; 2) *'име, 'им'аше, 'им'аме, 'им'аѓе, им'ае / 'имее + дојд'ено*, првото со значење на минато неопределено, второто со значење на предминато, и двете резултативни.¹⁸ Истите парадигми ги бележи и Шклифов (1973: 94–95) и приложува низа примери: *Т'ој 'има закл'ано д'еѓе за-ѓ'ари и-'има оѓ'крад'ено ц'ело сѓ'адо 'офци; Гу-'име најѓис'ано ѓ'исмоѓо, к'оѓа д'ојде ѓусѓѓ'ијаѓа дѓ-ѓу-з'ева*; итн. Во овие говори промени претрпеле и конструкциите со *ќе* (*за*) за изразување на идни дејства споредени со некој минат момент и/или со други модални значења. И кај овие конструкции помошниот глагол *има* со партикулата *ќе* (*за*) ги презел функциите на формите со *л*-партицип во другите македонски дијалекти, сп.: 1) *ќе 'имам дојд'ено (вид'ено, реч'ено), ќе 'имаш дојд'ено, ќе 'има дојд'ено, ќе 'имаме дојд'ено, ќе 'имаѓе дојд'ено, ќе 'име дојд'ено*; и 2) *ќе 'име дојд'ено, ќе 'им'аше дојд'ено, ќе 'им'аме дојд'ено, ќе 'им'аѓе дојд'ено, ќе 'им'ае / 'имее дојд'ено* (Видоески

¹⁸ Со промените на структурата на сложените глаголски облици настанале и некои промени во глаголските категории. Така, на пример, костурските говори немаат посебни форми за категоријата *ѓрекажаносѓ*.

1999 [1994]: 93). Преглед на овие форми во костурските говори дава и Шклифов (1973: 98) и додава дека одречните форми кај парадигмите со *ке* се образуваат со честицата *не*: *н'е-ке 'имам собр'ано, н'е-ке 'имааш изор'ано* итн.

И леринскиот говор, како преоден помеѓу југоисточното и западното македонско наречје, ги познава конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партицип. Видоески (1999 [1983]: 148), при описот на овој говор, нотира дека за минатото неопределено време многу пофреквентни се формите со помошниот глагол *има*, отколку оние со глаголската *л*-форма. Притоа приложува неколку примери на парадигмите со *има* во презент и со *има* во имперфект: 1) *имам звено (од'ено, нос'ено), имааш звено (од'ено, нос'ено), има звено, 'имаме звено, 'имай̄е звено, имай̄/ имаа(ӣ) / имае(ӣ) звено (од'ено, нос'ено); 2) им'аше ор'ано, им'аше ор'ано, им'аше ор'ано, им'аме ор'ано, им'аш̄е ор'ано, им'аа ор'ано*. Во материјалот од с. Чеган се наоѓаат и форми од типот: *су имал зено, си имал зено, имал зено, ене им'але зено, с̄ӣе им'але зено, им'але зено*.

3.2.2. Преглед на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип во северните говори

Конструкциите со *има* + *н/ӣ*-партицип им се познати на **долнополошките говори**, иако постарите трудови не ги вклучуваат овие парадигми (Селищев 1929). Стаматоски (1957: 113) пишува дека тие сложени глаголски форми се сосема ретки и необични за градскиот тетовски говор. И во поновите описи на овој говор среќаваме констатации дека тие конструкции „се ретки, но не и непознати“ (Петровска 2019: 94), а притоа е даден парадигматски приказ на формите образувани од презентот и од имперфектот на *има/нема*: 1) *'имам/н'емам зб'орено, 'имааш/н'емаш зб'орено, 'има/н'ема зб'орено, 'имамо/н'емамо зб'орено, 'имай̄е/н'емай̄е зб'орено, 'имаја/н'емаја зб'орено; 2) 'имаф/н'емаф најр'аено, 'имаше/н'емаше најр'аено, 'имаше/н'емаше најр'аено, 'имафмо/н'емафмо најр'аено, 'имаф̄ӣе/н'емаф̄ӣе најр'аено, 'имаја/н'емаја најр'аено*. Во продолжение, Петровска (2019: 100) забележува дека за прекажување на идни дејства служат и *има* конструкциите: глаголот *има* во идно прекажано време и глаголската придавка: *ке-сум-'имаṽ најр'аено, ке-си-'имаṽ најр'аено, ке-'имаṽ најр'аено, ке-смо-'имале најр'аено, ке-све-'имале најр'аено, ке-'имале најр'аено*.

Во досегашните истражувања на горанските говори, конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип не се споменуваат или, пак, се забележува дека нивното присуство останува без многу потврди (Видоески 1986; Младеновиќ 2001).¹⁹ Присуството на *има*-перфектот во горанскиот го истражува и Номачи (Nomachi 2015: 343–344), кој утврдува дека *има*-перфектот не претрпел процес на граматикализација, туку во овие говори се работи за позајмување на веќе граматикизираната конструкција од македонскиот јазик.

За разлика од горанските, овие конструкции се застапени во вратничко-полошките говори, како што се и во македонските западни говори (Лаброска и др. 2012: 58). Во парадигматскиот преглед се даваат конструкциите со помошниот глагол во презент и во имперфект + *н/ӣ*-партицип: 1) *имам / имаш / има / имамо (ијамо) / имаше / имаа + ӣшено*; 2) *имав / имаше / имаше / имавмо / имаф̄ӣе / имаја кӯӣено*.

За **скопскоцрногорскиот говор**, Видоески (1999 [1954]: 235) истакнува дека минатите дејства можат да се изразуваат и со разни сложени форми со глаголите *има/нема*, иако нивната употреба во овој говор е многу поограничена во споредба со другите скопски или полошките говори. Сп. *имам учено, имаш учено, има учено, имамо учено, имаше учено, имав учено* итн. Овде се среќаваат и споеви во кои глаголската придавка сè уште не ги загубила наполно своите обележја на родот и бројот, на пр. *има ӣренесени дос̄ӣа камења; две кӯе имам нај̄раене у с̄ӣару Јӯгославију; цӣгариња имам нај̄раени; има до̄јдени од Морава; има ӣо̄гинаӣи дос̄ӣа*.

Конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип им се познати и на говорите од **кумановско-кратовската група**. Во темелната студија за кумановскиот говор на Видоески (1962: 224) се издвојуваат три типа конструкции со *има/нема* и *н/ӣ*-партицип кои функционираат на ова говорно подрачје – оние со помошниот глагол во презент (*има рабо̄ӣено*), во имперфект (*имаше рабо̄ӣено*) и во л-перфект (*имал рабо̄ӣено*) – со напомена дека парадигмите не се подеднакво раширени. Највообичаени се образувањата од типот *има рабо̄ӣено* и се јавуваат на целата територија, иако не така често како што се присутни во граничните скопски говори

---

¹⁹ Видоески (1986: 69) истакнува дека во горанскиот говор л-перфектот има многу поширока употреба во споредба со околните македонски дијалекти.

или во велешкиот, а другите две парадигми се јавуваат спорадично и тоа, главно, во западниот дел на кумановското говорно подрачје. Покрај тоа, Видоески (*ibid*, 224–225) дава низа примери од терен: *Н'емам н'ишӣо ч'уено, Ја н'емам ѓа в'идено, Едно Грче 'има уӣ'ејано 'овде, Од н'аше с'ело 'има че̄ӣвор'ица заџ'инено; Неколку о'уше 'имаше о'ојдено, К'уче 'имаа вржано; Им'ало је ӣ'агнено и Турци*, итн.; и напоменува дека најголем број од нив се забележени од помлади луѓе по што би можело да се суди дека конјугацијата со *има* на овој терен се јавила во поново време. Истите три типа *има*-конструкции се појавуваат и во кривопаланечкиот, овчеполскиот и кратовскиот говор. Стоевска-Денчова (2004: 114) ги квалификува како „не многу чести“, но приложува низа примери од кривопаланечкиот, сп.: *Оли 'има зб'ерено ӣр'еко с̄ӣо сл'икички; Имам 'идено куде-в'ас на ѓ'ос̄ӣи; Осом ѓ'одини 'имаме ж'ивеано ӣо̄ӣ кир'ија; Св'е си 'имашеа нам'ес̄ӣено; Шӣо 'имаа една рак'ија ис̄ӣ'ечено; Им'ала е м'уки в'идено; Он'и не са 'имале чк'оља зав'ршено; итн.*

3.3. Анализа на функционалната зона на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип на македонската дијалектна територија

Пред да започнеме со семантичко-функционалната анализа треба да го земеме предвид и степенот на застапеност, т. е. фреквентноста на одделните парадигми во кои влегуваат, односно се комбинираат конструкциите со *има* и партиципот на *-н/-ӣ*. Тука ќе се навратиме на фактот дека во *Грамаӣика̄ӣа* на Конески (2021 [1952–1954]) се претставува цела серија составена дури од осум различни парадигми, иако во поглед на употребата кај овие конструкции немаме рамноправност – како во стандардниот јазик, така и во дијалектите. Во однос на употребата во стандардот, Велковска (1998) ги издвојува единствено следните четири парадигми: *има дојдено, имаше дојдено, имал дојдено* и *ќе има дојдено*. Во извесен дел од дијалектните описи на одделни македонски говори, прегледани погоре, се појавуваат сите осум теоретски можни парадигми со *има* и *н/ӣ*-партицип. Меѓутоа, во живиот јазик не успеавме да најдеме потврда за употребата на сите форми. Во користените дијалектни материјали ги наоѓаме само формите од типот: *имам дојдено, имаше дојдено, имал дојдено*, и поретко соодветните парадигми со партикулата *ќе*.

Формите од типот *беше (сум) имал дојдено* теоретски постојат како можност, но не се употребуваат. За нив, Фридман (2009 [Friedman 1977]: 20) ќе забележи дека не станува збор за „*имал-плусквамперфект*“, туку поверојатно се работи за нагласена форма на *имал-перфектот*. Во овие конструкции *беше* не е второ или трето лице од *сум* во имперфект, туку поверојатно е дека е нагласена клитичка честичка, која може да се користи за кое било лице на која било *сум* форма.

Конструкциите од типот *би (сум) имал дојдено* се чини дека сè уште остануваат само како теоретски можни и нема да претставуваат предмет на анализа. Досега не сретнавме ниту една ваква конструкција во живиот јазик.

При анализата ги користиме дијалектните материјали собирани во текот на последнава деценија за потребите на Истражувачкиот центар за ареална лингвистика при МАНУ, како и материјалите објавени во серијата *Така се зборува во Македонија* во периодот 1999–2007. По потреба приложуваме неколку примери од монографските описи на одделните западни говори.

3.3.1. Конструкцијата *има* (во презент) + *н/ӣ-партицип* во македонските дијалекти

Конструкцијата образувана од помошниот глагол *има/нема* во сегашно време и *н/ӣ-партиципот* е првата и основна парадигма меѓу оваа серија глаголски конструкции, најфреквентна во прегледаниот материјал од македонските дијалекти. За оваа парадигма, Конески (2021 [1952–1954]: 440) смета дека служи за искажување дејство извршено воопшто во минатото до моментот на соопштувањето. Според Минова-Ѓуркова (2006: 280), нејзиното основно значење е резултативното, односно дека станува збор за актуелен резултат на конкретно, или пак на обопштено дејство. Фридман (2009 [Friedman 1977]: 63) подвлекува дека ваквите форми означуваат сегашна резултативна состојба. За нивниот резултативен карактер во македонските дијалекти пишува Тополињска (1995) и потенцира дека во југозападните говори резултативноста е само една од функциите на оваа конструкција која ги презела сите функции на стариот словенски перфект. Всушност, на конструкцијата со *има* во презент и *н/ӣ-партиципот* најчесто ѝ ја припишуваме квалификацијата „резултативен перфект“, т. е. значењето ‘резултат од временски нефиксирано дејство во минатото’. Во македонистичката наука за

јазикот оваа парадигма ја бележиме и под називите *има*-перфект или *habere*-перфект, како и перфект II, додека називот перфект I се однесува на конкурентната парадигма со *сум* (во презент) + *л*-форма, која во традиционалната терминологија е позната како минатото неопределено време, а се нарекува уште и *л*-перфект, понекогаш и *сум*-перфект, иако како *сум*-перфект почесто ја среќаваме другата конструкција од балкански тип – со формата на презентот од глаголот *сум* и *н/ӣ*-партиципот.

3.3.1.1. *Има*-перфектот во западните говори

Резултативната интерпретација на парадигмата со *има* во презент и *н/ӣ*-партиципот, преовладува во досегашните истражувања на македонските говори на планот на морфосинтаксата. Конструкцијата со *има* во презент и *н/ӣ*-партиципот најчесто ја регистрираме во функција на резултативен перфект, односно означува резултат од временски нефиксирано дејство во минатото. Примери:²⁰

Периферни говори:

1. Тука имам зајознаено многу кол'егѝ, многу луѓе иошио работам како конобар, имам конѝакѝ многу со луѓе... (гостиварски)
2. Јас од мојов занает имам сѝечалено ногу ѝари, ѝојке од овие шо одетѝ за Америка, Германија сега... (охридски)
3. Имавме и хор, музичка секција иошио одевме на наѝѝревари, музички наѝѝревари ке шио имаме добиено и ѝрво месѝо. (гостиварски)
4. Чуѝаѝа сега ѝаа си ја има свѝриено во Пусѝец. (западнопреспански)
5. Какоф авѝомобил, немаше ѝога ништо, ѝарк имаше убав, заградено вака, как' шо имаѝ заградено сега „Сѝар Чинар“... (охридски)
6. Професор Синиша Сѝанковиќ, ѝој беше веќе заљубен, за Охрид ѝој све даваше, целиоѝ живоѝ го ѝосветѝи во Охрид, све книги шо имаѝ наѝисано, све од него се... (охридски)
7. Таму имаѝ сега, Енвер Оѝа имаѝ наѝраено, најубоѝо леѝувалишче во Албанија – ѝука му је. (охридски)

²⁰ Нумерацијата на примерите, заради подобра прегледност и нивно следење, во секоја глава е присутна само во деловите кои ја опфаќаат семантичко-функционалната анализа и почнува од 1. до соодветниот пример за секоја глава одделно.

8. *Моите родителите со моите сирковици имаат учествувало во изградбата на гостиварскава црква... исто така имаат учествувало, со тој копаничарски занает имаат одено удел и во манастирот „Свети Јован Бигорски“.* (гостиварски)
9. *Иначе занатој го знаат, го имаат изучено они.* (гостиварски)

Централни говори:

10. *Засага од ичелите во Чашка имаме исцедено околу ириса иеесеи кила мео...* (велешки)
11. *Ја на музика колку ишо имам одено онде во кафанана, иејачки сите и знам едно-друго шо: беше ужас, уби божје.* (демирхисарски)
12. *Ошогаши, иштите еднаш имаме добиено иокана.* (кичевски)
13. *Сколија имаме одено во... шогаши се викаше Олимичева сколија.* (битолски)
14. *Ба:џи имат иостигнашо, од мал го биваше.* (кичевски)
15. *Има една меснос, на ридот шаму, звано, викано нели, Свети' Илија, има како црквиче така, малечко беше шогаши, сега има доса изнаправено, јавори имаше, шојоли ... и се одеше од... вечер...* (велешки)
16. *... у чес на шаа црква, шодоцна доле имаат изградено и училиште „Свети Горџи“.* (велешки)
17. *Има една чешма, има направиено римски броеви шамо на чешмата.* (каршијачки, скопски)

Во дел од примерите погоре бележиме дека покрај конструкцијата со *има* се употребени прилози или прилошки определби кои укажуваат на некое помалку или повеќе определено време. Во овие случаи појавата на временските прилози или прилошките определби не придонесува за прецизно фиксирање на дејството на временската оска. Важна е последицата која е актуелна, односно се актуализира во моментот на зборувањето.

Среќаваме и случаи на употреба на конструкции со *има* со квантификатори, односно сложени прилози во кои е изразено колку пати е повторено едно дејство, а тоа е токму една од функциите на перфектот – ја покажува релевантноста во сегашниот момент. На пр.:

18. *Во Русија имам ијодено четвори ишти.* (гостиварски)

Исто така, среќаваме примери каде што е изразено трајност на дејството. Се работи за дејства кои по својата природа не остануваат недовршени. На пр.:

19. ... *дваес и една година има лежено у зайвор заради иџие идеи, да кажам, нели...* (велешки)
20. „Шо иџрајш Добре?“ „Нишиџо еве, со чуџево еве“ рече, „бевне о’ондека, ама има завршено школо чеџири години џреџа е некаде да не имаџ некое месџо...“ (демирхисарски)

Од друга страна, употребата на овие форми за означување минат настан со конкретна временска референца се јавува како вообичаена:

21. *После џџоа, на нашава, лева сџрана, кај сеџаиноџо училишџе „џиноџ“ иџриес шесџа година имааџ наџравено од Меџународнаџа орџанизациџа иџсле Прваџа свеџска војна, мислам, иџриес иџџа или иџриес шесџа година аниџмаларична сџаница.* (велешки)
22. *Инаку, возџџ је иџравен во балканскиџе војни. Тринџесџа-чеџрнџесџа. Буџарииџе џо имаџ наџрџено. Од Гостивар до Охрид.* (гостиварски)
23. *Па да Ви ... кажам, јас како деџишџе мало знам, чеџириес иџрека, чеџириес чеџврџа година имаме учено албанско училишџе.* (гостиварски)
24. *Па јас имам зборуано осумдесетџ и иџџа, шесџа година со една жена џаличанка, сџара.* (гостиварски)

Примерите 21 и 22 се однесуваат на (општо)познати факти од минатото, за коишто самите информатори не се сведоци. Во останатите два примера, 23 и 24, пак, говорителите со формите на *има*-перфектот претставуваат засведочени факти од нивното подалечно минато. Поограничена употреба би требало да очекуваме во случаи со прилози кои се однесуваат на блиското минато, меѓутоа и ваквите примери, се чини дека не се невообичаени. Имено, досега се тврдело дека македонскиот *има*-перфект е прилично резултативен, па не може да се употребува со прилози за определено време. Но, ваквата употреба мошне напреднала, особено во периферните говори:

25. *Во иџџ сџџџџ сабајле имаме оџдено кај Номче Тунџе на седумнаесетџ иџџо нула...* (охридски)

Во примерот забележан во дијалектните материјали се јавува првото лице. Од контекстот разбираме дека се работи за завршен настан во определен момент во минатото, што го доведува во прашање резултативниот карактер на *има*-перфектот. Во примерите со трето лице во кои би се појавила прилошка фраза (што го определува минатото време), Фридман (2009 [Friedman 1977]: 66) смета дека *има*-перфектот подразбира модално значење и дека дури и таква модална употреба ја нагласува неговата сегашна резултативност. Но, овие ситуации зависат од контекстот, формите на *има*-перфектот, сами по себе, не вклучуваат модална маркираност, туку ја пренесуваат информацијата како фактивна, сп.: *Во ѝеѝ саѝоѝ сабајле имааѝ ојдено кај Н. Т.* Исто така, за примерот не би можеле да кажеме дека вклучува сегашна референца.

Во анализираниот дијалектен материјал бележиме доминација на формите за третото лице, почесто во еднина. Ова се должи на тоа што овие форми ја пренесуваат информацијата како факт (Marković, Topolińska 2016: 49–55), без разлика дали е тој потврден или не. Конфирмативноста е релевантна само за првото лице – што е логички сведок на дејството. Второто лице е обусловено ситуациски за директно обраќање и во материјалот се јавува мошне ретко.

26. *Тоџа, за своето време. Вие сеа немаѝе заѝекнаѝо.* (гостиварски)

27. *...гал си видела, сиџурно имаши видено, најред ѝо улици Беоџрад ѝака онѝџвеа, моменѝални слики.* (охридски)

За перфектот во централните говори пишува Лаброска (2002), која ја анализира состојбата во кичевскиот и во битолскиот, при што констатира дека во битолскиот говор едно од носечките времиња за раскажување, покрај аористот и имперфектот, е перфектот со *има*, додека конкурентните форми на класичниот *л*-перфект многу ретко се употребуваат. Но, тоа се должи на неоформеноста на категоријата прекажаност во овој говор. Претходно споменавме колебање во употребата во соседниот – демирхисарски говор, кој е преоден помеѓу битолскиот и кичевскиот, при прераскажување на народна приказна каде што среќаваме минато определено време иако не се работи за засведочени дејства. Во приказните од останатите централни говори собирани во 20 век, забележани во збирката текстови на Видоески (2000), при искажувањето непотврдени глаголски дејства, генерално, забележуваме дека носечко време е *л*-перфектот.

Во продолжение ќе разгледаме неколку примери од дијалектните записи од западните говори во кои среќаваме паралелна употреба на *има*-перфектот со конкурентната перфектна парадигма во македонскиот јазик – *л*-перфектот.

28. *Едниот браќ, за време бивша Југославија, им го имаат уштејано, нешто се сиречкале.* (гостиварски)

Се чини дека за употребата на *има*-перфектот пресудна е веродостојноста на информацијата која се пренесува, додека *л*-перфектот му овозможува на информаторот иземање од одговорноста за вистинитоста на дејството кое го раскажува. Класичниот *л*-перфект е маркиран за неконфирмативност, додека *има*-перфектот не влегува во опозицијата конфирмативност – неконфирмативност.

29. *Куќата и едно нивче, два декара, има осџавено. Друго, што ниви и ги зел, а имале осџа ниви.* (велешки)

И во примерот избрана е конструкцијата со *има* за да се претстави резултат од временски нефиксирано дејство во минатото. Раскажувањето во следната реченица продолжува со *л*-перфектот, при што говорителот се дистанцира од вистинитоста на информациите кои ги изнесува.

30. *Не сме си згрешиле, го ден-денеска немаме згрешено ништо... како сестри сме...* (велешки)

Прилогот *ден-денеска* во примерот го специфицира времето до моментот на настанот, а перфектната форма со *нема* и *н/и*-партиципот се избира со цел да се нагласи сегашната референца. Тука среќаваме паралелна употреба на две перфектни конструкции за пренесување на истата информација. И покрај тоа што исказот е во прво лице, информаторот ја повторува информацијата со *има*-перфектот, која првично ја искажува со класичниот перфект, со цел засилување на ефектот во однос на веродостојноста на пренесената информација.

Во продолжение ќе ги разгледаме уште неколку примери со негирани форми:

31. *Сеа немам ништо везено. Еве има воа икаено иодловче. Еве го воа везено е...* (велешки)

32. *Оштогаш немаме иодено на риби.* (кичевски)

33. *Па шеесей̄ година̄ ӣрозор немаме сменей̄о.* (гостиварски)
34. *Евро̄а цела. Само во Холандија немам ӣојдено. Иначе, нема држава...*
(гостиварски)
35. *Нова населба беше ӣшо̄аши „Нова населба“, ... мислам, го нема ӣроменей̄о
имей̄о со ӣоа ший̄о, ӣоа беа годиний̄е на оформување на оваа населба.*
(велешки)

Во примерот 31 (како и во примерот 26 погоре) прилогот *се(ē)а* го назначува времето до моментот на настанот, а соодветната форма на перфектот со *нема* и *н/ӣ-*партиципот се избира со цел да се нагласи сегашната референца. Примерот 32 е изнесен на крај од раскажувањето, а прилогот *о̄ӣшо̄аши* го специфицира времето од тој момент до сегашниот. И во примерите 33, 34 и 35 употребата на оваа конструкција сигнализира дека се работи за ‘состојба која продолжува во сегашноста’.

Да ги разгледаме уште и примерите:

36. *М’има речено и друк ӣа̄ӣ и знај шо му’имам одговорено.* (битолски)
37. *Имам имано и го че̄ириесе ашици.* (битолски)

Проследувајќи ги и последните примери, забележани во битолскиот говор (Трајковски 2007), се потрепува искажаното (сп. Тополињска 1995: 207; Лаброска 2002: 225) дека тенденцијата на перфектот е да ги преземе функциите на минатото неопределено време и дури да избледи неговата резултативна обоеност. Впрочем, формите на *има*-перфектот кои ги среќаваме во примерите искажуваат неопределени дејства во минатото.

3.3.1.2. *Има*-перфектот во југоисточното наречје

На перфектот со *има* на југоисточниот ареал се осврнува Тополињска (1995), при што ја потенцира неговата резултативна интерпретација во југоисточните и во централните егејски говори, наспроти југозападните каде што резултативноста е само една од функциите на оваа конструкција, која ги презела сите функции на стариот словенски перфект.

Резултативни по функција се мноштвото примери од дијалектните текстови од југоисточните говори со коишто располагаме:

38. *Слушај жено јаска ноѓо ѝа̄ѝи ду сеа ѝи има кажано ѝи да не бериш га̄јле дуека с̄м жив...* (еницевардарски)
39. *Тиа ѝари им̄а̄ѝ. Цел̄ѝа да̄ржава а̄ има забурчено.* (кајларски)
40. *Ти ма̄ имаш да̄рену на га̄ва̄ла̄ѝ на фил'ан да̄ржава има ѝа̄квија л'уде, седуммина бра̄ѝка са, ки ј ѝуш̄ѝѝѝ ѝука.* (мегленски)
41. *На̄ баба̄ѝа има дӯѝкичка еона, ма̄ленкичка, ѝам има ѝурано ѝа̄лезо. То ѝа̄лезо не знам ка с̄ вике.* (дојрански)
42. *С̄ѝа̄рувремски ѝра̄кжници с̄, ама и:м ноѓо забравно.* (кукушки)
43. *И бӣѝисува, дур на ѝрӣјси и ѝрӣѝ'ах, а̄ѝрил на идина̄јсӣѝ'ах ѝос живо̄ѝ га̄ има ѝрумина̄ѝу.* (сушко-височки)

И во поновите примери од источните македонски говори присутна е резултативната функција на конструијата со *има* во презент и *н/ѝ*-партиципот. Сп.:

44. *Јас од с̄ѝари ѝехчевци имам слушано, ѝука го̀ре беше ѝазаро на с̄ѝо ме̄ѝра, ѝаа река се вика Ба̄гривица, зашо ѝаа река извира узго̀ре од Ка̀дица...* (малешевски)
45. *Кајмакчалан го̀ имаме искачено од го̀рчка с̄ѝрана само...* (Валандово)
46. *По Ар̄зулица сака̄ѝ да кӯѝа̄ѝ кӯѝи бе̄га̄ѝ си лӯге̄ѝо не̄јка̄ѝ да живеа̄ѝ у го̀радовӣѝе, а он вика, имаше еден док̄ѝѝор србин имам го̀ слушано викаше...* (штипски)
47. *Јас до се̄га иам о̄јдано околу ѝри-чӣѝѝѝѝ ѝа̄ѝи ѝам и е с̄ѝварно едно ноѓо уво мес̄ѝо...* (струмички)
48. *Дедо ми има рас̄ѝравано дека у нимно време рачно с̄ изработ̄ѝували ѝредме̄ѝи о̄ѝ ѝрска и дрво...* (струмички)

Евидентно е поголемо присуство на првото лице во низата примери погоре, што, сепак, зависи од содржината на самите текстови. Третото лице е присутно само во последниот пример, во кој паралелно покрај *има*-перфектот се употребува и формата на *л*-перфектот. И двете форми ги разбираме како неопределени на планот на минатото, а разликата е во тоа што со дејството пренесено со *л*-перфект говорителот изразува дистанцираност од веродостојноста на пренесената порака, додека кај *има*-перфектот имаме неутрален однос.

За сушко-височките говори, Голомб (1960–1961: 165) истакнува дека функцијата на *има*-перфектот се поклопува со основната функција на аористот, а не на *л*-перфектот. Но, *л*-перфектот мошне ретко се појавува во овие говори и неговата функција е да означи дејство или настан кој зборуваачот непосредно не го видел. Аористот, пак, подразбира непосредна опсервација, непосреден опит во самата ситуација и како *има*-перфектот означува завршено дејство, па, според Гајдова (2002: 93), Голомб тука ја наоѓа врската меѓу *има*-перфектот и аористот во сушко-височкиот говор.

Во југозападните говори, каде што во морфолошкиот систем речиси отсуствува *л*-формата, *има*-конструкциите претставуваат основна формализација на перфектот, т. е. на минатото неопределено време.

3.3.1.3. *Има*-перфектот во северните говори

Во примерите од северните говори, *има*-перфектот подразбира резултативна интерпретација.

49. *Оӣ С̄ӣаро Село има до̄стӣа о̄ӣселено за време на ӣурско̄ӣо владеене, големи ӣӣе̄ӣе са ӣраени од Кача̄цӣӣе ... ӣаке да има заклано ӣро̄ца...*
(вратничко-полошки)
50. *Има еден ӣӣо збира вакву ношњу. Ја имам дадено вакву ношњу...*
(скопскоцрногорски)
51. *Има куку на̄ӣравено, амерички с̄ӣил, у С̄ӣаро На̄горӣчино, куку е на̄ӣравӣја, нема ӣурено модерно неӣӣо ново кӯено. (кумановски)*
52. *К̄е џа изнасав, ке џа ӣурав на ас̄ӣал ӣред свекра и свекрву, да видив колку дар има снашка на̄ӣравено. (кумановски)*
53. *Значи имамо си бо̄га̄ӣс̄ӣво, имамо си наследено од ӣрадедовӣци, земја, бо̄га̄ӣс̄ӣво... (кривоаланечки)*
54. *Ја како млад човек одлучи да се вратӣа у Кра̄ӣово од ӣричина ӣӣо сме̄ӣаше дека имам дужнос̄ӣ да ос̄ӣаву беле̄ на оној ӣӣо ми има дадено овај средина, ус̄ӣвари имам земено од овај средина, ми има ӣомо̄гна̄ӣо да се развӣу како личнос̄ӣ... (кратовски)*

55. Во Крайово во нашата фамилија се има:ӣ родено две близначиња, Лила и Лиљана и бидејќи баба ми има иочинаӣо иосле иорагајо̄и и дедо ми не е бил у можнос да ги чува бидејќи има и други дечиња... (кратовски)

Особено внимание привлекува пример 55, кој претставува извадок од изјава на роден говорител на кратовскиот говор. Бидејќи говорителот не е сведок на настаните, а со цел поверодостојно да ги претстави во јавноста, употребува форми на *има*-перфектот. Доколку ги употребел *л*-формите при опишување на целата низа настани, тогаш исказите би ги маркирал како не(доволно)конфирмативни, односно би подразбирале дистанцираност од вистинитоста на пренесеното.

3.3.2. Конструкцијата има (во имперфект) + н/ӣ-партицип во македонските дијалекти

Конструкцијата образувана од минатото определено несвршено време на глаголот *има/нема* и партиципот на *-н/-ӣ-* е втората најзастапена парадигма помеѓу серијата глаголски *има*-конструкции во дијалектниот материјал. Во врска со семантиката на овие конструкции, Конески (2021 [1952–1954]: 441) подвлекува дека означуваат дејство кое се извршило до одреден момент во минатото, додека Фридман (2009 [Friedman 1977]: 76) смета дека тие ја опишуваат минатата состојба како резултат од некое друго претходно дејство во минатото, а маркирањето за таксис го смета за ирелевантно. Секако, во значителен дел од примерите ваквите форми изразуваат плусквамперфектно значење.

Плусквамперфектот е време со кое се означува дејство кое е извршено или, пак, вршено пред некое друго минато дејство, односно „се воспоставува однос помеѓу две или повеќе минати дејства при што со посебни форми се нагласува нивната антериорност односно постериорност“ (Гајдова 2002: 96). Според терминологијата на Јакобсон (Jakobson 1957: 4), предминатите времиња се маркирани со таксис за претходност – тие го определуваат раскажаниот настан дека се случил пред некој друг раскажан настан. Плусквамперфектот во македонскиот јазик може да се изрази дури со неколку различни парадигми: првата е од словенски тип – образувана од имперфектот на помошниот глагол *сум* и глаголската *л*-форма, додека другите се од балкански тип – од имперфектната или перфектната форма на

глаголот *има* и *н/ӣ*-партиципот и од глаголот *сум* во имперфект или перфект и *н/ӣ*-партиципот.

3.3.2.1. Функционалната зона во западните говори

Значењето на предминатост, како што споменавме погоре, е изразено во значителен број примери од прегледаниот дијалектен материјал. Во продолжение ќе разгледаме низа примери од периферните и од централните западномакедонски говори, при што ќе ги сопоставиме со состојбата во овие говори на конкурентните плусквамперфектни парадигми.

Периферни говори:

56. *И после Германиѝе ко излегоа да беѓеѝ мармалади ни имаја остѝаено на скалаѝа, рабоѝи, еве, браѝ ми ѝи зеде, ѝој беше ѝомал, и сеа му раскажвиѝ на деѝава.* (охридски)
57. *Тие Енѝлезииѝе, ѝледаа кајшо ѝечиме, ние само ѝлајѝе му 'и имафме исечено на ѝие скуѝииѝе...* (охридски)
58. *Дојде ѝаѝко да ми ѝоможи, ама јас а имаф ѝокосено целѝа ливада во Рамна.* (преспански)
59. *И извади ѝој карѝаѝа, мислам, авѝо-карѝаѝа и Госѝивар, еве и ѝуе имаше „ѝикѝак“ наѝишано.* (гостиварски)
60. *... ѝоѝа немаше оруѝо школо, само на албански се учеше... Заѝраво ние имаваме балисѝи, ама учииѝели имаше оу Албанија донесено овде.* (гостиварски)
61. *Тој не оѝи сакаше да ѝосѝаѝи лошо со нас, неѝо ни кажуе: „Врне, оѝиѝе си“. Али имаваме најраено како некоа врсиѝа шѝѝори оу черѝииѝе шѝѝо'и имаваме ѝонесено оу дома.* (гостиварски)

И покрај тоа што антериорноста не е експлицитно изразена, во примерите 56–59 прво се именува настанот што претставува ориентациска точка, а по него – состојбата за којашто сметаме дека била извршена пред овој настан. Во примерот 60, пак, антериорноста изразена со плусквамперфектот со *има* се согледува од поширокиот контекст, во однос на кажаното во првата реченица. Во примерот 61, дејството изразено со втората *има*-конструкција го разбираме како антериорно во

однос на низата настани, додека anteriорноста на дејството изразено со првата има-конструкција не можеме да ја утврдиме од контекстот. Во овој случај, минатата состојба ја разбираме како последица на друго претходно минато дејство.

Централни говори:

62. *Е, ми се роди дејшево шо се роди, бабицаџа џука, шо џребеше – се најрави, ми го избања дејшеџо, се си имав ја сџремено и џелени и се убаво...* (велешки)
63. *Најнајред Жиџниоиџ џазар беше кај шо е денешниов џазар, џука, и џука... еве, сеа кај шо се касаџниџиџе, кај на Сурија дуќаноџ, џука имаше најравено една барака од шџиџици и внаџре имаше оџшџинаџа, имаше оџшџинаџа дваџца човеци џлаџени каниџарџи. (велешки)*
64. *.. а снаа ми учџиџелка исџо и она мобилизирана учџиџелка џаму, она имаше две години учџиџелска школа учено...* (велешки)
65. *Исџадна да свириме со бендов, џоѓашна Леѓенда и џада и осумнаџсеџ, во Скоџје... Иначе, џреџ џо: имафме свирено џред овесџа-џирисџа души, Кичево в џимнаџија. (кичевски)*
66. *Се собрафме и џрѓнафме на Треска 9'ојме за на риби... Преџ џо.: си имафме џојдено во џродавниџана, онде кај нас шџо е...* (кичевски)
67. *Ојдов Биџоља во... имаше едно снеџе заврнайџо малце, имаше, онеѓвано, заврнайџо...* (битолски)

Од примерите експлицитно се гледа дека прво среќаваме временски линеарен распоред на кажувањето, а дури по линеарната низа следува anteriорниот настан формализиран со помош на плусквамперфектот со *има*. Покрај плусквамперфектното значење, среќаваме и изразито нагласена резултативност што, можеби, претставува и причина повеќе за изборот на раскажувачите на оваа парадигма. Во секој случај, последниот пример во низата, нотирани кај Хрун (Groen 1977) во монографскиот опис на говорот на битолското село Дихово, мошне илустративно покажува дека во текот на раскажувањето, кога нараторот испушта некој настан, или, пак, се сомнева дека му е познат на соговорникот, ја вметнува плусквамперфектната конструкција за да ја поврзе со тоа што сака да го соопшти.

***

За разлика од разгледаната плусквामперфектна конструкција од балкански тип, во дијалектните материјали од западните периферни говори (од горнополошкиот говор и од охридско-струшките говори), не регистриравме ниту една конструкција со *сум* во имперфект и глаголската *л*-форма. За овие форми во охридско-струшките говори, Марковиќ (2007: 150) забележува дека многу ретко се употребуваат, а речиси целосно се истиснати од употреба и во преспанските говори (Цветановски 2010: 93). Една од причините за незастапеноста на оваа конструкција, можеби, се должи на фактот дека плусквамперфектот од словенски тип е „категорија кон која почесто се прибегнува во директен разговор отколку во раскажување“ (Тополињска 1995: 231). Од друга страна, треба да го имаме предвид и исчезнувањето на *л*-формата (и сите парадигми во кои влегува) во периферните југозападни говори. Притоа балканистичките иновациски појави најинтензивно се шират долж западната периферија.

Во монографските описи на централните говори, пак, оваа парадигма редовно се споменува, но уште Конески (2020 [1949]: 87) во неговиот труд посветен на прилепскиот говор од средината на 20 век, ќе напомене дека ова време се истиснува од конструкцијата образувана од имперфективната форма на глаголот *сум* и глаголската придавка. На оваа констатација на Конески се повикуваат и други автори во поновите дијалектолошки трудови. На пример, Трајковски (2007: 268), во монографијата за битолскиот говор забележува: „наместо *сиѝе беа ѝолеѓнале ѝо земја*, ...*жениѝе беа се расѝрикажале* и сл., современиот битолчанец ќе рече: *сиѝе беа ѝолеѓнаѝи ѝо земја*, ...*жениѝе се имаја расѝрикажано*“.

Според прегледаниот материјал од велешкиот говор (околу 200 страници), конструкцијата формирана од имперфектот на помошниот глагол *сум* и глаголската *л*-форма ја среќаваме единствено во примерот:

68. ...*ѝоѓаш*, у *ѝоа време*, *акѝуелни беа некои ѝакмичења меѓу ѝрадовиѝе*: „*Виѝе ѝред микрофоноѝ*“, „*Такмичење на ѝрадови*“ и... *Прѝдраѓ беше најравил мноѓу убав оркесѝар*, *којѝиѝо мноѓу убаво свиреше*...

Од извадокот не можеме временски да ги локализираме настанот кој би требало да претставува ориентациска точка во минатото (... у *ѝоа време*, *акѝуелни*

беа некои *шакмичења..*), во однос на настанот формализиран со плусквамперфектот. Од друга страна, редоследот на настаните во исказот *Предраџ беше најправил многу убав оркестар, којшто многу убаво свиреше...* корелира со редоследот на кажувањето што претставува природен редослед на нивното одвивање во минатото. И во текстовите од кичевскиот говор, приведени кај Лаброска (2008), оваа конструкција се јавува само во еден пример и тоа без изразена anteriornost во однос на друго дејство на планот на минатото:

69. *И после, Борче ко беше излегол шапшизанче, нас не ни кажа...*²¹

Примерите само ја потврдуваат тенденцијата дека во живиот говор конструкцијата образувана од имперфектот на помошниот глагол *сум* и *л*-формата сè повеќе се сведува на стилска разновидност на минатото неопределено време при што изразува и значење на прекажаност.

Во западните македонски говори напоредно ги среќаваме и конструкциите со *сум* во имперфект коишто на темпорален план можат да вршат улога на плусквамперфект, искажувајќи предминатост на означеното дејство. Нивната примарна функција е резултативноста на планот на минатото, но во дел од контекстите произлегува и значењето на извршување на дејството пред друго минато дејство. На пример:

70. „*Свети Горџија*“ се венчафме, нè венча поја Горџи, штога беше излезен ко млад пој... (охридски)

71. *Пошоа, четирисет и шреџа година ние моравме да замине во шаканаречена Буџарија, а шоа беше во Скопје... Тајко ми беше веќе шребеџан шамо.* (гостиварски)

72. *Ние уште ко бешме, значи шо: беше шеснајсти јуни, еднаша ќерка сосе деца и беше Гевџелија заминаша...* (кичевски)

Со овие конструкции често се изразува и дејство кое не сигнализира anteriornost во однос на друго минато дејство, туку се надоврзува на временски линеарната низа раскажани настани. Сп.:

---

²¹ За споредба, во текстовите од Кичевско од првата половина на 20 век оваа парадигма се среќава многу почесто и тоа во примери со јасно изразена anteriornost во однос на друго минато дејство.

73. По њеј-шес' њенекина мас' се њраеше и цела зима ние бефме обезбедени со храна. (охридски)
74. Тој имаше њросек оцена чејџири деведесет и осум. И одовде беше испрајено њисмо на универзиџејоџ во Загреб: како знаеџе и не знаеџе Боро Канчески да се обориџ. (гостиварски)
75. Блажејца сама беше осџананџа, два сина и две ќерки, синојџе едниоџ во Иџалија заминал, џогај сџудирал, џосле заминал во Чикаго (кичевски)
76. Циркузиџе беа најравени со џлајна унаџре се флегуеше со улазници, беше масовно џосеџено. (велешки)

***

Антериорноста на планот на минатото не ја откриваме и во низа примери од западните говори во кои се јавува конструкцијата со *има* во имперфект и *н/џ-*партиципот. Во тие случаи оваа парадигма се употребува за да ја опише минатата состојба како последица на некое друго претходно минато дејство. Сп.:

77. Меѓуџоа, имаше и гџруџа некоа оруга шџо го мрзеа него – зашџо со нив осџанал да работџи, нас не гџи зел, џа му имаа Chesџо џаџи џосџавано замки за да г' убијатџ. (гостиварски)
78. Имаја донесено еден каџелник, војник каџелник беше, музичар, Јурек се викаше, и џриесет и џеј охригани бефме собрани и имафме најраено џлех музика. (охридски)
79. Рисџо бафчанџија докџороџ, џој го лечеше, џој беше добар докџор и со џој Поњовиќ се скарафме и си го имаше врзано во карџче. (охридски)
80. Тогај џосџоеше едно орушџво „Горски“ и џоа имаше организирано еден ногу убав оркестџар и џоа од нашеџо маало сџџе скоро шо свиреа у „Горски“, беа од наше маало... (велешки)
81. Вардар многу џаџи зимно време замрзнувал и ние сме се скијале џокрај обалаџа на Вардар. Дури и ја имав еднаш и џројаднаџо во Вардар... (велешки)
82. Ама не беше загаден Вардар. Немаше клозеџи исџушџано во него. (гостиварски)

83. Тога куїени во Скопје, демек, најубо. Ја немав видено до тога лейиир машиња. (гостиварски)
84. Срби директори – почнаа Срби о' идаи . . . наши не. Дали нашии немаше завршено, шо знам, иовише Срби и почнаа иовише да зборуаи на срски, да не учаи срски да учиме. (велешки)
85. Имаше еден кларинейис Сабри го викаа, ио а беше, само шо немаше завршено факултеи за свирење – немаше нешто шо не умееше он да свири. (велешки)

Иако се тврдело дека одречните перфекти не можат да бидат резултативни затоа што немаат последица, според Фридман (2009 [Friedman 1977]: 66), одречниот перфект, како во примерите 82–85, го разбираме како негација на последицата и на тој начин се вклучува во концептот на резултативност.

***

Во западните говори, конструкцијата со *има* (во имперфект) + *н/и*-партицип ја бележиме и со значење на перфект, односно за соопштување резултати актуелни во сегашноста, т. е. во моментот на зборувањето. На пр.:

86. Таму сме ... одамнашни ... кај мене, нашата кука е ... ја на деда ми, на шайка ми шайко му имаше резбано, на иоршата иише: А. Х. – Анореа Хрисов...

Во примерот 86 (од велешкиот говор) среќаваме паралелна употреба на конструкцијата со *имаше* и формата на презентот, при што последиците се видливи и во сегашноста. Се чини дека говорителот се определил за оваа конструкција пред конструкцијата со *има* во презент за да ја опише минатата состојба не само како фактивна, туку и како конфирмативна – ја потврдува. При избор на формата со *има* во презент говорителот би го пренел дејството како фактивно, но не и како потврдено, затоа што оваа парадигма не влегува во опозицијата конфирмативност – неконфирмативност (сп. ...на шайка ми шайко му има резбано, на иоршата иише...).

Среќаваме и ситуации во кои примарниот фокус се става на повторливоста на едно дејство во минатото, а дури секундарно релевантноста на тоа повеќекратно минато дејство за еден подоцнежен момент во минатото. На пр.:

87. *Постарийте генерации шито беа од мене, од итриес ирва, итриес друга до итриес ирејта – ише веќе завршија, ио итри-четири класа имаа завршувано на албанско училиште.*

3.3.2.2. Состојбата во југоисточните говори

Во југоисточните македонски говори плусквамперфектот формиран од имперфектот на помошниот глагол *има* и *н/и*-партиципот е пофреквентен од оној од типот со *беше* и *л*-формата. Според Гајдова (2002: 100), го среќаваме во сите од говорите во неговата основна функција на предминато време со изразито нагласена резултативност.

88. *Луде бил ноџо мираклија да оди на урмануи да бери дрва и да а чува џуведата што а имаа смесено у урмануи.* (еницевардарски)

89. *Лисицајта излегла на ийиуи и линала. Е, иуминва иојуи, си веле: „Ај ма ина лисица“. Појуи имаше иуварено ину иовар лијуриј. А фјрли лисицајта узгоре на самруи.* (калјарски)

90. *Уддеме фјф се:лио, сичко изо:рно: жийишита што имше суберно, Пијровдин нели...* (кукушки)

91. *Му вили „ја са усјав’ах џудинцајта на с’елуиу и имах р’ечину да ма чака с’едим џудини и итри они“.* (сушко-височки)

Оваа конструкција се јавува и во неколку примери од поновиот дијалектен материјал од долновардарските говори (Гевгелија – Дојран), додека не ја регистриравме во записите од штипско-струмичките и од малешевските говори.

92. *И за време ка членувах во ЈУГ Валандово неколку ијури наиравив со нив. Прв врв џо качив на ипример Пелисјер. Имах за Бугарија одено со нив.*

Во примерот 92 бележиме линеарен редослед на настаните, така што конструкцијата со *имаше* не сигнализира антериорност, туку само ја опишува минатата состојба како последица на некое друго претходно минато дејство.

3.3.2.3. Состојбата во северните говори

Конструкцијата со *имаше* и *н/ӣ*-партиципот ја среќаваме во неколку примери од северните говори:

93. *И они ӣамо имаа речено, уӣӣе ӣорано, у Јанчишӣӣа све шӣӣо е дојдено, све џа ӣрифакал селскио̄ӣ ӣразник, селска̄ӣа слава.* (тетовски)
94. *Та̄ӣко му у Америка беше и он имаше ӣојке земл'а малце имаше и докуӣено имаше едан бик.* (вратничко-полошки)
95. *До извесно време седеше и ӣоа камариче, имаше едно камариче у сидо̄ӣ наӣраено ӣаке, за чекич осӣаѓане, за ӣӣа рабо̄ӣе.* (вратничко-полошки)
96. *Тај есен две свиње имашеме закољано, месо колку сакаш.* (кривопаланечки)
97. *Неколку војника имаше ӣосӣраано.* (кумановски)

Последните два примера се преземени од монографиите на Видоески (1962), односно на Стоевска-Денчова (2004) и за нив немаме поширок контекст. Останатите три, од долнополошките говори (преземени од Лаброска и др. 2012), се пренесени во поширок контекст, при што можеме да утврдиме дека само во примерот 95 подразбираме антериорност на дејството во однос на претходнокажаното. Конструкцијата со *имаше* во примерите 93 и 94 на темпорален план не изразува синтаксичка форма на претходност, впрочем, оваа конструкција сигнализира антериорност зависно од контекстот на употреба.

3.3.3. Конструкцијата има (во л-перфект) + н/ӣ-партицип во македонските дијалекти

Карактеристично за оваа конструкција е што во целиот материјал се појавува само во трето лице што, всушност, е условено од нејзината основна функција – имперцептивот или прекажаноста. Прва и основна парадигма за изразување на имперцептивот во македонскиот јазик е формата на класичниот л-перфект, но со оглед на фактот дека постојат и конструкции со *има* во функција на перфект се развила оваа форма (сп. Велковска 1998: 58–59; Лаброска 2008: 79–80). Во продолжение проследуваме неколку примери од западните говори:

98. *Сѝиѝнал до друѝо село и видел некој чојк, шѝио е имал намесѝено скалаѝа на куќа... (кичевски)*
99. *Арно ама, имаваме инсѝекѝор..., у ѝросвеѝаѝа ѝо зеле бидејќи имал завршено учѝиѝелска школа. (велешки)*
100. *Знај некој шо иѝрач е Тодорчев? Во Теѝекс иѝрал лани, имал иѝрано и во Рабоѝнички. На ѝроба е дојден.... (битолски)*

Примерот 98 е регистриран при раскажување на народна приказна каде што носечко време е л-перфектот. Информаторот е роден говорител на кичевскиот говор, а кога се употребуваат формите на л-перфект во трето лице, секогаш станува збор за прекажување на дејството. Прекажаноста спаѓа во рамките на непотврденоста, што подразбира дека конструкцијата со *имал* ја маркираме како некомфирмативна. Покрај тоа, редоследот на раскажувањето укажува дека со оваа парадигма имаме изразување на anterioren настан во однос на низата настани кои му претходат. Синтаксичка форма на претходност изразена со конструкцијата со *имал* подразбираме и од контекстот на примерот 99. Особено е интересен примерот 100, даден од страна на роден говорител на битолскиот говор, кој користејќи ги формите и на класичниот л-перфект и на *имал*-перфектот го сигнализира минатото дејство како неконфирмативно. Единствената причина за изборот на конструкцијата со *имал* во случајот, пред формата на л-перфектот, се чини дека е со цел да се претстави дејството како anteriorno во однос на претходнокажаното. Ако употребиме временски прилог кој сигнализира постериорност, на пр. *Во Теѝекс иѝрал лани, ѝоѝоа имал иѝрано* и во *Рабоѝнички*, реченицата ќе биде граматички точна, но звучи невообичаено за родените говорители на македонскиот јазик.

Во други примери раскажувачите не даваат важност на тоа дали дејството изразено со оваа конструкција е маркирано со таксис за претходност. Всушност, конструкцијата со *имал* и *н/ѝ*-партицип, сама по себе, не е прецизен показател на претходноста, туку ја потенцира самата состојба. Сп.:

101. *И не е исѝајле невесѝава на беѝов да му баѝиѝ рака ико одел, на ѝазар оделе Ресен, оделе Сѝруѝа, на недел'аѝа е убијано момчево нејзино и ѝака Турѝиѝе нејзе е имале ѝрабано, заѝчо била мноѝу уба. (охридски)*

110. На *īāj* дол имало једно дрво īреīречено да *īреоѓав* људи.
(кумановски)
111. Како биднал *райоī* и од *īада* више не смели у *īланину* и *чувале* дома.
Имало *īамо*, имало *наīраено* *īако* за *овце*... (скопскоцрногорски)
112. *Оīишоў* *зайī* *īоа*, имало *наīраено* ка онаа да *леѓаа* *īуе*, *зайī* *īоа* *ќ*
ием, *лејешка* *оī* *ѓојдана* *шīо* *сīале* *ќе* о *īуримо* да се *īече* и *ќе* *јадемо*.
(вратничко-полошки)
113. ... у нас *јамболие* немало *īраено*, а *черѓе* *вунени* се *īкале* на *разбој*.
(вратничко-полошки)

Во примерот 109 од контекстот подразбираме претходност во однос на кажаното во првиот дел од реченицата, додека во останатите примери дејството со искажано со конструкцијата со *имал* не се прецизира претходноста. Заедничко е тоа што раскажувачот со употребата на оваа конструкција ја потенцира состојбата која претставува резултат на минатото дејство, а истовремено се дистанцира од вистинитоста на кажаното.

3.3.4. Конструкции од типот *ќе* + *има* + *н/ī*-партицип

Конструкциите со *ќе* и формите на *има* се вклучени во *Грамаїикиїе* на Конески (2021 [1954]: 440) и Лант (Lunt 1952: 99–110) во нивните парадигми на можните форми на *има*. Во монографијата посветена на глаголските образувања со *ќе* во македонскиот јазик на К. Конески (1990) овие конструкции воопшто не се споменуваат. Но, тие се јавуваат уште во драмски текстови на Крле, а потврди за нивното присуство во живиот јазик наоѓаме во повеќе монографски описи на западните и југозападните македонски говори од втората половина на 20 век.

Конструкциите со *има* + *н/ī*-партицип влегуваат во комбинација со партикулата *ќе* која е носител на информација за идност. Познавајќи го потеклото на *ќе*²², од глагол кој примарно носи сигнал за нефактивен карактер на дејството, се забележува дека модалноста е првиот маркер на оваа конструкција, а темпоралната карактеристика на дејството е вторична (Тополињска 1995: 223).

²² *Ќе* претставува партикуларизирана форма на глаголот **хътѣти*.

Да ги разгледаме примерите, забележани во дијалектните монографии на Хендрикс (Hendriks 1976: 227) и Шклифов (1979: 83–84):

114. *Ќа имаф најре:но куќа ако имаф ѝари.* (вевчанско-радошки)
115. *Коѓа ке доши во Америка ѝи, јас ке иам собрано ѝојке ѝари, оѝколку шѝо сакаш.* (долнопреспански)
116. *Ако сѝавеф ѝорано, ке имеф свршено денес рабоѝаѝа и уѝре ке си ѝулев оруѓа рабоѝа.* (долнопреспански)

Проследувајќи ги примерите 114 и 116, забележуваме дека парадигмата со *ке + има* (во имперфект) + *н/ѝ*-партицип е вообичаена при изразување иреален услов.²³ Но, сами по себе, овие образувања се маркирани за нефактивни искази на планот на модалноста, додека на темпорален план изразуваат постериорно дејство кое може да биде во однос на некој минат момент. Во примерот 115, сложената конструкција со *ке + има* (во презент) + *н/ѝ*-партицип е употребена наместо формата на презентот во футурската конструкција со цел изразување посилен ефект во уверувањето дека дејството *ке* се реализира до одреден момент во иднината.

Во дијалектните материјали конструкција со *ке + има* (во презент) + *н/ѝ*-партицип ја регистриравме уште во еден пример од горнополошкиот говор:

117. *Свадбаѝа ѝочнуала од ѝеѝок, некој од ѝонедѝлник иделе ѝосѝи, ѝодалечниѝе. И само ке се јадело и се ѝиело цела недела и ѝродолжуале и ѝосле. Зависѝи кој ѝосѝи ке имаѝ канеѝо, домаќиноѝ во каква сѝѝуација е...*

Во текот на нарацијата во примерот 117, информаторот се служи со нефактивни временски парадигми, а во игра се неколку настани: *канење – ѝочнување (на свадбаѝа) – јадење/ѝиење* итн. Но, дејството искажано со *ке + има*-конструкцијата не го определуваме како антериорно во однос на другите дејства. Тука преовладува модалното значење и се потенцира резултатот кој би бил познат во одреден момент и за кој не е важно определување на временската оска.

---

²³ И во поновите примери, ваквите форми често се регистрираат во реченици со условно значење (види повеќе во глава 5).

Во материјалите од периферните говори забележуваме неколку употреби на конструкцијата со *ке* + *има* во имперфект + *н/ӣ*-партицип, но и една сложена конструкција со *ке* + *има* во л-перфект + *н/ӣ*-партицип:

118. ... *ке дојдефме дома, мајка ми ке имаше с̄ремено нешто со масло и ке сеонефме да си ручаме, и риба ѝаржена, и риба со комиѝче...* (охридски)
119. *Меџуѝоа од царквиве што си имаѝ еѝиѝроѝи, ке си имаше ѝука орџанизирано...* (охридски)
120. *Самоѝо друшѝво ке се собереа и ѝоручекоѝ се знаеше, јас, ко домаќинка, ѝобрџу ке си имаф с̄авено еве, ко ке дојдеѝ овде да ѝоручвеѝ сѝѝе друџари. (охридски)*
121. *Тоа е Божик... И сеа џо чекаѝѝ ѝој ден, ѝаке, со убѝ. Свекоа куќа, к'имала, ка шѝо ѝи реков, ѝрема можностѝиѝе, с̄ремено. (гостиварски)*

Во сите ситуации бележиме постериорни дејства на планот на минатото. Говорителите ги избираат овие конструкции затоа што содржат резултативна нијанса дека до одреден момент во минатото биле познати резултатите на дејството кое ќе се изврши до тој момент.

4. КОНСТРУКЦИИТЕ СО *ИМА* И *Н/Њ*-ПАРТИЦИП ВО МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

4.1. Афирмацијата на конструкциите со *има* и *н/њ*-партицип во македонските книжевни текстови

4.1.1. Периодот на старата македонска книжевност

Во периодот на старата македонска книжевност (за периодизација на македонската литература в. Ристовски 2008), т. е. во спомениците на старословенскиот канон се регистрирани само неколку примери со *има* и пасивниот партицип на претеритот: *окаменено ли имате срџдыце ваше*, Мар. 8:17; *дрогы приде гла ги се манась твоа љже имѣхъ положенъ въ оуброуѣхъ*, Л. 19:20. Според Угринова-Скаловска (1983: 108) „во сето црковнословенско книжевно наследство од постариот период и подоцна, ова се единствени примери на употреба на глаголот *имѣти* со пасивен партицип на претеритот во функција на перфект, која дури од примерите не е сосема јасна“. Се работи за неграматикализирани конструкции во кои формата на партиципот се согласува по род со објектот. Покрај тоа, во овие примери имаме и корелативност на субјектите (среќаваме два субјекта – на партиципот и на помошниот глагол).

Уште една ваква неграматикализирана конструкција е документирана во белешка во ракопис од манастирот „Св. Богородица Пречиста“, Кичевско, од 1706 г. (Конески 2021 [1965]: 206): *кои кетъ мислитъ да го ѡкрадетъ имамъ гъ афоресанъ и проклетъ и заветъ до страшенъ сѣтъ*. И тука партиципната форма е согласена по род со објектот на којшто се однесува.

Претходно ја споменавме претпоставката дека граматикализацијата на *н/њ*-партиципот за среден род во конструкциите со *има* станала подоцна од 17 век. Граматикализирана конструкција среќаваме во едно евангелие од Бобошчица од крајот на 19 век, кое претставува нов превод од грчки (Mazon 1936: 118): *Zóščo imáte zastanáto túva vesdendéno bes rabóta*, Мат. 20:6. Во други книжевни извори вакви примери не се познати, дури ни во поновите преведувачки обиди на дамаскинарски слова од 19 век на охридско наречје (в. Угринова-Скаловска 1983).

4.1.2. Конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип во македонската народна книжевност

Со појавата на првите печатени изданија на народен македонски јазик и со развојот на македонската книжевност во 19 век, конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип проникнуваат во македонските писмени извори. Во зборниците на собирачите на македонско народно творештво, тие се мошне повообичаени за приказните, преданијата, односно за народната проза, отколку за народната поезија. Причината за ретката застапеност на овие форми во народните песни е тоа дека до појавата и пошироката употреба на тие конструкции во секојдневната реч веќе се затврдиле во усвоените метрички шеми определени јазични средства за искажување минати дејства: аористот, имперфектот и перфектот на местото од кое перфектната парадигма со *има* и *н/ӣ*-партицип би можела да претедендира (Конески 2021 [1971]: 281; Димитровски 1983: 86). Впрочем, тешкотија за нивно вклучување во усвоените метрички шеми била нивната повеќесложност, особено во однос на конкурентната перфектна парадигма – словенскиот *л*-перфект (сп. *има заклучено* и *заклучил*).

Глаголските перифрастични конструкции со глаголот *има* во преданијата запишани од Цепенков ги разгледува Пјанка (1983) и (очекувано) регистрира повеќе примери со неграматикализирани наспроти граматикализирани по форма *има*-конструкции. Сп.:...на многу камење има̄ӣ изображени свештици; ...најјоеке Марко Крале имал на̄ираени цркви и манас̄ири.; Арно ама ӣри се ӣӣо имал ӣолку цркви на̄ираени, во никоја не влегуал. – При се̄ ӣӣо имам о̄ӣшано ообашка за ѓробиӣӣа̄ӣа...; секој ке си има ӣослано ӣред себеси; ...на ӣумба̄ӣа ѓо имал на̄ираено со еден мариве̄ӣ. итн. Во антологиската фантастична приказна на Цепенков, *Силјан Ширко̄ӣ*, бележиме само еден пример, и тоа со неграматикализирана *има*-конструкција: *Во ӣоа мес̄ӣо беше се на̄иравил еден бој и многу луѓе* имало ис̄ӣе̄ӣани и изос̄ӣаени ӣо ӣланина̄ӣа.

Иако во помал број, конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип може да ги регистрираме и во македонската народна поезија во 19 век. Во *Зборникот* на Миладиновци (1962 [1861]) регистрираме два примера, првиот посочен од Конески (2021 [1971]: 281):

*А еѓиди свездо вечерниџо,
Али неѓде имаши догледано
Да се најдиги ѿјунак од мене?*

Вториот пример го среќаваме и кај Тошев (1979: 72) во неговиот опис на струшкиот говор:

*Немај џајле, Гино Арнауѿче,
Јас ѓо има неѓо закључено.*

Во јазикот на македонските народни песни бележиме и примери со неграматикализирани состави од *има* и партицип согласуван по род и број со именката на која се однесува. Ваков пример регистрираме кај Шапкарев (1892–1894: 548):

*Јас не сакам да ме закоѿаѿе
Нигѿо в црква нигѿо на ѓробниѿча
Кај шчо има рисјанин закоѿан...*

Појавата на сложените форми со *има/нема* станува повообичаена за народните епски песни запишани при крајот на 19 и почетокот на 20 век. Впрочем во овој период обрасците на епската поезија се наоѓале во процес на губење. Ова го забележува и Мисирков, кој уште како студент се обидува да собира народни песни за Крали Марко, но секогаш безуспешно, бидејќи луѓето што ги знаеле овие песни постојано се повикувале на тоа дека понекогаш им доаѓало да раскажуваат (Ристовски 1966). Единствениот запис од македонското усно творештво на К. Мисирков (1905) е песната „Банут–Краљут“, која потекнува од Еницевардарско и ја одразува оваа состојба на епската поезија во почетокот на 20 век. Според Димитровски (1983: 87), од 350 стиха, колку што содржи песната, само 43 се десетерци, додека другите се со 9, 11, 12, 14, 15 и повеќе слогови. Во нив мошне често е застапен разговорниот, раскажувачки јазик што отворило можност за навлегување на глаголската конструкција со *има* во интерпретирањето на песната, која се среќава четири пати:

*Немиши рудено ѿакво јунак јув ѿвојаѿа држава,
Шѿо да ѓу фаѿа на Бану, да ѓу донесе ѿриѿи ѿебе...*

***

Тогај Цара-Сулимана се јуїлашил,
Јоїи му рекле: „Нема рудено иїакво јунак јув иївојїа држава!“

***

Маџија ми има чинеїо,
Чужда сабја мен' да не ма фаїа!

***

Маџија му има чинеїу на мојїа сабја,
Чужд човек да не ја уївора!²⁴

Појави на овие конструкции биле предизвикани и при обидите на народните пејачи да препеат туѓа народна песна. Ваква појава е лоцирана во песната „За Љутица Богдана“, испеана од познатиот прилепски гуслар Апостол (1876–1936), „при очевидно подражавање на српска народна песна, што се гледа и од невештото предавање на почетните стихови...“ (Димитровски 1983: 88). Објавена е од страна на Б. Русиќ (1940: 51–56):

–„Не идеше мајко со мен' сама.
Пој да видиш в шарени дисаџи
Каков бакшиш иїи има иїушїено“

Димитровски (1983) бележи уште неколку примери со *има*-конструкции од македонската народна поезија, претежно запишани во средината на 20 век и констатира дека во сите нив застапена е единствено конструкцијата со *има* во презент и *н/иї*-партиципот, како замена на традиционално и редовно употребуваниот перфект од словенски тип (другите парадигми со *има* и *н/иї*-партицип не се регистрирани во народната поезија). Оваа конструкција се појавува само во стиховите во кои се предава дијалог, додека надвор од нив, воопшто не се среќава – таму преовладуваат аористот, имперфектот и класичниот словенски перфект.

---

²⁴ Песната „Банут-Крањут“, Мисирков ја објавува во списанието *Вардар* (1 септември 1905), изд. I., Одеса, 21–29. Песната е достапна на:
<http://manu.edu.mk/wp-content/uploads/2017/09/Првиот-број-на-списанието-Вардар-1.pdf>

4.1.3. Конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип во македонските книжевни текстови во првата половина на 20 век

Освен во народното творештво, конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип проникнуваат и во авторските текстови на македонските книжевни дејци во почетокот на 20 век.

Во книгата *За македонскиите работи* на Крсте Мисирков (1903) застапени се во голем број примери (околу 40, според Марковиќ 2021), што покажува дека не се работи само за конструкции кои преку дијалектите во поново време се пренеле во современиот македонски јазик, туку биле и суштински дел од јазичната структура и јазичниот израз и на почетокот на минатиот век. На пр.: *И така, прво наше народно име ни имай̄ бидено имей̄о словенин.; Но со ѝокрсѝуаин'еѝо секој ѝаѝ имай̄ идено и ѝисменосѝа.; Така рисѝансѝвоѝо и ѝисменосѝа кај нас македонскиите се имай̄ зафаѝено нај рано оѝ сѝѝе словенѝки народи.; ...осим ѝедна конѝенсациѝа за ѝлуѝосѝѝѝе, шчо и имай̄ најраено Буѝариѝа во нашеѝо ѝрашаин'е.; Можѝѝ, мнозина ке се заѝѝѝааѝ: 1, ако до сеѝа комѝѝеѝѝѝе имааѝ иѝрано двоѝна рол'а...; Не ѝеднаш Русиѝа ни имай̄ речено, оѝѝ она не ке ѝролѝеѝѝ, ниѝо ѝедна каѝка крв,...; Првиѝе ѝласоѝ шчо и имаме чуено, сеѝ ѝласоѝѝе на нашиѝе ѝаѝѝковѝи и маѝки, ѝласоѝѝе и збороѝѝе на нивниоѝ народен ѝазик.; ...ѝака доѝдофме до националноѝо наше име, шчо ѝо имааѝ носено нашиѝе ѝаѝѝковѝи, дедовѝи и нај блиски ѝредедовѝи. Наспроти овие примери, кај Мисирков бројни се и примерите со наследената конструкција со *сум* + *л*-форма, која најчесто изразува незасведочено дејство неопределено на планот на минатото: *Некоѝа сѝѝе индо-евроѝеѝѝи сосѝауале ѝеден народ со ѝеден ѝазик,...; Така ѝурѝѝѝе ни ѝо ѝрезеле царсѝвоѝо. На Косоо ѝадрале дваѝа цароѝ.,* но и дистанцирање од вистинитоста на пренесената информација: *...и ѝеднаѝа и оруѝаѝа зборувааѝ, оѝѝ во Македониѝа имало ѝ'оа две народносѝѝи: србѝка и буѝарѝка.; ...и за Исѝочна Румелиѝа кажсуваа, оѝѝ имало ѝрѝи во неѝа...**

Во периодот по Балканските војни, и покрај тешките општествени и политички околности, македонскиот јазик наоѓа своја поиздигната употреба под форма на регионална литература. Во овој период се појавуваат неколкумина драмски автори, а македонскиот – станува јазик на театарската сцена. Првиот текст печатен на македонски во периодот помеѓу двете светски војни е драмата *Илинден* (1923) на Никола Киров Мајски со поднаслов: „Слики од великото македонско

востание през 1903 година“. Иако текстот е пишуван на западномакедонско наречје, во него не среќаваме употреба на *има*-конструкција.

Во 1928 година на сцената на Скопскиот театар се појавува пиесата *Беѓалка* од Васил Иљоски, напишана и изведена на кумановски говор, која набргу била симната од репертоарот и забранета. Подоцна Иљоски ја публикува и драмата *Чорбаџи Теодос* (1937), првично напишана на српски јазик, а потоа преработена на скопски дијалект. Во двете драми на Иљоски не регистрираме конструкции со *има* и *н/ӣ*-партицип. Неупотребата на овие сложени глаголски форми можеби се должи на дијалектот на кои се напишани (кумановски, скопски), како и на преводот од друг словенски јазик за којшто овие форми не се вообичаени.

Во периодот на триесеттите години на 20 век, многу значајна е појавата на драмата *Печалбари* (1936) од Антон Панов кој не ја напишал на својот роден (дојрански) говор, туку на западномакедонско наречје. Со тоа, тој се сообразил со воспоставената практика на издигање на западното македонско наречје на рамниште на јазик на литературата. Во подоцнежните изданија на *Печалбари* на македонски литературен јазик среќаваме еден пример во кој е употребена *има*-конструкција: *Туку не сакам ӣој да знае ӣӣо сè има ӣука набрано.*

На заложбите на Панов се надоврзува и Ристо Крле со драмата *Париџе се оӣејувачка* (1938), што ја напишал на западномакедонски говор, т.е. на својот роден струшки дијалект. Употребата на сложените форми со *има* и *н/ӣ*-партицип е најсилна во крајните западни периферни говори, па очекувано во драмата на Крле бележиме вкупно 30 примери со граматикализирани *има*-конструкции: *Еве десет̄ӣ години најролеј̄ оӣкако го имаме ӣуӣӣено Димчеј̄а во ӣусӣо Влашко, десет̄ӣ ӣари скршени не ни има ӣраӣено...; Ова куче не џи има само сӣечалено, слушај ме ӣӣ мене!; Овој има оӣејано некоџо за да дојде до овие ӣари...; Вечерај̄а е џошова само вода немам донесено за ӣиење.; итн.*

Улогата на централните македонски говори како основа за македонскиот литературен јазик особено се зацврстила со појавата на збирката песни *Бели муџри* (1939) од Кочо Рацин. Во песните на Рацин *има*-конструкции не се присутни. Неупотребата на овие форми во поезијата не е неочекувана, со оглед на тоа дека поетскиот јазик со своите специфичности не допушта лесно да настанат промени во однос на длабоко вкоренетите формули на кои е потчинет поетскиот израз.

4.1.4. Конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип во современата македонска литература

Прашањето за застапеноста, односно употребата на овие конструкции во современата македонска уметничка литература²⁵ е доста сложено, при што може да се каже дека нема правило за нивната употреба или неупотреба. Ова прашање го разгледува Р. Паноска (1983) на *Вџораџа научна дискусија на Семинарој за македонски јазик, литеарџура и кулџура*, одржана во 1975 г., при што констатира дека повеќето прозаисти во раното творештво скоро воопшто не ги употребувале.

Во првообјавениот македонски роман *Село зад седумџе јасени* (1952) на Славко Јанески ваква конструкција воопшто не се регистрира. И во творештвото на Блаже Конески забележуваме мошне ретка употреба на овој тип конструкции. Во збирката раскази *Лозје*, објавена во 1955 г., среќаваме само 4 граматикализирани конструкции со *има* и *н/ӣ*-партицип. Слабата употреба на овие форми не би можеле да ја припишеме на неговата дијалектната припадност, впрочем, во описот на прилепскиот говор, самиот Конески (2020 [1949]) бележи дека овие форми „многу се слушаат“ и додава дека „оваа форма сѐ повеќе го заменува минатото неодредено време“. Дека *има*-конструкциите се употребувале во помала мера во уметничката литература во првите декади по стандардизацијата на македонскиот јазик кај повеќето автори, ќе споредиме уште неколку изданија. На пример, во *Вејка на вејрој* (1957) на Коле Чашуле (кој е прилепчанец, како и Конески, и двајцата родени во 1921 г.) бележиме само 3 вакви конструкции. Во тој период бележиме мал број употреби на конструкции со *има* дури и кај писатели кои потекнуваат од охридско-струшкиот регион (каде што овие форми се доста застапени) – кај Владо Малески во романот *Она шџо беше небо* (1958) среќаваме само 5 примери; во *Волшебнойо самарче* (1960) на Ванчо Николески – вкупно 4; во *Пасвкелија* (1963) на Живко Чинго регистриравме само 3. Исто така, се регистрираат во мал број или воопшто не се регистрираат вакви конструкции и кај: Јован Бошковски – *Солунскиџе аџенџаџори* (1961) – /, Томе Арсовски – *Парадоксој на Диоџен* (1961) – 3, Ѓорги Абаџиев – *Пусџина* (1961) – / (2 неграматикализирани), Димитар Солев

---

²⁵ Под поимот *современа македонска книжевност* се подразбираат сите уметнички книжевни остварувања на македонските писатели по крајот на Втората светска војна.

– *Крајќајќа ѝролеј на Моно Самоников* (1964) – 9; Бранко Варошлија – *Последној леј на ѝицијќа селица* (1968) – 9 итн.

Паноска (1983: 81–82) забележува дека овие форми се афирмираат во подоцнежното творештво на автори како Живко Чинго, Димитар Солев, Бранко Варошлија, Божин Павловски и додава дека нивното прифаќање во уметничката литература „се должи и на стилистичката позасиленост која поживо се изразува со овие сложени форми, зашто за нив е карактеристично означувањето дека дејството се извршило воопшто до даден момент, без сврзувањето со определен момент“. Нивното значење на временски нефиксирано дејство воопшто до даден момент, значење кое кај наследениот перфект избледнува поради преоптовареноста со други значења, придонело за навлегувањето на овие конструкции во уметничката литература.

Неупотребата на *има*-конструкциите кај дел од авторите во раното творештво (по стандардизацијата), може да се толкува како влијание на литературниот јазик, односно како (свесен) обид за реафирмација на наследените јазични средства. Подоцнежната позачестена употреба на ваквите конструкции во уметничката литература веројатно се должи на зачестената употреба на овие конструкции во литературниот јазик (особено во публицистичкиот стил; в. Велковска 1998: 70), при што и самите автори чувствувале олабавување на стегата на литературнојазичната норма. Исто така, родниот говор природно наоѓа свој одраз во јазичниот израз.

За разлика од споменатите македонски прозаисти, конструкциите со *има* и *н/и*-партицип се почести во романите на Стале Попов, на пример, во *Крјен живој* (1953) среќаваме 18 граматикализирани *има*-конструкции, а во *Калеш Анѓа* (1958) – вкупно 14. Меѓу нив се застапени само парадигмите со *има* во презент и во имперфект. Пофреквентната употреба кај Попов, веројатно, се должи на тоа што тој припаѓа на постара генерација (роден е во 1902 г. во Мариово), а почнал да пишува мошне рано, пред стандардизацијата на македонскиот јазик (иако литературна афирмација доживува подоцна). Исто така, во неговото творештво наоѓаме доста примери кои ја одразуваат постарата состојба на согласување на партиципот со именката, на пр. *Ами, сесјиро, ако вакви маки ѝрѓаај сиие жени*

шо раѓааӣ, шoѓај јака му душа на ӣна ӣшо имааӣ родени ӣо ӣеӣшесӣ ӣа и десесӣ деца.; ...он одамна а има ӣука ӣушкаӣа обесена...итн.

Мошне поголема употреба на *има*-конструкциите во современата македонска литература во шеесеттите години бележиме во делата на неколку автори кои водат потекло од Западна Македонија. Симон Дракул во романот *Белата долина* (1962) употребува три различни парадигми со *има* и *н/ӣ*-партицип во повеќе од седумдесет примери: *Се факам со каул дека ги има избичено сӣе ӣруӣци...*; *...сӣе му го имаа ис̄озаборавено неговоӣо име и го викаа Прейседател.*; *Имаше ис̄оминаӣо досӣа градови во својо̄и живо̄и...*; *...војнаӣа ги имаше ис̄обркано сӣе ӣаӣшӣа и сӣе граници...*; *Мечкаӣа ги имала ис̄прошено сӣе разјареносӣи оо своѣӣо ӣело...* Голем број *има*-конструкции се забележуваат и во романите на Владимир Костов и Методија Фотев.

Во продолжение ќе направиме увид на фреквентноста на овие конструкции кај дел од македонските прозаисти во последните три децении на 20 век.

Дело	Година на првото објавување	Автор	Место на потекло на авторот	Број на <i>има</i> -конструкции
<i>Големата вода</i>	1971	Живко Чинго	Охридско	20
<i>Вода</i>	1972	Јован Стрезоски	Струшко	10
<i>Црноборје</i>	1972	Петар Ширилов	Леринско	69
<i>Будалешинки</i>	1973	Мето Јовановски	Преспа	12
<i>Црвениот коњ</i>	1975	Ташко Георгиевски	Воденско	74
<i>Пиреј</i>	1980	Петре М. Андреевски	Демирхисарско	23
<i>Зарек</i>	1981	Јован Стрезоски	Струшко	15
<i>Зоја</i>	1986	Паскал Гилевски	Костурско	72
<i>Ушкени соседи</i>	1987	Божин Павловски	Демирхисарско	2
<i>Кон друѓаӣа земја</i>	1993	Митко Маџунков	Струмица	9

<i>Силјан Њовиќорно лејќа</i>	1994	Трајче Крстевски	Прилеп	7
<i>Пајоковиќ на свештојќи</i>	2000	Венко Андоновски	Скопје	32

Табела 1. *Преглед на застапеноста на има-конструкции во македонските романи од периодот на последните три децении на 20 век*

Од табелата бр. 1 забележуваме дека во македонската проза во овој период, за разлика од периодот на педесеттите и шеесеттите години, доаѓа до зачестување на употребата на сложените форми со *има/нема* – во разгледаните дела, генерално, се јавуваат во двоцифрен број. Особено големо присуство на овие конструкции регистрираме во романите на Петар Ширилов, Ташко Георгиевски и Паскал Гилевски – автори кои потекнуваат од егејскиот дел на Македонија. Во делата на овие автори преовладуваат историски теми и настани – како Граѓанската војна и прогонот на децата бегалци од Егејска Македонија – за кои и самите се сведоци или учесници. Иако тие, генерално, пишуваат на македонски литературен јазик, нивната дијалектна припадност, од една страна, имала влијание на широката застапеност на конструкциите со *има* во нивните дела²⁶. Од друга страна, пак, имајќи предвид дека авторите во овие дела опишуваат историски теми и настани од нивното минато, се чини дека пресудно за честата употреба на перфектните парадигми со *има* е тоа што со нив се овозможува пренесување на информацијата како фактивна, т.е. вистинита и веродостојна, наспроти формите на класичниот л-перфект чии значења се поместуваат кон модалната сфера на употреба.

Во низата автори во чијшто фокус се наоѓа егејската тема ги вбројуваме и поетите Иван Чаповски и Ристо Јачев – и двајцата по потекло од Воденско. Јачев, освен на македонски литературен јазик, пишувал песни и на својот роден воденски говор, при што употребува и *има*-конструкции:

*...иалената кога ни бега кају шојкајне
дека кремнуу ни 'и има људагену рачише.* (Запнато време)

²⁶ На пример, во костурските говори сосема се загубила л-формата и сите сложени облици од класичната словенска конјугација што се образуваат со неа, а за сметка на тие форми „превладале облици со помошниот глагол *има/нема* во сегашно и во минато определено несвршено време + глаголската *н/и*-форма во среден род од свршени и несвршени и од преодни и непреодни глаголи“ (Видоески 1999 [1994]: 93).

И во неговата поезија на стандарден јазик често се среќаваат конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип. Во збирката *Сивиие жребени* (2008), којашто претставува избор песни од творештвото на Јачев од 1976 до 2007 година, регистрираме вкупно 13 конструкции со *има*, т.е. *нема* и *н/ӣ*-партицип. Сп.:

*Моеӣо срце ӣресӣанува да бие во размноженӣе
денови во кои имаа̄ӣ расцӯӣено ӣролеӣни молњи. (Глетка)*

***

*...дека одамна еден од нас
џо има расӣнаӣо на оџромнио̄ӣ крсӣ!
Јас сум, вели, оној од ӣусӣинаӣа,
шӣо се има завр̄ӣено кон Сонцеӣо (Христовото прогонство)*

***

*Веќе не знам шӣо да ӣравам? Одамна
љубовӣа џо има заџубено своеӣо лице.
Пожарӣӣе шӣо џо имаа̄ӣ изџорено ӣредело̄ӣ
во мене џи носам со ӣооруџа фанӣазија. (Продолжена надеж)*

***

*...и ӣӣ ӣодналӯӣен
дали оӣи одамна ӣӣ немам дојдено
или заӣоа шӣо со секој нов ден исчезнувам (Под портите на Свети Спас)*

Паноска (1983) овие форми ги нотира во поезијата на само тројца македонски автори (Ристо Јачев, Гане Тодоровски и Влада Урошевиќ) и заклучува дека „скржаво“ се афирмираат во македонската поезија. Меѓутоа, во последните декади на 20 век, тие сè почесто се присутни во творештвото на македонските поети. Сп.:

Јован Котески

*Пред да џо измери ӣоа шӣо ӣ ӣрилеџа на душаӣа
осӣава нешӣо да ӣреваџне и кон моеӣо ӣело.
Малку има скриено и за силаӣа. (Аптекарка)*

***

Зошћо засіаа вечен сон во долинатіа
исіраітени со іосмрїіні, жолчни ітрубї?
(Некои од нив ушїе немаа сеітено во іреіраїткі женско ітело!) (Трагач)

Богомил Ѓузел

Шћо ітї іма најішано врз коскііе
од івоітїе ранливи іодїні? (Пустїнска жена)

***

уловенатіа рїба веіе іма изедено іомалечка
іалебої ја жорїіа недојадена во макіја (Воен одмор)

Влада Урошевік

Тој автїобус шћо ілови навечер низ ірадої:
ітїе шћо немаатї седнатїо во неіо ужасно ірешатї. (Вечерен автобус)

Гане Тодоровски

Па, не чудетїе се ііоіаш, вие најіірчани, ова ушїе ако ірае,
Јас си ја імам научено іатїекаїа од „А" до „Ш" – (Старечка песна)

Ефтим Клетников

Дури кон іолнок мајка ми
ја іодаде ілаватїа на вратїа,
да вїдї дали іма осїанатїо
ушїе некоја сvezда да ітреїка во мракої. (Желка)

Авторите водат потекло од различни краевї на Македонија, при што прифаќањето и афирмацијата на глаголските конструкции со *іма* и *н/їтї*-партицип во македонската поезија не може да се генерализира како одраз на родниот говор. Тоа може да се толкува како стремеж за вметнување во поетскиот јазик на она што

е распространето во разговорниот израз, покрај ослабнатото дејство на традицијата и, секако, општото прифаќање на овие форми во македонскиот литературен јазик.

Со оглед на тоа што погоре споменавме само неколку драмски дела и автори од повоената генерација, во продолжение ќе ја разгледаме застапеноста на *има*-конструкциите во делата на современите македонски драмски автори во последните декади на 20 век.

Дело	Година на првото објавување	Автор	Место на потекло на авторот	Број на <i>има</i> -конструкции
<i>Диво месо</i>	1979	Горан Стефановски	Скопје/Битола	3
<i>Хај-фај</i>	1982			2
<i>Дујло дно</i>	1983			5
<i>Ериџон</i>	1982	Јордан Плевнеш	Демир Хисар	1
<i>Македонише цушиенде</i>	1987			10
<i>Среќаџа е нова идеја во Евроџа</i>	1997			2
<i>Dies irae</i>	1990	Жанина Мирчевска	Скопје	1
<i>Чија си</i>	1991	Сашко Насев	Кочани	/
<i>Балканот не е мртв</i>	1992	Дејан Дуковски	Скопје	4
<i>Лејла Ангелина</i>	1995	Благоја Ристески	Прилеп	6

Табела 2. Преглед на застапеноста на *има*-конструкциите во македонските драмски текстови од периодот на последните три децении на 20 век

Нашите очекувања беа дека *има*-конструкциите ќе се појават во поголем број во овие дела, знаејќи, пред сè, дека јазикот на драмските текстови е поблизок до разговорниот. Но, тука треба да имаме предвид дека се работи за пократка книжевна форма, особено во споредба со романот. Згора на тоа, овие сложени глаголски форми не беа регистрирани само во еден од вкупно десет прегледани драмски текста.

***

Парадигмите со *има* и минатиот партицип претставуваат регуларна појава во македонските книжевни текстови од 21 век. Тие се вградени во јазичната структура на македонскиот јазик и претставуваат неопходен дел од неговиот јазичен израз. Во голем број се јавуваат во прегледаните, позначајни книжевни остварувања од почетокот на векот, како на пример во романот *Разговор со Синоза* на Гоце Смилевски, првпат објавен во 2002 година и преведуван на повеќе јазици. Особено чести се и во прозните дела на Игор Исаковски, Румена Бужаровска итн.

Конструкциите со *има/нема* регуларно може да се сретнат и во поетскиот јазик на генерацијата автори која се појавува во првите години на 21 век. На пример, во поетската збирка *Идеална тежина* на Лидија Димковска од 2008 година, бележиме:

... *џа му џоеџоџи си ја има закоџано во измеџоџи на свиџиџе
бисернаџа амаџлија од учџелкаџа џо џубовна еџеџџика:
од неа дознал дека џоеџијаџа е џред сџ убавина за сеџилаџа...*

(Венценосец – прототип 2)

*Јас, вели, во Амџердам, рабоџев на црно,
џлава не кренав од џрадскиџе канали, а џледаш,
дома се немав заџрашано дали смрдаџи и коџа се џразни...*

(Естира и Аман: Амстердамски летопис)

Во збирката поезија *Премесџен камен* од Никола Маџиров (2007) среќаваме:

*Коџа навечер ќе чујам џлас од друџаџа соба,
Боџ џо џовикувам кај себе –
Оној никоџаш џиџо нема џрозборено,
Оној сџџе јазици на милосџа џиџо џи разбира.*

(Тишината секогаш од други места доаѓа)

***

Тенденцијата за употреба на наследените словенски парадигми е забележлива и кај дел од младите автори, особено на планот на плусквамперфектот. Од денешна перспектива, плусквамперфектот со *беше* + л-формата е невообичаен за современиот македонски говорен израз, има стилски маркиран, архаичен карактер. Но, оддалечувањето од секојдневниот израз придонесува за негова зачестена употреба во книжевните текстови. Тука ќе приведеме вакви примери од изданија на млади македонски автори, објавени во периодот на последната деценија: *Ниџеркаџаа њовџорно се беше качила на њрозорецоџи и њлачејки му се закануваше на мажсоџи кој овој њаџи се беше оџкажал оџ њомислаџаа да ја разубедува.; Коџа ќе ја здогледа, и џој џочнува да рика, а веднаш џо неџо џовџорно се јавува и џиџарсоџи кој беше замолчал коџа се џрџна оџ неџова близина.; Црнисоџи облак џиџо ја беше обвил џолека џочна да се расчисџува и Бриџиџаа џочна да џи расџознава џредмеџиџе околу себе. (Петар Андоновски – Телоџо во кое џрџба да се живее); Дека џресџојува кај нас, брзо се расчу и џо чарџијаџаа и се џовеќе луџе џочнаа да не џоздравувааџи, оџи луџеџо беа наслуџнале дека Викџор е џодем, важен и учен човек.; Беше усџеала да земе и еден оџ исџиџаниџе лисџови оџ Димиџар, за да ми џо покаже, да џ џоџврдам дали нависџина џоа се буквиџе на Викџор оџи на ниџу на една не ни беше јасно како џиџе сџиџнале оџ џурскисоџи везир.; Како сеџо ова џиџо беше џочнало да се случува, сосема да му се беше избриџило оџ џлаваџаа оџ некоја виџа сила. (Дијана Петрова – Излеџуваџеџо оџ сенка – Тајноџо женско училиџиџе); Тонејки во синилоџо, имаџ чувсџиво како џула да беше џаџнала оџ мојаџаа уџроба, како камен да се беше сџркалаџ џо моџиџе нозе. (Наташа Сарџоска – Трамонџана); На околниџе високи дрџа лисџовиџе џолека беа џочнале да ја менувааџи својаџаа боја оџ зелена кон жолџаа, оџ жолџаа кон црвена и оџ црвена кон кафена, џред својсоџи џаџ на зеленаџаа џрџва. (Дејан Гаџовски – Беџсџиво оџ изџрејсонџеџо); Паџекаџаа оџ врвоџи обрасна со високи џрџвиџиџаа и џбунови, а некои ноќни краџци џо беа соџолиле сџоменикоџи оџ својсоџи свейкаџ оклоџ.; Во џоа време веќе сџиџе беа забораџиле на имеџо на сџоменикоџи. (Стефан Алијеџиќ – Вечерен авџобус).*

Од друга страна, во новите книжевни текстови, забележуваме неодминлива употреба на *има*-конструкциите. Особено е фреквентна парадигмата со *имаше* + *н/џи*-партицип, која, очекувано, е почесто застапена во однос на конкурентната

свешилки. (Катерина Шошко – *Случајој Чернобог*); *Јас веќе, во мојата глава, имав победено, што значеше дека моите следни појези и нашата последователна динамика ќе го одразуваат тоа.*; *Сиамен ја остави вратата отворена за нас без никакви церемонии, што беше повеќе од фер со оглед на тоа колку го имав изгњавено.*; *Однатре се чу гласен прошест на федери, веројатно бидејќи Сиамен се имаше фрлено на некоја фојелја или кауч.* (Хана Корнети – *Млечни заби*); *Покрај иакоката до сименикот имаше ископани од најубавиот римски град што посветиле немо ги разгледуваа, а во самиот град имаше отворено и археолошки музеј каде што можеа да се видат ексклузивни ископани од локалитетот.*; *Секаде околу него имаше фрлено догорчиња, а малку појаму едно искубено чешче за заби.* (Стефан Алијевиќ – *Вечерен автобус*); итн.

***

Конструкциите со *има* и *н/и*-партицип целосно се афирмирале во современата македонска литература и покрај тенденциите за почитување на писмената традиција и обидите за реафирмација на наследените јазични средства кај дел од писателите по Втората светска војна. Имено, ниту една јазична особеност не се јавува одеднаш, како што не се појавил ни самиот јазик, туку претставува плод на континуирана јазична еволуција. Во тој контекст, ќе се повикаме на ставот на Марковиќ (2021) дека конструкциите со *има* и *н/и*-партицип, стекнати преку повеќевековните контакти во рамките на балканската јазична заедница, станале суштински дел од јазичната структура на македонскиот јазик, кој во својот долговековен континуитет се трудел постојано да изнаоѓа начини што поверно и појасно да ја артикулира променливата концептуализација на светот во кој суштествува. Бројните примери со *има*-конструкциите сведочат дека употребата на оваа балканистичка иновација станала неопходна и во јазикот на македонската уметничка литература, со цел постигнување посилен ефект особено во однос на семантичкиот концепт ‘веродостојност на информацијата која се пренесува’.

4.2. Формален преглед на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партицип во македонските книжевни текстови

Носител на клитиките во сложените глаголски образувања со *има/нема* и *н/ӣ*-партиципот, како што напоменавме и претходно, е помошниот глагол и тие во македонскиот литературен јазик се сврзуваат со него како што се сврзуваат со секој друг глагол, т. е. стојат секогаш во проклиза. Отстапување од ова правило не регистриравме во корпусот на книжевни текстови. Од друга страна, одделувањето на помошниот глагол од партиципот со предметот, субјектот, со прилог или прилошка определба, честиците *и* и *ли* и сл. е регуларна појава во македонскиот јазик и може да се забележи во низа примери кај македонските писатели од сите генерации: ...*ӣолку време веќе немаме никакво ӣисмо земено од деӣеӣо...* (РК₁); ...*во џебоӣ имаше ӣеӣрай̄че ӣсӣӣшано само со имӣња на за̄гинаӣи...* (ВМ); ...*џолема дӯйка, дури ја имав и зарамнеӣо...* (ТГ); *Сӣруја имаш ли обезбедено?* (ММ); *Не сум за дома, вели, немам вечера закр̄иено...* (ПМА); ...*ӣӣе фази џи имав веќе изминаӣо...* (ВА); итн. Рефлексивната замена кај овие конструкции редовно стои пред помошниот глагол, за разлика од сум-конструкциите каде што повратните глаголи при формирањето на глаголската придавка ја губат рефлексивната замена.

Во литературниот јазик имаме ограничување при образувањето на *има*-конструкции со модални глаголи. Во примерот *Свеӣоӣ ӣеш џо имаш одено, нӣџе нӣӣӣо не можело да ӣе врзе – и се̄џа ӣака!* (ТГ) среќаваме паралелна употреба на две перфектни парадигми. Ограниченоста на *има*-конструкциите за образување од модални глаголи во македонскиот литературен јазик не овозможува употреба на оваа парадигма и во втората дел-реченица.

Во корпусот наоѓаме *има*-конструкции образувани и од преодни и од непреодни глаголи, како и од повратни глаголи. Примери: преодни глаголи – *Таа ука ја имав добиено од дедо ми...* (ЖЧ₂); *Тој ӣ рече дека џо има видено ӣисаӣелоӣ во сла̄икарницаӣа на кејо̄ӣ* (ВУ); непреодни глаголи – *Две недели ӣред ӣоа имавме дојдено од Скопје за викендоӣ* (ДМ); *Одамна немам одено во нӣедно село* (ВП); повратни глаголи – ...*соно̄ӣ мене ми се имаше ӣоварено уш̄ӣе од бродо̄ӣ...* (ТГ); *набр̄у се најдовме на мес̄о̄ӣо каде ӣој се имаше оӣено...* (ВА); итн.

Носител на ознаките на категоријата лице кај овие конструкции е помошниот глагол. Меѓу различните парадигми со *има/нема*, најзастапени се формите за третото лице, почесто во еднина. Со овие форми најчесто се искажуваат описи, констатации итн., а покрај тоа третото лице има способност да предава дејства со нежив предмет, како и безлични значења. Најмалку застапени се формите на второто лице, се јавуваат во дваесетина примери во корпусот: *Учен си ама имаши заборавено* (РК₁); *Светиоџи џеши го имаши одено...* (ТГ); *Ти немаши служено во грчка војска?!* (ПШ); *Вие имаше изедено џовеке шеќер одошџо јас леб.* (ГСт). Се работи за ситуации каде што имаме пренесување на директен говор, па овие примери беше поочекувано да се јават во драмските текстови. Ретката појава на второто лице меѓу примерите не е неочекувана, а се должи на неговата ситуационската обусловеност (при директно обраќање).

Во однос на категоријата вид, во корпусот преовладуваат образувања од свршени глаголи, додека конструкциите со несвршени глаголи се поретки, но може да се појават: *Имаше слушано за војни, за биџики, но никогаши не џреџиџосџави џакви сџравоџиши* (ТК); *... секој виџор селанец в село ја има џеџано жена си барем џо два џри џаџи во живоџоџи* (СП₁). Се забележуваат и примери на *има*-конструкции кои вклучуваат глаголски придавки деривирани од несвршени глаголи добиени со вторична имперфективизација со суфиксот *-ува*: *...како сџанав блуден син, за сеџо џоа џи имам кажувано, џи се имам исџоведувано!* (ВК); *Еднаши и нам ни заџинаа едни кошови со џчели иако џаџко џи имаше врзувано со џел...* (ТГ); итн. Разликите во семантиката на образувањата од свршени и од несвршени глаголи ќе ги разгледаме подетално во делот посветен на функционалната анализа.

Примери со неграматикализирани конструкции, во кои имаме согласување по род и број на партиципот со именката на која се однесува, почесто среќаваме во драмските текстови на писателите од периодот помеѓу двете светски војни, сп. *Си џи џрефрлил шеесеџиџе, имаши внуџи женеџи!* (АП), *Ќе му го земе на сиромав Арсо лозјеџо. А џолку џи има расеани џо Водро, сеџде џо Водро* (ВИ), додека во драмите на Крле редовна е граматикализираната *има*-конструкција. Претходно споменавме дека ваквите образувања се вообичаени во романите на Стале Попов, но тие се среќаваат и кај други автори по стандардизацијата. Еден пример бележиме и во збирката *Лозје* на Блаже Конески: *...инаку имаше сџекнаџи навик да биде секоџаши*

добар ученик... (БК). *Има* во овој случај не е наполно помошен глагол, туку се чувствува неговото лексичко значење. Самиот Конески (2020 [1982]) смета дека овие случаи ја изразуваат постарата состојба, од која подоцна се развил системот во кој глаголската придавка на *-н/-ӣ-* е непроменлива и секогаш се употребува во среден род еднина и уште во првото издание на *Грама̄тика̄та* набројува десетина примери од овој тип застапени во текстовите на Цепенков.

Во делата на македонските писатели, покрај употребата на негациските форми со *нема* + *н/ӣ-*партицип, бележиме голема застапеност и на образувањата од типот *не* + *има* + *н/ӣ-*партицип. Кај овој тип конструкции редовно помеѓу негацијата и помошниот глагол стои кратка заменска форма, рефлексивната заменка и сл.: *Овој не ги има с̄ечалено со ѿо̄ӣ...* (РК₁); *...не го имаше заборавено ѿо̄а...* (СД₁); *...Бла̄гороодна не му има ѿрисӣа̄ено...* (ВК); *...можеби и дрӯгӣӣе ис̄то̄ ѿака не се имаа̄ӣ ѿе̄ано* (МФ); *...цело̄то ле̄то не се имаа̄ӣ видено* (ПШ).

4.3. Функционално-семантичка анализа на конструкциите со *има* и *н/ӣ-*партицип во македонската литература

Во однос на застапеноста на различните парадигми во кои влегува помошниот глагол *има/нема* со минатиот пасивен партицип, од корпусот на македонски книжевни текстови може да констатираме дека најфреквентни се конструкциите со *има* во имперфект. Ваквите образувања се присутни за една четвртина повеќе од оние со *има* во презент, кои се второзастапени. Како трета парадигма во корпусот се јавува имперцептивната конструкција со *има* во л-перфект. Конструкциите со *ќе* + *има* + *н/ӣ-*партицип се појавуваат во мал број примери во македонската литература, додека останатите, теоретски можни, парадигми со *има* не се јавуваат во прегледаните текстови. Во продолжение ќе ги разгледаме морфосинтаксичките и семантичките особености на различните парадигми со *има* и *н/ӣ-*партицип, присутни во корпусот.

4.3.1. Конструкцијата има (во презент) + н/ӣ-партицип во македонските книжевни текстови

Конструкцијата образувана од помошниот глагол *има* во презент и *н/ӣ*-партиципот или *има*-перфект, иако не е најфреквентната парадигма во нашиот материјал, е првата и основна парадигма меѓу оваа серија глаголски конструкции. Кога станува збор за значењето на оваа парадигма, првенствено ѝ се припишува резултативна интерпретација, а некои автори го даваат и терминот посесивна резултативност (Митковска, Бужаровска 2010: 49). Секако, тоа е во врска со развојниот пат на *има*-перфектот. Неговиот посесивен карактер е присутен во првите фази на граматикализација, имено, тој се развил од посесивна конструкција. Следствено на тоа, резултативноста е мошне изразена во примерите каде што имаме посесивно значење, особено карактеристично за примерите со неграматикализирани конструкции. Во овие случаи имаме видлив резултат што го поседува агенсот, а партиципот се изведува од преодни свршени глаголи.

Да разгледаме неколку примери од литературата:

1. *Големиӣ линџвисиӣ Макс Фасмер во својиӣ њоиӣс „Словенииӣе во Грција“*
има наброено 429 њоиӣоними од словенско њоиӣекло само на Пелоӣонез (ММ)
2. *Му кажав дека идам од Македонија, од Скопје, дека сум управник на*
Македонскииӣ Народен Театр, дека имаме донесено решение да
создаеме и опера. (КЧ)
3. *И чичко иӣи Ангеле, и Новевци, Николовци, Шијаковци – сиӣе*
искоиӣано скривници. (ВН)

Забележуваме дека во фокусот е постоењето на резултат, додека самиот настан од којшто тој произлегува е во позадината. Бидејќи именката (резултатот) го носи главното значење, лексичкото значење на глаголот во партиципот укажува само на тоа како резултатот настанал, па затоа може да се испушти без да предизвика значителна промена во значењето. Во примерот 1 резултатот од пописот е дека има вкупно *429 њоиӣоними...*, во примерот 2 акцентот е на решението за создавање опера, во примерот 3 важна е информацијата дека сите имаат скривници.

***

Во други ситуации фокусот се поместува околу настанот, при што ослабнува посесивното, но и резултативното значење на оваа конструкција. Во повеќе примери во корпусот бележиме комбинирање на *има*-перфектот со квантификатори што ја покажува врската со глаголското дејство како и релевантноста за сегашниот момент. Сп.:

4. *Тие двајцата би си ги фатиле рацете и би си ги сиеѓале до зоробување – како што тоа повеќејати тјајно до имаат направено пог маса додека со пријатели седеле во друштво.* (ВК)
5. *Својата висока оштеситвена свест и својата благородност ја има потврдено многујати...* (ВК)
6. *Таа неколку пати има речено, кога би имала јас внучиња, ништо друго не ми треба на овој свет, и во овој мој живот.* (МФ)
7. *Многујати се има случено доведарије да фатиат некој зајак смрзнај од ситрав од сенката на орелот.* (МФ)
8. *Дванајсе пати имам раѓано ќе помине како на сон!* (ЈП)
9. *Двајати досега се имам обидено да се убијам, - додека.* (БМ)

Кај одречните конструкции, пак, се регистрира мошне честа употреба со неопределени временски прилози, како *досега* и *сè уште*, кои придонесуваат за нагласување на сегашната референца.

Примери со прилогот *досега*:

10. *Ова досега не до има створено!* (РК₁)
11. *Како тоа сè досега да не и ја имаат сејено ите убавината на сета оваа малечка собичка среде снегот...* (СД)
12. *Соколе со нешто досега воишто нема зборнајо, иако се поздравуваа в чаршија.* (БК)
13. *Да не ти се фалам, досега немам срејнајо човек што поарно да тишува.* (БК)
14. *Интересен ќе биде овој настан, зашто досега такав се нема видено во градов. Луѓе живи ќе се печат.* (СП₂)
15. *Досега немам чуено мртов човек да зборува...* (ВК)

16. *Олку уїлашен човек досега нема дојдено кај мене...* (ПМА)

Примери со прилозите *уише* и *сè уише*:

17. *...јас уише не си го имам најдено местито во живоито.* (ВК)

18. *Ви сие за слободен човек, а уише немае расчисено со поимот слобода.*
(ВК)

19. *Тука сум едно леито а сенкаита уише му ја немам видено...* (ТГ)

20. *Жребеито го пораснав и уише му немам кладено самар и шовар...* (ПШ)

21. *Но, доуишеите, јас сè уише немам пронајдено рецейи за дучењето во самата Москва...* (ЈП)

За разлика од првата серија примери, каде што во фокусот беше поставен резултатот што го поседува агенсот, а партиципот изведен од преоден глагол, меѓу примерите на употреба на *има*-перфектот со квантификатори и прилози за време бележме и партиципи образувани од непреодни, како и од повратни глаголи. Покрај тоа, прилогот *досега* го специфицира времето до моментот на соопштувањето, додека со употребата на *уише* и *сè уише* се нагласува значењето дека состојбата продолжува во сегашноста.

***

Употребата на оваа конструкција се проширила и во ситуации во кои актуализирањето на дејството не е во преден план, туку, на темпорален план подразбираме само неопределена минатост. Ваквите ситуации, Митковска и Бужаровска (2010: 60–62) ги сместуваат под таканаречениот „искуствен перфект“ и сметаат дека релевантноста се пренесува од сегашната ситуација во менталната сфера на агенсот и само како таква таа има некакво значење во сегашниот момент. Да ги разгледаме примерите.

22. *Ова ми го има кажувано еден умен иерзија во ирлејската чаршија.* (ПГ)

23. *И тоа пак без оглед што го има ишувано Толстој.* (ВК)

24. *Дури, имам размислувано, – иродолжува – дека добро би било за луѓето кога со закон би се завело барем еднаш месечно човек да биде шибан од оишинскиот шејач.* (ВК)

25. *... ише се најдобрише од сите кои имаат додучувано други религии...* (ГСМ)

Се наметнува употреба на несвршени глаголи без разлика на нивната транзитивност. Но, не се исклучуваат и свршените глаголи доколку дополнението е неопределено:

26. *А ако сакаѝе да знаеѝе и мене не ми беше сеедно иако ја имам ѝоминаѝо целана Евроѝа, оѝи коѝа Германецоѝи сѝаѝна во Франција мене ме најдоа како орам на нива ѝа ни ѝеѝи ни шесѝи ме исѝоѝорија ѝред ѝевкиѝе на ѝушкиѝе.* (ТГ)

27. *Корделија има видено многу ѝрадови и сака да живее во ѝивко месѝо...* (ПШ)

Со оваа серија примери се поставува и проблемот помеѓу семантиката на овие конструкции и морфологизираниот глаголски вид. Според Тофоска (1995: 110), примерите со *има* и партицип од глаголи од свршен вид се семантички побогати зашто даваат еднозначна и сигурна информација, независна од контекстот. Од друга страна, завршеност, заокруженост на дејствата имаме и во примерите со основен глагол во несвршен вид, судеќи по контекстите на употреба. Се работи за дејства кои по самата своја природа не остануваат недовршени. Дејствата во овие примери ја сигнализираат, пред сè, повторливоста во минатото, а релевантноста на повеќекратното минато дејство за говорната ситуација е второстепена информација.

***

Оваа конструкција во македонскиот јазик се забележува и во безлична употреба (Усикова 1983; Велковска 1998; Elliott 2001). На примерите со безлична употреба поголемо внимание им посветуваат Митковска и Бужаровска (2010: 66–68) и притоа бележат дека ваквите конструкции претставуваат еден тип на *има*-перфект којшто се развил од егзистенцијалното значење на глаголот *има* и оваа конструкција имала паралелен развој со посесивниот перфект. Ваква употреба во книжевните текстови регистравме во мал број примери:

28. *Словоѝо исѝишано со новиѝе букви ѝласи, од збор до збор, вака: Јас, лоѝоѝеѝоѝи на Визанѝија, ви ѝорачувам: со овие букви од денес слова ќе сочинуваѝе, оѝи ѝовисѝиниѝи и ѝоѝочни се од сѝариѝе. Толку думи има заѝишано во словоѝо, Ваше величестѝво.* (ВА)

29. *Но ѿој не му кажува на никоџо и за еден друџ свој навик: секоја недела ѿо службаѿа ѿој се уѿаѿува на џробѿиѿаѿа во Орландовце, на џробоѿ на женаѿа си. Ке ѿосѿои малку, ке ѿоѿрави ако има неѿѿо одронаѿо оо џробоѿ, и си се враќа дома.* (БК)

Во примерот 28 агенсот не е важен или не е познат, имено, безличната употреба овозможува дефокусирање на првиот протагонист во настанот. Во примерот 29, пак, и покрај тоа што имаме модално маркиран контекст, од безличната употреба на *има*-конструкцијата подразбираме дека на определената локација би постоело нешто како резултат на некое минато дејство чијшто агенс не е релевантен.

***

Во продолжение ќе разгледаме неколку примери од литературата во кои среќаваме паралелна употреба на *има*-перфектот со конкурентната перфектна парадигма во македонскиот јазик – *л*-перфектот.

30. *Но баш ѿаа мисла џо свесѿува, и му сѿанува јасно: ова џо имааѿ скроено Гоџа и неџовиоѿ друџар, ја наџовориле да се нашеџувааѿ сѿраино со неџо. А ѿѿе сеџа џо џледааѿ заџ џрб и ѿаџааѿ оо смеа.* (БК)

Во примерот 30 избрана е конструкцијата со *има* за да се претстави резултат од временски нефиксирано дејство во минатото, т. е. дејството е завршено, но важен е ефектот за да се истакне како состојба која има актуелна важност во моментот на соопштувањето. Покрај тоа, информацијата пренесена со *има*-перфектот ја разбираме како поверодостојна во однос на онаа искажана со *л*-перфектот, што се согледува од контекстот (...џо свесѿува, и му сѿанува јасно...) и е во директен контраст со неконфирмативноста на класичниот перфект.

31. *Одненадеж се ѿојавил Мѿѿре и ја ѿовикал баба Пеѿкана Гаџова која исѿо ѿака сорабоѿуваше со комѿѿѿѿе, ѿа ѿ кажал дека на сѿоѿѿина чекори оо нив имааѿ ѿосѿавено ѿусѿа и саќааѿ да џо убијаѿ Абедин беј.* (ПГ)

Од поширокиот контекст на примерот 31 забележуваме дека авторот го води раскажувањето на настаните со неконфирмативниот *л*-перфект, а дополнителните информации ги пренесува со конфирмативни временски парадигми (имперфект, презент), но и со *има*-перфектот кој не влегува во опозицијата конфирмативност –

неконфирмативност. Оваа парадигма го актуализира резултатот од неодреденото минато дејство, а притоа влијаела за употребата на презентската форма во продолжение на раскажувањето.

32. *И одозгора, уш̄ӣе од кај ѝлемнӣӣе заӯӣц̄ӣл дека едно чудо свей̄ се има насобрано ѝред мојо̄ӣ двор ѝа ја ис̄ӯӣӣц̄ӣл кобила̄ӣа и зо боднал ко̄њо̄ӣ.*
(ТГ)

Од примерот 32 забележуваме дека носечка временска парадигма при раскажувањето во извадокот е л-перфектот. Дејствата опфатени со оваа парадигма се однесуваат на еден ист вршител, а ги подразбираме како неконфирмативни, покрај нивната неодреденост на планот на минатото. За разлика од нив, со перфектната *има*-конструкција е пренесен резултат од минат настан кој се актуализира во моментот на раскажувањето. Појавата на различен вршител кај оваа парадигма придонесува дејството да го разбереме и како поверодостојно во однос на дејствата искажани со л-перфектот, без разлика на неговата засведоченост, конфирмативност итн.

33. *Оѝсеко̄га̄ш Буцо се зезаше дека како момче ѝа̄днал од з̄рада во Љубија. Никој не веруваше дека ос̄ѝанал̄ жив. А ѝој с̄ѝанал̄, само рака̄ӣа ја скрӣӣл. „Немој ѝи мене да ми верува̄ш, јас од з̄рада имам ѝа̄днаѝо“, ѝака Буцо си ӣграше со зборови. (ДЦ)*

Примерот 33 претставува извадок од превод на прозен текст од босанско-херцеговински автор. Со оглед на тоа што оригиналот е напишан на јазик кој не ги познава *habere* конструкциите, интересен е изборот на преведувачот во нарацијата да ја вметне оваа парадигма. Се работи за директно кажување на првото лице, кое е логички сведок на настанот, а *има*-перфектот го употребува со цел да го истакне дејството и да ја поткрепи неговата веродостојност. Во доживувањето на истиот настан од другите лица, кои не се негови сведоци, има сомневање во неговата веродостојност – информација која преведувачот претходно во текстот ја пренесува со неконфирмативниот л-перфект.

***

Се чини дека изразувањето силна увереност, односно фактивност и неутралност (несубјективност) се главните особености на перфектната конструкција со *има* и *н/ӣ*-партицип. Да ги разгледаме и примерите:

34. *Пишува расказ за еден човек кој оди низ ѝусѝелија. Човекоѝ има црна шаѝка. Ми има веѝено дека ќе ми ѝо ѝрочѝѝа расказоѝ.* (ВУ)

Се наметнува прашањето дали резултатот е првиот критериум при изборот на парадигмата со *има*. Нарацијата во примерот 34 започнува со конфирмативни временски парадигми, што значи дека замена на *има*-конструкцијата со формата за *л*-перфект не е возможна. Ако последната реченица ја исклучиме од контекстот и на местото на *има*-перфектот се употреби класичниот перфект, автоматски ќе добиеме суспендирање на фактивното значење: *Ми веѝил дека ќе ми ѝо ѝрочѝѝа расказоѝ* ('но јас не се сеќавам'). Замената со минато определено време, пак, е возможна во поширокиот контекст што значи дека во примерот имаме поголемо доближување на *има*-перфектот до аористот на темпорален план. Но, во ваков случај се губи неутралноста кон пренесената информација и се сигнализира поголема инволвираност во настанот – засведоченост, субјективност итн. Перфектот со *има* е единствената парадигма која овозможува неутрален однос кон информацијата, односно нејзино пренесување без да се внесе личен став.

35. *За оваа рабоѝа имаѝѝ ѝишувано и некои исѝоричари и ѝо имаѝѝ објавено дури и доѝовороѝ за куѝоѝродажбаѝа* (ДБ).

Двете употреби на *има*-перфектот во примерот 35 изнесуваат неопределени дејства во минатото. Доколку ги замениме со соодветните форми на *л*-перфектот: *За оваа рабоѝа ѝишувале и некои исѝоричари и ѝо објавиле дури и доѝовороѝ за куѝоѝродажбаѝа*, во преден план примателот на информацијата ќе претпостави дека испраќачот (говорителот, запишувачот) не го прочитал написот/договорот и врз основа на тоа што го чул од други, тврди, но не го потвдува искажаното. Тука темпоралната информација доаѓа во втор план. Замената на соодветните парадигми со минати определени времиња, пак, подразбира конфирмативност и сигнализира директна инволвираност во настанот, што го исклучува несубјективниот однос кон информацијата што го носи перфектната парадигма со *има*.

4.3.2. Конструкцијата има (во имперфект) + н/ӣ-партицип во македонските книжевни текстови

Во анализираниот материјал кај различните автори среќаваме различен сооднос во застапеноста на плусквамперфектните конструкции. Претходно споменаваме дека низа автори, особено од периодот по стандардизацијата на македонскиот јазик, претпочитаат употреба на парадигмите од словенски тип. За јазикот на Конески, на пример, особено е карактеристично присуството на класичниот плусквамперфект. Меѓутоа, неговата архаичност во живиот говор, како и поместувањата во значењето на образувањата кои ги вклучуваат л-формите во модалната сфера на употреба, придонеле за зголемување на употребата на парадигмите од балкански тип. Тие се особено присутни во прозните дела кои обработуваат историски теми и настани. Во романот *Црноборје* на Петар Ширилов, на пример, не регистриравме ниту еден пример од парадигмата со *беше* и л-формата, наспроти 57 примери со *имаше* и н/ӣ-партиципот. Во *Црвениот коњ* на Ташко Георгиевски соодносот е 5 : 47 во полза на формите со *имаше*.

Во врска со семантиката на конструкциите со *има* во имперфект, веќе ги споменаваме ставовите на Конески (2021 [1952–1954]) и на Фридман (2009 [Friedman 1977]). За разлика од Фридман, кој маркирањето за таксис на оваа конструкција го смета за ирелевантно, Велковска (1998: 55) запишува дека овие форми добро го пазат значењето на предминатост. Имено, антериорноста, формализирана со плусквамперфектот со *има* е изразена зависно од контекстот и така ја подразбираме во повеќе примери од нашиот корпус на книжевни текстови. Сп.:

36. *Куџирџије жени, ѝресреќни, сџоџени од радосџ, свеќи, куџирџије наши жени, расџрејерени, ѝламенче, чуро невидено, се љубаџ една со оруџа, оруџарки, ах, колку си имаа изнаречено ѝред џоа, се расџрчувааџ, о, не џори само небоџо и земјаџа џуку и водаџа ориска се заџалила, – изџорела! (ЖЧ₁)*
37. *Војнициџије ја заџалија џиџицаџа со имеџо на Црноборје – кое џореше бавно и џуџиџаше црн џусџ чад, заџиџо ѝред џоа џо имаа џоџрскано со наџџа од камиониџе. (ПШ)*
38. *Данило му се насмевна широко и ја џозрави Поликсена, којаџиџо веќе имаше најдено мелодија и излезе од шанкоџ да џо ѝречека џосџиноџ. (ПШ)*

39. *Нейријашелой̄ йочна йайролирање̄ йо крајречје̄йо. Ние веќе̄ з̄и имавме заземено доминан̄нӣе̄ йозицӣи.* (ВМ)

40. *И не може̄јки да йо̄годи на ш̄йо мислам, се свр̄ӣе кон Шујде, ама Шујде имаше ле̄гна̄йо̄ на две ш̄йици...* (ТГ)

41. *Зоја̄ з̄и о̄йвори очий̄е и з̄о виде с̄йробјако̄й̄, кој̄ веќе̄ з̄и имаше ш̄урна̄йо̄ бечвӣе, како лежи, вкочане̄йо, со крвава дамка на з̄радӣе̄.* (ПГ)

Во примерите 36 и 37 сигнал на anteriорноста е прилошката определба *йред ш̄оа*. Впрочем, во нарацијата прво имаме временски линеарен распоред на настаните, а по линеарната низа следува anteriорниот настан изразен со плусквамперфектот со *има*. Во примерите 38, 39 и 41 дејството го разбираме како anteriорно со употребата на прилогот *веќе*, кој упатува на извршено дејство пред моментот на соопштувањето. Во примерот 40, и покрај тоа што anteriорноста не е изразена со дополнителни лексички средства, прво се именува настанот што претставува ориентациска точка (*...се свр̄ӣе кон Шујде...*), а по него – состојбата за којашто сметаме дека била извршена пред овој настан.

Во продолжение ќе ги разгледаме примерите кои вклучуваат паралелна употреба на плусквамперфектите од словенски и од балкански тип:

42. *Како ш̄йо на време беше сфай̄ил̄ дека не би можел да им йодаде рака на оние двајца ш̄йо веќе̄ з̄и имаше изз̄убено̄ од йо̄гледо̄й̄.* (ДС)

43. *Кога̄ йаа̄ йов̄йорно̄ з̄и о̄йвори очий̄е, о̄зромнио̄й̄ маж̄јак веќе̄ з̄о имаше задавено смоко̄й̄ и беше ш̄рз̄нал̄ накај̄ дрӯз̄ий̄е* (ПГ)

Забележуваме дека плусквамперфектното значење доаѓа до израз само кај конструкцијата со *имаше*, додека употребата на формата со *беше* во примерот би можеле да ја толкуваме како стилска разновидност на минатото неопределено време. Ова дејство го разбираме како постериорно во однос на дејството изразено со плусквамперфектот од балкански тип. Покрај тоа, конструкцијата со *имаше* и *н/ш̄*-партицип овозможува и нагласување на резултативното значење што, можеби, претставува и причина повеќе за изборот на раскажувачите на оваа парадигма пред формите со *беше*.

***

Во низа примери, конструкцијата со *имаше* и *н/ӣ*-партицип се употребува за изразување минато дејство или состојба, без сигнализација на предминатост во однос на друго минато дејство. Сп:

44. *Сиие глaвни работӣи ги имав препушџено на судбина̄иа...* (ДМ)
45. *Имаше исџомина̄ио досџа г̀радови во својо̄ӣ живо̄ӣ и ӣој, за да знае кој се завлекуваше некогаш со ӣије и ӣаквӣије романи. (СД₁)*
46. *Тој ӣо дрва имаше одено само неколку ӣаӣи во својо̄ӣ живо̄ӣ...* (МФ)
47. *Имаше слушано за војни, за бӣӣки, но никогаш не преџӣосџави ӣакви сџраво̄ӣи, никогаш не ӣомисли...* (ТК)
48. *Ги имаше видено ӣије г̀ори и ӣолӣња, му беа ӣозна̄ӣи свежина̄ӣа и мирисӣије во воздухо̄ӣ. (ТК)*
49. *Некаква луда радос̄ӣ г̀о имаше обземено нег̀ово̄ӣо срце, кое му ӣӯӣкаше заедно со ӣӯӣо̄ӣо̄ӣ на коӣӣӣа̄ӣа...* (ПГ)
50. *По̄ӣоа сџудираше медицина на универзӣӣе̄ӣо̄ӣ во Лајден, а за време на сџудира̄е̄ӣо имаше на̄ӣӣшано еден ӣрак̄ӣа̄ӣ за алхемӣја̄ӣа, кој ми г̀о даде да г̀о ӣрочӣӣам ӣред да г̀о објави...* (ГСм)

Како и конструкцијата со *има* во презент, и оваа парадигма ја забележуваме во примери со безлична употреба:

51. *Три обрача аскер ја о̄ӣашуваа цела̄ӣа ӣврдина, а ӣред сама̄ӣа ӣор̄ӣа имаше наредено десе̄ӣ редици една зад друг̀а. (СП₂)*
52. *Во камено̄ӣ имаше издлабено браздичка. (ВН)*

Случаите со партиципи образувани од имперфективни глаголи во книжевните текстови, кај оваа парадигма се ретки, но не се невообичаени, особено за младата генерација автори со оглед на тоа што нивната употреба се раширила во секојдневниот јазичен израз. Сп.:

53. *...со колку умни луг̀е имаше разг̀оварано, г̀одини и г̀одини мина̄ӣи ӣо универзӣӣе̄ӣи...* (КШ)
54. *„Па ӣи си еден о̄д на̄ӣјочиӣуваниӣе сџручња̄а̄и во ӣвоја̄ӣа облас̄ӣ во земјава. Ре̄ӣко кој има ӣакви ӣемелни ӣознава̄ња како ӣвоӣӣе“, г̀о ӣов̄ӣорив ӣоа ӣӣо ми г̀о имаше кажувано мен̄ӣорка̄ӣа. (РБ)*

55. „Колку си убава“, шейкаше ѝомеѓу бакнежиие, шиио мноѓу ми ѓореше, оии одамна никој иака ми немаше зборувано. (РБ)

56. И беше мноѓу радосен, зашио одамна немаше сонувано како леиа. (МФ)

Во продолжение ќе разгледаме уште неколку примери со одречните образувања:

57. Два дена веќе ѓи немав видено Насиха и Раиуи околу лоѓорой. (ВП)

58. Таа сиромашката ме лови со очиие, се чури оии нишио им немав кажано, едноствавно ѓи седнав овие двајца иред неа. (ТГ)

59. Јас иорано немав видено и само слушав како им било на друѓиие жени... (ПШ)

60. Луѓеио се илашеа зашио никој немаше видено иакви иици од коѓа иосиои Црноборје и книѓи наишани за неѓо. (ПШ)

61. Бидејќи Зоја никоѓаш немаше видено иаква ѓлеика, оиирвин беше стирашно исилашена, иовие да влезе во собата (ПГ)

62. Од коѓа немаше каснаио мајчинска храна! (ПГ)

Во врска со семантиката на одречните перфекти и плусквамперфекти, веќе го споменаваме ставот на Фридман (2009 [Friedman 1977]: 66), дека ваквата употреба ја разбираме како негација на последицата и на тој начин се вклучува во концептот на резултативност. Меѓу примерите често забележуваме прилошки определби или неопределени временски прилози. Особено се фреквентни примерите со прилозите *доиоѓаш* и *ушииe/сe ушииe*, и нив ги издвојуваме во продолжение:

63. ... ѓо иодиѓна ушииe еднаш дрвоио блиску до своииe очи и, со ѓлас шиио доиоѓаш не ѓо имавме чуено... (ЖЧ₂)

64. А мене ми беше сосема јасно: иаков клуч од семинаријата јас доиоѓаш немав видено. (ВА)

65. ...коѓа се сеии дека иоа малечко сушисеиво ушииe ниеднаш доиоѓаш немаше чуено за оѓной. (СД₁)

66. Тој доиоѓаш немаше слушинаио и не сакаше да слушне женски ѓлас, особено ѓлас од девојче... (СП₁)

67. Никој доиоѓаш немаше сирнаио во иој дел од домои, свонарой беше иоииолн, целосен и единствен ѓосиодар на иорумои (ЖЧ₂)

68. *Ниеднаш дошогаши не се имаше суорено со нив... (СД₁)*

***

69. *Прејседателот беше послаб од иштината, и сè уште немаше речено ништо. (СД₁)*

70. *На она дамнешно иштување тој ирѓна од самојната гара недалеку одовде, но тогаши сè уште го немаше видено Езерото. (ММ)*

71. *Штом зарумене небо то на испок, а земјата сè уште ја немаше наушшено мракот, Силјан се разбуди. (ТК)*

72. *На темното небо, без месечина, свезајта, онаа светлина од минатата свезда, сè уште се немаше појавено. (ТК)*

73. *Пак зајали цигара. Уште не ја имаше доушшено цигарата кога се ујати дома. (МФ)*

74. *Само те сштуваше да не удираш премногу силно со ситатот по грмушкие, од што оние околу рибие, што уште ги немаа фатено...*
(ДС)

75. *Некои од нив уште немаа сешено во преграјки женско тело! (ЈК)*

***

Од анализираните примери согледуваме дека парадигмата со *има* во имперфект изразува конфирмативно дејство на планот на минатото, без оглед на соодносот кон временската определба или кон засведоченоста. Од семантички аспект, како и кај конструкцијата со *има* во презент, најважно е дека се пренесува информацијата како факт, чија веродостојност е неспорна.

4.3.3. Конструкцијата *има* (во л-перфект) + *н/и-*партицип во македонските книжевни текстови

Третата парадигма со помошниот глагол *има*, присутна во нашиот корпус, ја претставуваат конструкциите образувани со *има* во л-перфект и *н/и-*партиципот. Ги регистрираме само во трето лице, што е условено од нејзината основна функција – имперцептивот. Сп.:

76. *Ке појде во куќата на некојси Јусуф Ел Заид за кодо гласот ми рече дека во неговото огниште имало закојано големо благо. (ЈС₂)*

77. Некој велеше дека имал сочувано дома многу весници, во кои било напишано за ситије итне работи. (СД₁)

Уште во низа примери среќаваме паралелна употреба на класичниот л-перфект и конструкцијата со *имал* и *н/ӣ*-партиципот:

78. Оставӣл писмо. Едниот̄ чорај̄ го имал собуено и со ѝалеџот̄ од нога̄та̄ го ӣргна̄л... (МФ)

79. На Зевсов Рид се ѝојавил̄ човек на бел коњ и со долго̄ коѝе, на чиј врв имал забодено ѝеӣел црн како облак... (ПШ)

80. ...еден друг̄ ѝаӣник ӣврдел̄ дека го среӣнал во Стамбул, кајшӣо имал оӣворено мала бакалница, и најӣосле, ӣреӣи го ӣреӣознале во некој ӣурски ӣоварен брод, кајшӣо рабоӣел како огнар, сиот̄ ӣоцрнеӣ и алосан. (ПГ)

И двете форми изразуваат прекажано дејство, така што нараторот можел да го избере само л-перфектот за да ја пренесе истата информација. Ефектот би бил сличен, но не идентичен затоа што со конструкцијата со *имал* се потенцира резултатот од дејството, нефиксирано во однос на минатото. На темпорален план, зависно од контекстот, дејството изречено со оваа конструкција може да го разбереме и како антериорно во однос на друго дејство во минатото. Во некои примери имаме и лексички формализирани показатели на антериорноста:

81. ...бидејќи немал̄ ѝри рака нишӣо друго, освен ӣој долго̄ буџарски карабин, во дрво̄т од чиј кундак ӣред̄ ӣоа имал наӣравено сам уӣије една нова решка крај седумӣе сѝари. (СД₁)

Во примерите доминираат образувањата на партиципот од свршени глаголи. Во мал број случаи бележиме партиципи формирани од глаголи од несвршен вид. Се работи за дејства кои се завршени во минатото, но со изборот на глаголот од несвршен вид во *има*-конструкцијата се сигнализира повторливоста на дејствата во минатото. Сп.:

82. Сандар, ако ӣреба̄ ӣоа да се каже, во ӣакви ӣоѝфаӣи имал усѝевано чес̄ио. (МФ)

83. Поӣоа како одмазда за ӣоа дека имал силувано многу рисјанки, му го оӣсекле авреӣот̄ и му го воӣнале во муцака̄та. (ПГ)

Меѓу примерите со одречни форми и кај оваа конструкција често забележуваме прилози за време или прилошки определби, како и кај парадигмите со помошниот глагол во презент и во имперфект, сп:

84. *Се наведна, го зеде клучо̄т, и за ѝрвѣа̄т во живо̄то̄т рече неш̄то ш̄то нико̄аш не имал кажано: о̄правдание.* (ВА)
85. *...ѣаква жолѣа боја нико̄аш веке во живо̄то̄т немал видено, ниш̄у ѣак неко̄аш ѣовѣорно во живо̄то̄т сеѣил ѣаков мирис.* (ВА)
86. *Сега ѣаа ги приближувала чеѣириесеѣѣе. Мир во себе уш̄ѣе немала најдено.* (ВК)
87. *Веѣер, за среќа, немало, но ѣак о̄нениѣе јазѣци се смешале со сѣрујниѣе искри; ѣаков о̄гин Кирил немал видено оо време̄то на ораѣа-коѣа.* (ММ)
88. *...ах, ѣа да, нели ш̄ој ш̄ога̄ш се̄ уш̄ѣе ги немал оформено ѣѣе согле̄дби, ѣака ш̄то можеби во ш̄оа време ш̄окму ѣака ги сфаќал суйсѣанѣѣѣѣа и мосуѣѣе, афеќѣѣѣе, сѣознание̄то.* (ГСМ)

4.3.4. Образувања од типот ке + има + н/ѣ-партицип во македонската литература

Образувањата со ке + има + н/ѣ-партицип во македонската литература се појавуваат уште во драмските текстови на Крле од првата половина на 20 век. И покрај тоа што се јавуваат уште во тој период, ги регистрираме во мал број примери од литературата. Секако тоа се должи и на нивната употреба во специфични контексти – проекција на резултат што ќе се добие или оствари во некој иден момент, или, пак, би се добил во минатото доколку се исполнеле одредени услови. Условното значење се јавува во двата примера регистрирани кај Крле од страна на Фридман (2009 [Friedman 1977]). Во нив ја среќаваме конструкцијата од типот ке + има (во имперфект) + н/ѣ-партицип:

89. *А да беше ѣѣ некој убав... досега ке ѣѣ имаа закачено некоја ѣѣѣулица.*
(РК₃)
90. *Да не бев јас овде и децава, ѣѣ, досега ке ја имаше исѣѣискано* (РК₂)

Во материјалот ја наоѓаме уште парадигмата со ке + има (во презент) + н/ѣ-партицип:

91. *Леѓни да сѝиеш. Коѓа ќе се разбудуиш, деѓо ќе ѓо има најправено...* (ПН)

92. *Ќе сака ѝогранување и Карчо малку, сѝар е и ѝој, но Секо имаше малку ѝовеќе ливадско сено, ќе има зайскриено и за неѓо...* (СД₂)

Примерите укажуваат дека овие конструкции содржат резултативна нијанса, имено, во двата случаи се работи за резултат што ќе се добие од некое идно дејство што ќе се изврши во некој иден момент. Значи, на темпорален план, се употребуваат за искажување постериорно дејство за кое доколку немаме контекст не можеме да знаеме дали навистина се реализирало или не. Покрај, тоа, со оваа конструкција е изразена цврста увереност дека до одреден момент во иднината ќе бидат познати резултатите на дејството кое ќе се изврши до тој момент (сп. Марковиќ 1998: 312). Во одредени контексти, скоро истиот ефект може да се постигне со примарниот начин на образување идност (*ќе* + формата на глаголот во презент), но веројатноста дека дејството ќе се оствари е поголема кај конструкциите со *ќе* + *има* (во презент) + *н/ӣ*-партицип.

4.3.5. Други модални образувања со има + н/ӣ-партицип во македонските книжевни текстови

Иако *Грамаѝикаѝа* на Конески (2021 [1952–1954]) како можни ги наведува парадигмите со помошниот глагол *има* + минатиот пасивен партицип, комбинирани со модалната партикула *би* – нив практично не ги сретнавме во ниту еден прегледан текст од македонската литература, ниту во дијалектниот материјал разгледуван во претходната глава. Во врска со ненотирањето примери со *има*-перфекти во *би*-конструкција треба да го имаме предвид фактот дека во дијалектите на македонскиот јазик образувањата со *би* во голема мера биле истиснати од конструкциите со партикулата *ќе*. Сепак, во стандардниот македонски јазик, конструкциите со *би* не исчезнале сосема, но го стесниле своето поле на употреба и најчесто се употребуваат како маркери на потенцијалот.

Од друга страна, во македонските книжевни текстови регистрираме примери во кои парадигмата со *има* влегува во комбинација со приглаголската (или модална) партикула *да*. Оваа партикула има широк опсег на употреба во македонскиот јазик и се комбинира со менливата форма на глаголот за да оформи

таканаречена *ga*-конструкција, која го заменила инфинитивот.²⁷ Таа се проширила во кондиционалниот домен како синтаксички оператор, но се употребува и во широк спектар на самостојни, граматички независни конструкции (Бужаровска, Митковска 2015: 23–24; сп. и кај Асенова 1989). Македонските *ga*-конструкции се појавуваат како предикатски изрази кои конституираат: дел-реченици во функција на аргументи на надредените глаголски предикати; дел-реченици во рамките на сложената реченица, во функција на аргументи на надредените неменливи предикати; дел-реченици во рамките на условниот период и самостојни, граматички независни, модално маркирани реченици, евентуално во состав со надреден неменлив предикат (Тополињска 2000: 90). Комбинациите на партикулата *ga* со *има*-перфектите се релативно ретка и понова појава во македонскиот јазик (иако ги регистриравме уште кај Крле) и не нашле посебно место во досегашните проучувања на македонскиот субјунктив.²⁸

Во неколку примери од корпусниот материјал, *има*-перфектот е составен дел од *ga*-конструкција зависна од глаголски, модален предикат, кој на семантички план во оваа употреба изразува деонтичка модалност:

93. *Морам га ѓо имам ѓрочиијано ушѓе еднаш ѓред га му ѓо гадам на издавачоѓ. Треба га ѓо ѓрочиијам ушѓе еднаш корекѓорски.* (АС)

Модалната конструкција *морам га...* донесува два аргументи – првиот е човек (нараторот или првото лице, во примерот, сигнализирано во наставката на глаголот), а вториот аргумент е пропозиционален и формализиран со *има*-перфектот. Во реченицата во продолжение, приложена во извадокот, повторно бележиме модална конструкција – со модалниот глагол *ѓреба*, кој во вакви случаи е речиси петрифициран и се сведува на неменлива категоријално немаркирана форма на третото лице еднина. Информацијата за првиот аргумент, лицето, е сигнализирана во предикатот на пропозицијата. Вториот аргумент во втората реченица го повторува истото дејство пренесено во првата, но овојпат со формата

---

²⁷ *Да*-конструкциите се појавиле како функционална замена на синтетичкиот инфинитив уште во старословенскиот. Според Илиевски (1988: 196), во јужнословенските јазици може да се следи развојот на *да*-конструкцијата уште од најстарите писмени споменици/преводи.

²⁸ Според Тополињска (2008: 56), под субјунктив се подразбира „еден по дефиниција врзан/потчинет начин кој во современиот македонски јазик се деривира со формантот (партикула) *ga*, а се појавува во две различно темпорално маркирани варијанти, т. е. како *subjunctivus praesentis* (*ga* + презент) или како *subjunctivus praeteriti* (*ga* + парадигма на едно од минатите времиња)“.

на глаголот во презент. Вакви комбинации со *има*-перфектот се ретки, но можни. Предноста во однос на презентот, при проектирањето на настанот во иднината, е во изразувањето посилен ефект во задолжувањето за негова реализација, што оваа парадигма му го овозможува на нараторот/говорителот.

Конструкцијата *мора да + има*-перфект се регистрира на три места во романот *Пиреј* на Петре Андреевски:

94. *Не го родив за да не знае, вели татко, мора да имам нешто згрешено.* (ПМА)

95. *Мајката, значи мора да имам нешто згрешено во управењето...* (ПМА)

96. *...ама мора нешто да ѝ имаме згрешено на мечката од Москва...* (ПМА)

Други модални предикати во комбинација со *да + има*-перфект, од прегледаниот корпусен материјал, среќаваме само во два примери нотирани кај Стале Попов и Ристо Крле – и двајцата автори кои твореле пред стандардизацијата и биле повлијаени од регионалниот јазичен израз. Сп.:

97. *Во сигурноста на оваа страна дојдувањето е да има набиено два три кола на кои зимно време се обесуваат воденици сакми и гунџи, или некое коило со вода, да не го локаат ицици или избурбаат прасињата.* (СП₁)

98. *МАРА: Треба да ѝ има најдено...* (РК₁)

Покрај тоа, кај Крле регистрираме и два примери на *има*-перфект во прашални *да*-искази:

99. *МИТРЕ: ... Маро, што велиш ти, да има некој дојдено и да има најдено заворено, да е враќен?* (РК₁)

100. *МИТРЕ: Што велиш, да има нашиов сечалено пари?* (РК₁)

Ваквите, самостојни образувања со *да*-конструкција се прагматички врзани, впрочем, претставуваат елементи од жив дијалог, а покрај што се модално маркирани, имаат и експресивен признак.

Регистриравме и еден пример во којшто *има*-конструкцијата влегува во т.н. *ке-да*-исказ:

101. *При сè што не му скинал куршумој, пак нешто ке да му имаше расијано.* (ПМА)

Во овие искази надградениот модален предикат е остварен на површината на текстот – тој се формализира како *ќе*. Ваквите искази изразуваат претпоставки, односно се маркирани за епистемична, а не деонтичка модалност.

***

Во еден пример, забележан во материјалот, парадигмата со *има* влегува во т.н. концесивна *да*-конструкција:

102. *На сон да го имаше видено не ќе поверуваше дека овде ќе го најде Љакеџо коѓо Шиман го ишеташе каде шито ќе го досијасаше.* (МЈ)

Според Тополињска (2000: 121), ваквите концесивни „периоди“ со *да*-конструкции во протаза се деривираат од условните со внесување на предикат во конјункција како сегментален показател на конститутивната релација на внесување на предикат на негација во аподозата.

Следствено на тоа, *има*-перфектите теоретски е можно да влегуваат и во *да*-конструкција која конституира аргументски израз и во периоди кои изразуваат иреален услов (*да го има/имаше видено, ќе поверуваше*), но и во други типови *да*-конструкции зависни од неглаголки предикати.

***

Најголем број од случаите се однесуваат на *habere* перфекти кои влегуваат во комбинација со таканаречената споредбена *како-да*-конструкција. Според Тополињска (*ibid.*, 115), таа е единствената *да*-конструкција со чисто асоцијативна мотивација и спаѓа меѓу неколкуте контекстуални варијанти на *да*-конструкциите кои влегуваат во директна опозиција по фактивност со соодветните *шито*-конструкции и се наоѓаат на нефактивната страна на таа опозиција.

Да ги разгледаме примерите:

103. .... *по неѓовојто шело без прекин просирујуваше по една шаква морница од која му попрејеруваше секоја косминка од крзнојто на она слабичко сушишесиво, кое како да го имаше цвакано меѓу осиритије заби сејта волча ноќ надвор пред да сјаса до неѓо.* (СД₁)
104. *Тука сме, мислеше сејто шоа време. Имаше вичајтоќ како самоиј шитој да го имаше осјавено шука.* (СД₁)

105. Змејко го знаеше тоа такавото време, засианатај крај чамоти што беше дојтаа дебел, а постојано со едно проклејто чувствително како некој да го имаше исфрлено на некоја таква сурбинска жаволска чистина, и се што пријато можеше да стори, беше да испука уште при испрела... (СД₁)
106. И можеа, итне неколку дена, додека се искрадуваа, да ги гледаат принајрујаниите иајнишата со свој имот на државата; беше како некој да ги имаше испресено, исфрлено, крај главните и други орумови, сите државни маѓацини, сите воени резерви, сите комори, заедно со нераспрегатите коњи и со сите други воени возила, зајрени, или стркалани крај маѓајата. (СД₁)
107. Кон тоа ниеден нема ни збор. Па и сурбината како да ги имаше одбирано за да ги срејне еднаш, вакви и во еден ваков ден. (СД₁)
108. На едно место ирачкиите беа измрале наситрана и таму кошницата како да имаше иушито стомак. (ВП)
109. Другите оситанаа да седат крснозе, околу некаква невидлива софра, страсно иушеа и наеднаш го зачурија целиот воздух, како да имаа зајалено оган од рошки. (ПГ)
110. Чекањето стана толку долго што Шиман веќе ги починуваше рацете ставени на шило, а на Србина му иежеа како воденички камен да има кренито. (МЈ)
111. Ова му го фрла на Илија в лице; како одамна да го имал смислено и сега во ирав час го кажува. (ВК)
112. Имав чувствително како тој живој да ми имаше завршено иред иоловина век. (КШ)
113. Не беше иразен или загубен, иуку како да имаше фокусирано нешто. (КШ)

Со ваквата конструкција се врзани два пропозиционални аргументи од кои првиот го одразува настанот за којшто станува збор на основната фабуларна линија на текстот, додека вториот, формализиран во примерите со еден од има-(плусквам)перфектите, одразува настан што нараторот го асоцира со првиот и преку кој, по пат на споредба, се труди да го доопредели првиот настан.

5. КОНСТРУКЦИИТЕ СО *ИМА* И *Н/Ӣ*-ПАРТИЦИП ВО СОВРЕМЕНИОТ МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Во фокусот на ова поглавје е поставена семантичко-функционалната анализа на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партицип во современиот македонски јазик. Во првиот дел, накратко ќе се задржиме на формалните карактеристики, а со оглед на тоа што претходно им посветивме внимание на овие парадигми во уметничката литература, тука анализата го опфаќа современиот разговорен стандард,²⁹ како и јазикот на другите функционални стилови – публицистичкиот, административниот и научниот. За потребите на анализата користиме повеќе различни извори. Имено, за разговорниот стил како мошне податливи се покажуваат материјалите од објавените прислушувани разговори од 2015 година, или т.н. „Бомби“³⁰. Дополнително користиме и примери ексцерпирани од интернет-форуми, социјални мрежи, електронски списанија и весници, административни документи, соопштенија, научни списанија и книги.

5.1. Формални забелешки

На формалната анализа на парадигмите со *има* и *н/ӣ*-партиципот во македонскиот литературен јазик и во дијалектите, поголемо внимание ѝ обрнавме во претходните две поглавја. Тука накусо ќе се задржиме само на неколку особености во врска со збороредот на овие сложени глаголски конструкции во реченицата.

Веќе споменавме дека носител на клитиките е глаголот *има* и тие во стандардниот македонски јазик, главно, стојат во проклиза. Партикулите *и* и *ли*³¹ се исклучок во однос на останатите клитики, стојат во енклиза на *има*, помеѓу двата

---

²⁹ Под *современ стандард* го подразбираме секојдневниот јазичен израз присутен како во формалната (администрација, медиуми итн.), така и во секојдневната неформална комуникација.

³⁰ Се работи за прислушувани разговори што тогашната опозиција во Р Македонија, ги објавува на прес-конференции (аудио и во вид на транскрипти). Во нив може да се засведочи аудио и писмена фиксација на разговорниот функционален стил, што ги прави податливи и од интерес за нашата анализа. Корпусот од „Бомбите“ досега бил анализиран од Фридман (2017) и други. Транскриптите и аудио-снимките се достапни на: <https://www.pelister.org/bombi>

³¹ Во врска со збороредот на прашалната партикула *ли* забележува и Корубин (1983: 98) и запишува дека таа „оди исто така со глаголот *има* во конструкцијата однесувајќи се со него исто како што би се однесувала со секој друг глагол“.

дела на конструкцијата: *Ти за возачка дозвола имаш ли полагано?³²; Му имаш ли кажано дека отвараш дуили акаунти на форуми?³³; Ова го имам и во весна напишано.³⁴; И има и на рака напишано горе самостојно...нели она ни ги праќа материјали... (Бомби). Одделувањето на помошниот глагол и партиципот со предметот, субјектот, со прилози или прилошки определби, е вообичаено: *Сега има две и пол илјади гласови до сега излезено...; Имам овдека забележано 72-ка Лидија Петровска.; Мислам дека има финија направено.*; (Бомби).*

Отстапки од вообичаениот збороред во стандардниот јазик може да се појават и во однос на местатата на помошниот глагол и партиципот, т. е. глаголот *има* да дојде на второ место, во постпозиција: *Јавено имаме оѓамна за штоа, но одзивој е слаб* (Корубин 1983: 99).

Примерите со неграматикализирани конструкции во современиот разговорен стандард мошне ретко се среќаваат, а доколку се сретнат тоа е само во ситуации каде што се чувствува посесивното значење на помошниот глагол. Во јазикот на „Бомбите“ во речиси стотина примери со *има*-конструкции наоѓаме само еден пример со неграматикализирана конструкција: *Сега она имала сознанија дека на Врховен има веќе донесена одлука негативна.*

Посесивното значење на перфектот со *има* доминира во законодавно-правните текстови што овозможува сè уште да се сретне и конгруенција на партиципот со именката на којашто се однесува: *Професориите од составој 7 на овој член можат да се акредитираат за менџори за докторски студии доколку имаат објавено шест научни трудови во референтна научна публикација или доколку имаат осстварени најмалку три соодветни врвни уметнички изведби на релевантни домашни и меѓународни настани...³⁵; За директор и за заменик на директорој на Бирој може да биде именувано лице кое ги исполнува следниве услови: ... има ситекнајќи најмалку 240 кредити според ЕКТС или завршен VII/1 сешен...³⁶*

³² Извор: <https://www.motika.com.mk/imash-li-polagano-za-vozachka-dozvola-vic/>

³³ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Дали-ме-сака.83891/page-2>

³⁴ Извор: <https://zenskimagazin.mk/i-jas-imam>

³⁵ Извор: *Службен весник на РМ*, бр. 82, год. LXXIV, 8 мај 2018 г., достапен на: https://www.ukim.edu.mk/dokumenti_m/ZVO-NOV%20Sl.vesnik%20br.%2082%20od%208.5.2018.pdf

³⁶ Извор: *Закон за Бирој за развој на образованиеј*, достапен на: <https://mon.gov.mk/page/?id=2055>

Доколку корпусот од „Бомбите“ го земеме како репер за разговорниот јазик, тогаш, во однос на застапеноста на парадигмите, бележиме дека најмногу се јавуваат конструкциите со *има* во презент. Речиси половина од вкупниот број на примери со *има*-конструкции се во третото лице еднина од оваа парадигма. Помалку е застапена конструкцијата со *има* во имперфект, а во најмала мера се јавуваат парадигмите со *има* во л-перфект + н/ӣ-партицип.

Во публицистичките текстови *има*-конструкциите се јавуваат во релативно голем број, најчеста е парадигмата со *има* во презент. Особено е фреквентна употребата на оваа парадигма во огласите и конкурсите, на пр. *Кандидатиот кој ќе конкурира треба да ги исполнува следниве услови: 1. Да има завршено академски студии од прв циклус во траење од четири години и просечен успех од најмалку 8,50 или да има носифицирано диплома за академски студии од прв циклус сèкнајќи во странство со освоен еквивалентен просечен успех од најмалку 8,50;*³⁷ *Кандидатиите за работното место од реден број 1, треба да ги исполнуваат следниве услови: - да имаат сèкнајто ниво на квалификации VI-A...*³⁸ Парадигмата со *има* + н/ӣ-партицип во ваквите случаи, при набројување на услови што се бараат од кандидатите и сл., најчесто влегува во *да*-конструкција.

За *има*-конструкциите во научниот стил, Велковска (1998: 71–72) констатира поголемо присуство во општествените науки, за разлика од техничките каде што се вистинска реткост. Меѓутоа, оваа анализа се однесува на материјали од втората половина на 20 век, имено, денес, овие конструкции се употребуваат во сите сфери на научниот израз, вклучително ги бележиме и во низа примери од материјали од техничките науки, сп. ...*втората теорема се однесува на зајисој на полиномната функција $Q(x)$ кога има конјугирано комплексни нули...; множители кои се формирани од два конјугирано комплексни броеви ги имаме имножено и имаме добиено квадратни полиноми...;*³⁹ *Забележуваме, дека, тука*

³⁷ Извор: Конкурс за доделување стипендии за академски студии од втор циклус во земјата за академската 2023/2024 година, Министерство за образование и наука на РСМ, достапно на: <https://mon.gov.mk/content/?id=8459>

³⁸ Извор: ЈАВЕН ОГЛАС за работа на Проект на определено време во траење од 36 месеци, со полно работно време, Министерство за труд и социјална политика на РС Македонија, достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/word/oglasia%202019/6.11_mk_word.doc

³⁹ Извор: *Математика*, II дел (низи, функции, диференцијално и интегрално сметање) / Даниел Велинов, Ѓорѓи Маркоски, Силвана Петрушева. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Градежен факултет, 2018, достапно на: https://www.ukim.edu.mk/e-izdanija/GF/Matematika_II.pdf

имаме применето двојазичен исказ *If...else*, кои се извршуваат зависно од исполнетоста на прејходниот услов.⁴⁰ Бележиме дека особено се чести формите на *има*-перфектот затоа што овозможуваат дејството да се предаде како факт, констатација и сл.

5.2. Семантичко-функционална анализа на парадигмите со *има* и *н/и*-партицип во современиот македонски јазик

5.2.1. Конструкцијата *има* (во презент) + *н/и*-партицип

Првата и основна парадигма меѓу серијата глаголски *има*-конструкции станала суштински дел од структурата на македонскиот глаголски систем. Веќе споменавме дека во досегашните истражувања за примарна карактеристика на оваа парадигма ѝ се припишува резултативноста. Во македонскиот јазик во употреба се три конструкции со повеќе изразена резултативност: *л*-перфектот, *има*-перфектот и *сум*-перфектот (или трет перфект, образуван со *сум* + *н/и*-партицип), меѓутоа, нивната дистрибуција не е подеднаква. Покрај нив, за резултативни ситуации може да се употребат и формите на аористот. Митковска и Бужаровска (2010: 65) забележуваат дека *има*-перфектот е помалку резултативен од *сум*-перфектот, а повеќе од *л*-перфектот, со тоа што има повеќе значења што се движат од повеќе до помалку резултативни. Најрезултативен е третиот перфект „којшто е на пат да стане перфект“, а најмалку резултативен е *л*-перфектот. Резултатите од нивната анкета за употребата на овие конкурентни перфектни парадигми покажуваат дека *има*-перфектот (и тоа од несвршени глаголи), особено кај помладите испитаници, бил почесто избран од *л*-перфектот во примери кои опфаќаат искусствени ситуации, иако во нив традиционално би се очекувала формата на класичниот перфект. Во прилог на зголемената сфера на употреба на *има*-перфектот оди и фактот дека во корпусот на „Бомбите“ наоѓаме најмал број примери кои би можеле да ги квалификуваме како посесивно-егзистенцијални. Сп.:

---

⁴⁰ Извор: *Информатика за VII одделение за деведесетгодишно основно образование* / Андријана Томовска. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија, 2020, достапно на:

https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Informatika%20za%20VII%20odd_comp_2020.pdf

1. *СМ: Си имам јас организација најпраено таму.*
2. *АС: ...се распрашав, во кукава имаме савено и поширок и подолг паркет, такав повеќе ми се доаѓа и ми покажаа и такви парчиња дека има само се од втора класа...*
3. *МП: На Непрес има излезено со овој Маџаш едно интервју, во коешто кажува цел шверц со нафта со цигари како бил во дејали...*

Кај сите примери вниманието е насочено кон резултатот, а не кон самото дејство од коешто произлегол тој резултат. Во примерот 1 важно е дека говорителот поседува организација на одреденото место, додека во фокусот на примерот 2 е типот на паркет којшто го има (се наоѓа/егзистира) во куќата. Во примерот 3 имаме безлична употреба на *има*-конструкцијата, што се наоѓа тесна врска со егзистенцијалното значење, имено, *н/и*-партиципот би можеле слободно да го испуштиме и да не се промени семантиката на реченицата (одредени промени би претрпел збороредот): *На Непрес има едно интервју со овој Маџаш...*

Во административните документи *има*-перфектот најчесто го бележиме во посесивна функција:

4. *Член на рецензиона комисија, под испише услови определени со овој закон за членови на рецензиона комисија, може да биде и наставник од акредитирана високообразовна установа од странство со која универзитетот или неговата единица, односно самостојната висока стручна школа има склучено сговорба за меѓусебна соработка.⁴¹*
5. *Постапувајќи по барањето конзилиумот на Клиниката има дадено предлог од 15.12.2010 година за болничко лекување на тужителот во странство и упување во установа во В., А., со образложение дека се испиени сите можности за лекување во РМ...⁴²*

Примери од овој тип среќаваме и во медиумите, во различни соопштенија, на социјалните мрежи итн. Тие се вообичаени во различните сфери на употреба на

⁴¹ Извор: *Службен весник на РМ*, бр. 82, год. LXXIV, 8 мај 2018 г., достапен на: https://www.ukim.edu.mk/dokumenti_m/ZVO-NOV%20Sl.vesnik%20br.%2082%20od%208.5.2018.pdf

⁴² Извор: *Билтен* бр.12 Апелационен суд Скопје, достапен на: http://www.sud.mk/wps/wcm/connect/asskopje/c58c27bd-8521-4d70-9c76-aa5040837d04/Bilten+br.12.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE.Z18_L8CC1J41L088F0A1K8MT8K0GH2-c58c27bd-8521-4d70-9c76-aa5040837d04-IgoOt2o

македонскиот јазик, впрочем, самиот *има*-перфект се развил од посесивна конструкција. Сп.:

6. *Бајден има собрано повеќе од 135 милиони долари донации оџколку Трамп.*⁴³
7. *24 TAXI има љосџавено дежурни возила за време на џолициски час.*⁴⁴

И во овие ситуации бележиме дека настанот изразен со *н/џ*-партиципот е во секундарен план, а примарно е постоењето на резултатот. Во примерите 6 и 7 доминира посесивното значење, сп. *Бајден има (џоседува/расџолаџа со) повеќе од 135 милиони долари...*; *24 TAXI има (џоседува/расџолаџа со) дежурни возила*; итн. За посесивната функција на *има* пишува Тополињска (1983: 26), при што бележи дека глаголот отвора синтаксички места за две именски групи. Соодветните глаголски форми, од семантичка гледна точка, претставуваат експоненти на еден предикат кој импликува два аргументи. Референт на првиот аргумент се смета лицето што поседува нешто, додека референт на вториот аргумент е поседуваниот предмет. Кај безличната употреба *има* претставува едноаргументен предикат, со тоа што првиот аргумент е нула. Оваа употреба, се чини, преовладува во ситуации со егзистенцијално значење. Ваквото *има* редовно побарува некоја локација во однос на која може вистински да се утврди суштествувањето на вториот аргумент. Сп.:

8. *Вакви џројџинейџи има џосџавено на неколку локации во џрадоџ.*⁴⁵
9. *Ако на џелефоноџ има насобрано нечисџоџија и џрашина, избришеџе џо нежно со навлажнеџа крџа од микрофибер.*⁴⁶
10. *Оџромен е џроблемоџ на скоџјани создаен од џриваџниџе имоџи каде шџо има насобрано различно џубре и смеџ.*⁴⁷
11. *Во некои од насџавниџе маџеријали шџо се џосџавувааџ на сџраницаџа од Гимназијаџа има зададено задачи за домашна работа.*⁴⁸
12. *Шилеџов: Во кукаџа на Јанакиески има реџисџрирано повеќе фирми.*⁴⁹

⁴³ Извор: <https://24.mk/details/bajden-ima-sobrano-povekje-od-135-milioni-dolari-donacii-otkolku-tramp>

⁴⁴ Извор: <https://www.facebook.com/24taxiskopje/posts/4100936949992642/>

⁴⁵ Извор: https://twitter.com/svoja_na_svoeto/status/1659704305270820870

⁴⁶ Извор: <https://consumer.huawei.com/mk/support/content/mk-mk00414600/>

⁴⁷ Извор: *Нова Македонија*, 08.03.2022, достапно на:

<https://novamakedonija.com.mk/makedonija/skopje/bitka-protiv-kolekcioneri-na-smet-na-privaten-imot/>

⁴⁸ Извор: <https://www.gimprilep.edu.mk/informatika/dokumenti/2019-2020/izvestuvanje.pdf>

⁴⁹ Извор: <https://meta.mk/shilegov-vo-kukata-na-janakieski-ima-registrirano-poveke-firmi/>

13. Почитувани членови на Фармацевтска комора, на нашата веб-страница има поставено плакат со мерки и препораки кои може да ги испечатите и залепите на видно место во аптеките каде работите.⁵⁰

Но, безлична употреба на има-перфектот среќаваме и во ситуации каде што настанот именуван со партиципната форма е неопходен дел од семантиката на предикатот. Сп.:

14. Униформираниот полициски службеник ги одзема регистрациските табели и го уапсува возачот во техничка служба за единечно одобрување, ако се сомнева дека: - возачот има оштетено покриво или систем за управување или кочење...⁵¹

15. На ул. „Аминта III“ има оштетено улично осветлување.⁵²

16. Кога ги споменавме пошрошувачите, ни остава впечаток дека има поминато многу време во разговори со нив, во пиење кафе, надминување на недоразбирањата и сл.⁵³

За разлика од примерите од претходната низа, каде што силно е изразено егзистенцијалното значење, во овие ситуации до израз доаѓа самото дејство кое е релевантно за моментот на соопштување.

Врската на има-перфектот со глаголското дејство и релевантноста за сегашниот момент особено се нагласува со неопределени прилози за време или со квантификатори, кои освен во книжевниот јазик, се мошне фреквентни и во разговорниот. Во корпусот на „Бомбите“ бележиме низа вакви примери:

17. Ааа, на пример да се оди со, ааа... сеа јас, моја идеја е вака, гласно размислувам, да се остави заградата, значи да си постои, тие внатре нека одберат нешто што би стоело, да не биде сè и сешто, ама ете, од нешто што го имаме слушнало до сега, а ние пред, најпред ваму, најнапред ние да додадеме нешто што ќе биде со политичка конотација.

⁵⁰ Извор: <https://www.facebook.com/farmaceutskakomora/photos/почитувани-членови-на-фармацевтска-комора-на-нашата-веб-страница-има-поставено-пла/2490634714510733/>

⁵¹ Извор: Закон за возила, достапен на: <https://www.economy.gov.mk/Upload/Documents/Закон%20за%20возила.pdf>

⁵² Извор: <https://www.facebook.com/fotografirajireagiraj/photos/на-уламинта-iii-има-оштетено-улично-осветлување>

⁵³ Извор: <https://instore.mk/record/45/7132/pretstavuvame-kapael-tobako>

18. *Еднаш ги имам на сосџанок викнајќо, ујтре ушјје еднаш ќе ги викнам.*
19. *Ја му одговарам да, се слајам дека е срамојја да нема јарно, но јас имам многу јайји кажано дека има јроблеми со сийе комунални услјди и во сийе инсјјјјуциии.*
20. *Значи, не у конјјексј на ребалансов, јрејходно ми има сјо јайји речено, јрајјје шо ќе јраијје, јшаму денар да не фали.*

Актуализирање на дејството е особено карактеристично кај второто лице затоа што се работи за ситуации во кои имаме директно обраќање. Во разговорниот јазик, за разлика од книжевниот, очекувана беше појавата на поголем број примери со второто лице (со оглед на неговата ситуацииска обусловеност), што се потврди и од корпусот на „Бомбите“:

21. *Хахаха, слушај има некои вработјувања јшаму 12 и јји сеа имаш одбрано некои 9 кошијо не се јо јрејорака на јарјјја.*
22. *Значи на цела јоодришка, на сѐ шјо имаш најраено и јшо не денес, не вчера, нејо со јодини наназад.*

Сегашната референца се истакнува и кај одречните конструкции, кои многу често ги среќаваме во комбинација со неопределени временски прилози како во говорениот стандард така и во публицистичките текстови:

23. *Не знам зошјо (можеби јенкијје јријјиснале), но оваа влада сѐ ушјје не ги има јрецизирано дејшлјје за јочешјок на изјрадабајја.⁵⁴*
24. *До Фондој за здравсјвено осигјрување досега нема досјавено официјална информација за лекување на државјани од Косово во јавнојо здравсјво во Македонија.⁵⁵*
25. *Николоски: Заев сѐ ушјје нема одговорено на одредени јрашања јоврзани со нашјје надворешни јозициии.⁵⁶*

Други примери, пак, на темпорален план ги третираме едноставно како неопределени на планот на минатото. Веќе споменаваме дека во такви ситуации

⁵⁴ Извор: http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=177&PN=2

⁵⁵ Извор: <https://kanal5.mk/do-fzo-dosega-nema-stignato-izvestuvanje-za-lekuvanje-na-drzhavjani-do-kosovo-vo-javnoto-zdravstvo/a586020>

⁵⁶ Извор: Слободен јечай, 16.12.2020, достапно на: <https://www.slobodenpecat.mk/nikoloski-zaev-se-ushte-nema-odgovoreno-na-odredeni-prashana-povrzani-so-nashite-nadvoreshni-poziczii/>

вообичаено се јавуваат и несвршени глаголи (без разлика на нивната транзитивност), а не се исклучуваат и партиципи изведени од свршени глаголи доколку дополнението е неопределено. Ваков тип примери среќаваме во „Бомбите“:

26. *И они го имаат докажувано нашиве, со кутек.*
27. - *Анкетиата на ДНЕВНИК!? ... - Ѓорѓи Сџасов, Ѓорѓи Сџасов ја има ираено.*
28. ... *и затоа ја зледавме ошцијата јас имам иравено цел динамичен план како иреку јавно ириваино иаринерство со рокови со се...*
29. *Го имаеш ли... земи го високош иред шебе ја имам нешто бележано ама не сум сигурен.*

Значења неопределени на планот на минатото може да се изразат и со *има*-конструкции во кои партиципот е образуван од рефлексивен глагол:

30. *„Имаше најад на колеги ири извршување иреирес во иросториите на КПД Шипиј’. Имаме најмалку 10 иовредени колеги. Се има случувано иалење на возило на колеги, закани на колеги ио фамилии, ио деца...“ рече Ивков.⁵⁷*
31. *Осумтие разлика на Вардар не се нишито, еден тим се има вратено и од - 11!⁵⁸*

Образувањата и од свршени и од несвршени глаголи имплицираат заокруженост на дејството. Разликата е во тоа што кај конструкциите со глаголи од свршен вид подразбираме дека се работи за еднократни дејства, додека оние од несвршени глаголи ја потенцираат повторливоста на дејството во минатото или неговото траење во одреден заокружен временски интервал, без прецизна временска локализација.

Функцијата за изразување неопределени минати дејства на *има*-перфектот е вообичаена во современиот македонски разговорен јазик. Традиционално, во оваа функција би го очекувале *л*-перфектот, чие повлекување се должи на неговата функционална оптовареност, пред сè предизвикана од маркирањето на *л*-формите

⁵⁷ Извор: <https://360stepeni.mk/protest-na-nezavisniot-sindikata-na-politsijata-vo-shtip/>

⁵⁸ Извор: <https://sport1.mk/rakomet/ehf/osumte-razlika-na-vardar-ne-se-nishto-eden-tim-se-ima-vrateno-i-od-11>

за нефактивни значења, како и на појавата и ширењето на перфектната парадигма со *има* и *н/и*-партицип во глаголскиот систем на македонскиот јазик.

Има-перфектот, образуван од несвршени глаголи, не е карактеристичен единствено за разговорниот јазик, туку овие образувања сè почесто ги среќаваме во пишаниот стил, особено во новинарските текстови, но и во натписи од административен карактер, соопштенија и сл.:

32. *Има насџајувано за македонскаја рејрезенџација на ЕП во Хрвајска во 2018, ЕП во Авсџрија 2020, СП во Еџијеџ 2021 и на ЕП во Унџарија 2022.*⁵⁹
33. *Пред Елмас на „скудеџоџо“ се има радувано и македонскаја фудбалска леџенда Горан Пандев со џймоџ на Инџер.*⁶⁰
34. *Анџроџолоџоџ Венди Цејмс џо има џроучувано северно-африканскоџо џлеме Удук.*⁶¹
35. *Минисџеркаџа за надворешни рабоџи Теодора Генчовска има разџоварано дека само доколку се џромени Усџавоџ на Рејублика Северна Македонија ќе се одржи џрваџа меџувладина конференција, а за џоа да џаранџирааџ нашиџе евроџски џарџнери.*⁶²
36. *Значајно е да џо исџакнеме факџоџ дека заводоџ има склучувано доџовори со соодвеџни здравсџвени инсџџџуџи од Белџија и Германија, како би овозможиле бесџрекорни медицински здравсџвени услуџи на сџрански џурисџи како и на македонски џраџани кои живеаџ во сџрансџво.*⁶³
37. *...џужџџелоџ секоја џодина има склучувано доџовори за врабоџување на оџределено време со различен фонд на насџавни односно рабоџни часови.*⁶⁴

Секако, несвршениот *има*-перфект најмногу се појавува во неформалната комуникација – на форумите и социјалните мрежи:

---

⁵⁹ Извор: *Слободен џечаџ*, 31.07.2023, достапно на: <https://www.slobodenpecat.mk/foto-rk-alkaloid-se-pofali-so-chetiri-novi-zasiluvanja-velkovski-bingo-romero-i-stojchevikj/>

⁶⁰ Извор: <https://24info.mk/2023/05/05/пандев-му-ја-честита-шампионската-тит/>

⁶¹ Извор: <https://off.net.mk/zivot-i-zabava/zanimlivosti/zoshto-keshot-e-najloshiot-podarok>

⁶² Извор: <https://360stepeni.mk/petkov-genchovska-vo-skopje-razgovarashe-prvata-meguvladina-konferentsija-da-se-odrzhi-duri-po-vmetnuvane-na-bugarite-vo-ustavot-na-rsm/>

⁶³ Извор: <http://www.nefrostruga.com.mk/ocekuvanje.aspx>

⁶⁴ Извор: <http://www.sud.mk/wps/portal/asskopje/sud/odluki!/ut!/ut/>

38. За *и*воја информација во далечниите 90-ици и *и*рвиите Волице ја имааи обезбедувано нашата *џ*раница.⁶⁵
39. *К*е видиме, секако дека и Лазаров *џо* има мислено *ис*иво, сигурно *имааи* *на*правено добра анализа и *с*трайеџија *у*иите *и*ред да *џи* *и*оииишаи, можно е и да *џи* *и*раишаи на *и*озајмица во *в*иориои дел од сезона.⁶⁶
40. Сајшои на Диџимак и *и*орано *џо* имам ирејорачувано како извор на информации од многу обласи, меѓу кои се културиша, уметностиа и археологијаи.⁶⁷

***

Во продолжение ќе анализираме неколку примери од разговорниот јазик (од корпусот на „Бомбите“) во кои среќаваме паралелна употреба на *има*-перфектот со конкурентната перфектна парадигма во македонскиот јазик – *л*-перфектот.

41. Она има наишаано на рака и *и*лус, *и*осле *и*оа кога сме разговарале, значи сме ја иииклирале и *у*иите еден *и*лус *и* имам сшаено, *и*реишавувам *и*оа врз основа на дискусијава *и*ио сме ја имаде меѓу нас.

На почетокот на примерот 41, говорителот, зборувајќи за трето лице, го користи *има*-перфектот, а резултатот на тоа минато дејство е актуелен и во моментот за соопштувањето (*има* *на*ишаано на рака – ‘написот уште постои’). Доколку тука бил употребен *л*-перфектот, со оглед на тоа дека се работи за трето лице, би значело суспендирање на фактивното значење и дејството би го разбрале како прекажано. Следуваат два глаголски предикати во прво лице множина од *л*-перфектот, во кои говорителот е логички сведок на дејствата, а понатаму за претставување на дејство во еднина од првото лице го избира *има*-перфектот. Интересно е што изборот на оваа парадигма доаѓа при промената на категоријата број – од множинска во еднинска форма на првото лице. Ефект на резултативност би се постигнал и со продолжување на кажувањето во *л*-перфект, меѓутоа информацијата во менталниот свет на примателот се прифаќа како поверодостојна кога е пренесена со *има*-перфектот. Со презентската глаголска форма

⁶⁵ Извор: <https://odbrana.forumotion.org/t105p40-topic>

⁶⁶ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/ПК-Алкалоид.111867/>

⁶⁷ Извор: https://arheo.com.mk/2007/11/21/post_551/

īreīīosīāvuam во следната дел-реченица говорителот воведува изземање од вистинитоста на пренесеното во продолжение, а исказот го завршува со л-перфектот во прво лице, множина. Тука, секако, не би можел да ја употреби формата на *има*-перфектот бидејќи се работи за глаголот *има*. Како што веќе споменавме, конструкциите од типот *има имано* се регионално маркирани и сè уште не се прифатливи за современиот јазичен израз.

42. *И Урко му кажал различни работи на човекои, од ова ти што ми го имаш кажано.*

Употребувајќи го л-перфектот во третото лице во примерот 42, говорителот се дистанцира од вистинитоста на информацијата, а дејството го разбираме како прекажано, т. е. слушнато од други. Промената на лицето во вториот дел од исказот подразбира и промена на глаголската парадигма. *Има*-перфектот му овозможува на говорителот неутрален однос кон информацијата, која подразбира дејство извршено од соговорникот, т. е. второто лице – учесник во говорната ситуација.

43. *СМ: Слободно можеш да кажеш дека е расчисјено.*

ГЈ: И што исјадна?

СМ: Е исјад(н)а од ЕЗС иријадник, му има удрено не сакајќи, незгодно и овој починал...

Во последната реченица од извадокот бележиме употреба дури на три различни временски парадигми маркирани за минати дејства. Првиот од низата глаголски предикати, претставува форма на минатото определено свршено време, која, сама по себе, е маркирана за конфирмативни дејства. *Има*-перфектот во вториот дел од реченицата сигнализира неутралност кон пренесената информација, додека л-перфектот му овозможува на говорителот дистанцирање од настанот. Оваа парадигма, кога се наоѓа во трето лице, автоматски означува неконфирмативност на дејството.

***

Повторно доаѓаме до прашањето кој е првиот критериум при изборот на парадигмата со *има* (во презент) + *н/и*-партицип во современиот македонски јазик. Од досегашната анализа на *има*-перфектот во споредба со конкурентната

перфектна конструкција – л-перфектот, може да констатираме дека главната опозиција меѓу овие две парадигми е позитивното, односно негативното маркирање за категоријата фактивност.

Позитивното маркирање на *има*-перфектот за категоријата фактивност придонесува да забележиме голема фреквентност на оваа конструкција во биографските текстови, како и во други видови текстови кои се создаваат врз основа на веродостојни податоци. На пример:

44. *Елизабетџа Ѓорѓиевска е редовен професор на Сџомаџолошкиоџ факултетџ... Има осџварено неколку исџражувачки носетџи на универзитетџи во Велика Бритџанија, Белџија и САД... Има објавено повеќе од 90 џрудови.*⁶⁸

45. ... *Лумановски ја има освоено дватаџи наградаџа „Fine Arts“ на Академијаџа Interlochen Arts. Истџо џака има освоено прва награда на музичкоџи најпревар Arriaga Chamber. За неџовиџе насџаџи има џишувано џофални зборови бројни музички критикџари и угледни медиуми како New York Times.*

... *Лумановски истџо џака извонредно импровизира и изведува македонска, џурска и ромска музика, а во џоново време има одржано џурнеи со реновираноџи бенд New York Gypsy All-Stars и со нив има насџаџувано низ САД и Турџија.*⁶⁹

46. *Георѓи Шарески е македонски композитор, аранжер и гитџаристџ кој живее на релација Берлин – Скопје. Живееџ во САД, Италија, Кина, Германија, како и во роднаџа Македонија и има свирено со музичари од целиоџи светџ. Од 2005 година, има објавено 8 албуми со оригинална музика и има насџаџувано на џознаџи џез-фестивали низ цела Европа.*⁷⁰

Паралелна употреба на перфектните парадигми во овие текстови е можна, но поретка, ја бележиме во примерот 46. Во овие текстови почесто е комбинирањето со конформативните временски парадигми. Меѓутоа, забележуваме дека со *има*-перфектот се пренесуваат оние информации што се однесуваат на објективни факти

---

⁶⁸ Извор: <https://pretsedatel.mk/sopruga-na-pretsedatelot/>

⁶⁹ Извор: https://mk.wikipedia.org/wiki/Исмаил_Лумановски

⁷⁰ Извор: <https://www.facebook.com/centarjadro/posts/166336538304661/>

и резултати, кои, доколку биле пренесени со просто минато време би го анулирале неутралниот пристап кон информацијата.

***

Да ги разгледаме и примерите подолу.

47. *Јас ѓо имав, како ѓодарок од Конески, оригиналнои ракоѓис на македонски јазик од 1977 ѓ., врз основа на кој акад. Викѓор Фридман ѓо има наѓправено ѓреводоѓ на анѓлиски јазик.*⁷¹

Примерот 47 претставува извадок од текст објавен во лингвистичко научно списание. Започнува во прво лице и со употреба на просто минато време кое сигнализира конфирмативно дејство, а понатаму, во истата реченица, при соопштувањето дејство направено од трето лице ја користи формата на *има*-перфектот. Тука го поставуваме прашањето дали резултатот е главниот критериум при изборот на говорителот на парадигмата со *има*. Секако, резултатот е присутен (*ѓо има наѓправено ѓреводоѓ* = *ѓреводоѓ ѓосѓои*), а може да се изрази и со конкурентниот *л*-перфект. Но, ако на местото на оваа конструкција авторот употребел *л*-перфект, би го суспендирал фактивното значење на исказот (...*Викѓор Фридман ѓо наѓправил ѓреводоѓ*...). Доколку, пак, употребел форма на минато определено време – тогаш би изразил директна инволвираност, т. е. засведоченост на дејството (... *Викѓор Фридман ѓо наѓправи ѓреводоѓ*...).

Перфектот со *има* е единствената парадигма која овозможува неутрален однос кон информацијата, односно нејзино пренесување без да се внесе личен став. Така, дејството се сигнализира како факт во менталниот свет на говорителот.

48. *Семантичкаѓа разлика ѓо меѓу оваѓа ѓредлози ја има елаборирано Милка Ивиќ во рамкиѓе на коѓниѓивнаѓа линѓвисѓика.*⁷²

Примерот 48 се јавува во научен труд преведен од англиски јазик. Во оригиналниот текст оваа реченица гласи: *The semantic difference between the two*

---

⁷¹ Примерот претставува извадок од текстот на Љ. Спасов: „Како се преиздаде книгата „Историска фонологија на македонскиот јазик“ од Блаже Конески“, *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XLVII, 2. Скопје 2022, с. 107.

⁷² Примерот претставува извадок од статијата на М. Номачи: „Никита Илич Толстој како македонист“, *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XLVIII, 1–2. Скопје 2023, с. 156.

prepositions was elaborated by Milka Ivić in the framework of cognitive linguistics. За да се избегне буквалниот превод на пасивната конструкција е употребена формата на *има*-перфектот како најнеутрална парадигма за пренесување објективни факти во македонскиот јазик. *Л*-перфектот во трето лице е маркиран за неконфирмативност и при превод со оваа парадигма би звучело дека авторот се иззема од вистинитоста на информацијата, сп. *Семантичката разлика помеѓу двајца предлози ја елаборирала Милка Ивиќ...*

49. *Нотирацијата $\int f(x)dx$ ја има воведено Лајбниц. Зборот интеграл како поим во математичката анализа го има воведено Јакоб Бернули, швајцарски математичар, кој многу често професионално комуницирал со Лајбниц.*⁷³

Примерот 49 е преземен од универзитетски учебник по математика. Интересно е што авторите паралелно ги користат двете перфектни конструкции, при што забележуваме дека со *има*-перфектот претставуваат научно признати и верификувани факти, додека дополнителната информација ја пренесуваат со *л*-перфектот, кој поради неговата маркираност за неконфирмативни дејства асоцира на помал степен на авторитативност на пораката кај читателот.

***

Во продолжение ќе се осврнеме на употребата на *има*-перфектот наспроти конкурентните глаголски парадигми во публицистичките текстови. Примерите подолу се однесуваат на една иста информација проследена во македонските дневни весници и информативните електронски медиуми.

50. *Министерот потврди и дека полицијата го има пронајдено мобилниот телефон на 14 годишната Вања.*⁷⁴

51. *Тој потврди и дека полицијата го има пронајдено мобилниот телефон на Вања.*⁷⁵

⁷³ Извор: https://www.ukim.edu.mk/e-izdanija/GF/Matematika_II.pdf

⁷⁴ Извор: *Вечер*, 06.12.2023, <https://www.vecer.press/пронајдени-се-два-пиштоли-кои-се-поврз/>

⁷⁵ Извор: *Нова Македонија*, 06.12.2023, <https://novamakedonija.com.mk/featured/prvoosomnicheniot-za-ubistvoto-na-vanja-i-panche-uapsen-vo-turcija-obvinitelstvoto-otvori-istraga-za-dve-ubistva-na-svirep-nachin/>

52. *Сѵасовски ѵошѵрри и дека е ѵронајден мобилниот ѵелефон на Вања.*⁷⁶

Со оглед на тоа што се работи за информација која треба да биде пренесена како веродостојна бележиме дека се користат перфектните парадигми од балкански тип. Во безлична употреба се користи перфектот со *сум* + *н/ѵи*-партицип, додека во другите случаи настанот е предаден со *има*-перфект. Во еден наслов читаме и *Полицијата го ѵронајде и мобилниот ѵелефон на Вања*⁷⁷, а со употребата на аористот дејството се маркира како конфирмативно.⁷⁸ *Има*-перфектот е најчесто избран затоа што на информаторот му овозможува неутрален пристап кон информацијата. Сепак, станува збор за информација која, иако е потврдена, се пренесува од втора рака. Забележително е што во ниту еден медиум при известување за истиот настан не е употребен *л*-перфектот. Тоа се должи на неконфирмативноста на самата парадигма, која при употребата поинаку би влијаела врз начинот на проценка на информацијата од страна на читателот.

Л-перфектот често го бележиме во случаи кога се пренесуваат информации преземени од други медиуми, но во насловите за истата информација често бележиме форми за сегашно време или *има*-перфект. Сп.:

53. *Сѵоред Телеѵраф, кинеска комѵанија исирајила 1.000 дронови во Русија ѵред инвазијата во февруари 2022 година.*

наслов: *Телеѵраф: Кина ја вооружува Русија, има исирајено десетици илјади ѵрајки*⁷⁹

54. *Кина исирајила десетици илјади ѵрајки до руски комѵаниии од ѵочетококоѵ на инвазијата на крајот на февруари минатата година, објави британски Телеѵраф.*

наслов: *Британски Телеѵраф: Кина ја вооружува Русија, ѵ ѵраќа дронови и хеликоптери*⁸⁰

---

⁷⁶ Извор: <https://a1on.mk/macedonia/vanja-ne-se-zadushila-bila-zastrelana-pronajden-e-i-nejziniot-mobilen/>

⁷⁷ Извор: <https://opserver.mk/makedonija/policijata-go-pronajde-i-mobilniot-telefon-na-vanja/>

⁷⁸ Тука сметаме дека аористната форма е употребена, пред сè, поради економичноста на изразот – се работи за наслов. Употребата на ова конфирмативно време го поставува настанот како лично потврден. Во продолжение, под насловот, во истиот текст читаме: *Пронајден е мобилниот ѵелефон...*

⁷⁹ Извор: <https://mkd.mk/telegraf-kina-ja-vooruzhuva-rusija-ima-isprateno-deseticzi-iljadi-pratki/>

⁸⁰ Извор: <https://kanal5.com.mk/britanski-telegraf-kina-ja-vooruzhuva-rusija-i-prakja-dronovi-i-helikopteri/a596503>

Двата примера се однесуваат на иста вест пренесена во различни информативни медиуми. Употребата на презентот или на *има*-перфектот во насловите има цел да ја истакне актуелноста на настанот. *Л*-перфектот предава прекажани дејства и очекувано е да се сретне во вакви примери. Сп. и:

55. *Сѝорео информацииѝе на иѝалијанскиѝе медиуми, Манчестѝер Сѝѝи иѝѝраѝѝиле две различни ѝонуди за услуѝѝиѝе на Еѝинсон Кавани.*

наслов: *Сѝѝи има иѝѝраѝѝено две ѝонуди за Кавани*.⁸¹

56. *Сѝорео медиумиѝе, клубоѝ од „Олѝ Трафѝорѝ“ одѝѝѝл скоро 100 милиони фунѝѝи или 115 милиони евра за анѝлискиоѝѝ фудбалер.*

наслов: *Јунаѝѝед има сѝѝремено скоро 115 милиони евра за Дорѝѝмунѝ*.⁸²

Неутралноста во однос на опозицијата конфирмативност – неконфирмативност, како и можноста за актуализација на настанот, го прави *има*-перфектот најпогоден за употреба во насловите на информациите од ваков тип. Подолу во текстот, кога имаме пренесување на истата информација со изворот на нејзиното преземање, тогаш речиси редовно се предава со *л*-перфект.

***

Тука мора да напоменеме дека употребата на *има*-перфектот не е карактеристична само за поновата македонска публицистика. Се појавува уште во првиот број на весникот *Нова Македонија*, објавен неколку месеци пред официјалната стандардизација на македонскиот јазик:

57. *Уѝѝѝе не ѝѝ свикал селаниѝѝе на оѝѝѝѝо собрание, уѝѝѝе не ја има расѝѝределено оѝѝѝѝинскаѝѝа земја меѝу селаниѝѝе*.⁸³

Присуството на *има*-перфектот се зачестува во печатените медиуми на македонски јазик по стандардизацијата – и тоа не само во границите на македонската држава. Оваа прадиigma проникнува и во текстовите, т. е. во весниците на македонската емиграција, уште од почетокот на втората половина на 20 век. Бројни примери среќаваме во гласилата на македонски јазик, издавани во

⁸¹ Извор: <https://24fudbal.mk/vesti/8198/siti-ima-isprateno-dve-ponudi-za-kavani>

⁸² Извор: <https://sportm.mk/junajted-ima-spremenno-skoro-115-milioni-evra-za-dortmund/>

⁸³ Извор: *Нова Македонија*, год. 1, бр. 1, 29 октомври 1944, стр. 6

земјите на таканаречениот Источен блок – пред сè во содржини кои пренесуваат фактографски податоци и настани. На пример:

58. *Образованиеџо во Југославија има иаоднаџо на сџирашно ниско ниво.*⁸⁴

59. *До денес се имаџ оџворено 43 забавачни училишџа и 36 основни училишџа за националниџе малџинсџива, во кои одаџ 3.000 учениџи.*⁸⁵

60. *Сџварно е дека во иоследниџе џодини иоранешниџе ове училишџа, џрчко и македонско, некако џо имаџ изменаџо своџоџ каракџтер, сеџак иџие иродолжувааџ да ја вршаџ исџаџа рабоџа која е изучувањето на маџчиниоџ јазик и иаџриоџскоџо восџиџување на нашеџо младо иоколение.*⁸⁶

***

Во неформалната комуникаџија, *има*-перфектот е една од мошне често застапените глаголски парадигми, за што сведочат и бројните примери кои се среќаваат на форумите и социјалните мрежи на македонски јазик.

Да ги разгледаме примерите:⁸⁷

61. *Има шеџано ио Балканоџ ирег WWI. Познаџо е дека локална архџтектџура има извршено влијаение во неџовоџо иворешџиво.*⁸⁸

Несвршениот глагол во партиципот на *има*-конструкџијата во првата реченица ја истакнува итеративноста на дејството, кое е заокружено во далечното минато. Втората реченица од примерот започнува со фраза која воведува фактивно значење – фактот е познат барем во менталната сфера на информаторот. Изборот на оваа парадигма е, пред сè, поради нејзиниот објективен пристап кон информацијата. Во втората конструкџија се јавува партицип од свршен глагол, кој овозможува и нагласување на актуелната релевантност на пренесениот факт.⁸⁹

⁸⁴ Извор: Λαϊκός Αγώνας / *Народна борба* (Будимпешта), бр. 110, 4 мај 1952, стр. 4

⁸⁵ Извор: Λαϊκός Αγώνας / *Народна борба* (Будимпешта), бр. 990, 26 мај 1956, стр. 5

⁸⁶ Извор: Δημοκράτης / *Демокраџи* (Вроцлав), 2 февруари 1965, стр. 1

⁸⁷ Примерите преземени од форумите и социјалните мрежи ги предаваме во оригинал, без интервенции во правописот и без транслитерација на латиничните знаци.

⁸⁸ Извор: http://www.build.mk/forum/forum_posts.asp?TID=3083&PID=205306

⁸⁹ Во ерата на социјалните мрежи и интернет-медиумите, веродостојноста на информациите во голема мера зависи од интерпретацијата на поединецот. Во тој контекст, тука зборуваме за т.н. „индивидуална објективност“, т. е. за настани прифатени како факти во менталниот свет на говорителот.

62. Тоа полицајца од Горче Пејров е најголем олош... Не им сиваија камери таму по семафориите и секој виор Тејовчанец скоро го има јадено од нив по чеб...

... Браќи ми го има јадено, па оружар мој па ненормален со Калибра им има бежано до моспои на излезои и со 10 евра на крај поминал.⁹⁰

И покрај тоа што во овој пример се јавуваат само партиципи образувани од несвршени глаголи, во трите употреби на *има*-перфектот се работи за завршени дејства, т. е. на темпорален план, важна е неопределеноста на планот на минатото. Истата темпорална карактеристика ја носи и *л*-перфектот, употребен на крајот на примерот. Меѓутоа, со оваа парадигма информаторот се дистанцира од вистинитоста на настанот кој го пренесува, за разлика од претходните настани за кои смета дека треба да ги квалификува како фактивни и веродостојни во менталниот свет на примателот.

63. Ден јас познавам човек, мејрополишен кој го има прошејано цел свей и има живеено во ситрансиво, универзитетски професор кој има неколку иривајни фирми и многу кеи. Има возено автомобили на кој ии само се имаш ложено.⁹¹

Информаторот го започнува исказот користејќи глагол во сегашно време во прво лице, за потоа да пренесе минати факти за трето лице со помош на *има*-перфектот. Презентската форма со *има* во продолжение се однесува на дејство актуелно во сегашноста, а во следната реченица дејствата се пренесуваат само со *има*-перфектот, дури и при директното обраќање кон второ лице на крајот на исказот. Три од четирите *има*-конструкции се образувани од несвршен глагол. Овие дејства ги толкуваме како повеќекратни, но не ги третираме дека продолжуваат и во сегашноста. Тие единствено се маркирани за неопределено време во минатото.

64. +1 испиој го имам х55с кујен 2012 од АМЦ, ни сам не знае шо има иреживеано, колку игри имам свршено на него, колку иарши доша, еднаш

⁹⁰ Извор: <https://forum.carclub.mk/index.php?topic=3607.13050>

⁹¹ Извор: <https://forum.carclub.mk/index.php?topic=1234.45>

*чај има ѿиено, 3 ѿаѿи има ѿаѿувано до Германија и назао, ѿаѿоѿ Скоѿје – Пехчево нао 100 ѿаѿи до има ѿрошеѿано.*⁹²

Прва парадигма во примерот е посесивното *има* во презент (прво лице, еднина) и глаголска придавка, конгруентна со именката на којашто се однесува. Негираната презентска форма за трето лице на когнитивниот глагол *знае*, во продолжение, воведува серија настани, пренесени со *има*-перфектот, комбинирани со квантификатори, односно со прилози за количество (со исклучок на првата *има*-конструкција). Интересна е комбинацијата на прилогот *еднаш* со конструкција образувана од несвршен глагол. Имено, ваквите образувања, како што веќе увидовме, често подразбираат итеративност на дејството. Но, во оваа ситуација евидентно е дека не се работи за повторливост, туку се потенцира трајноста на дејството, заокружено во минатото. За информаторот најважно е пренесувањето на настаните како фактивни и минати, без нивна прецизна временска локализација.

На социјалните мрежи и интернет-форумите многу често бележиме комбинирана употреба на *има*- и *л*-перфектот во декларативни зависнословени реченици. Вообичаено првата дел-реченица изнесува дејство на првото лице, кое е предадено со *има*-перфектот (од глаголи како *слуша* и *чиѿа*, чија семантика подразбира ‘дознава, прима информација’), додека во втората дел-реченица дејството се предава со *л*-перфектот, најчесто во трето лице. Сп.:

65. Да, имам слушнаѿо оо една баба дека миење коса со шамѿон во езеро имало благоѿворно дејсѿиво.⁹³

66. За закоѿано злаѿо имам слушано оѿи имало во Прилејско, накај манасѿироѿ Трескавец, ѿосле двете чеѿми колку е висѿина не знам.⁹⁴

67. Баѿи наѿроѿив имам чиѿано дека 320о редизајн ѿоѿочно моѿороѿ N47 имад чесѿи кварови и ѿреба да се избеѓнува.⁹⁵

68. Имам чиѿано дека измамѿиѿе биле многу чесѿи...

⁹² Извор: <https://forum.carclub.mk/index.php?topic=3273.9690>

⁹³ Извор: <https://twitter.com/NagaziMagzi/status/1023285672113831936>

⁹⁴ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Закопани-работи.547/page-11>

⁹⁵ Извор: <https://forum.carclub.mk/index.php?topic=23356.0>

... *А имам ӣрочий̄ано и дека локалнӣе фраери не биле баш г̄осий̄ински наст̄роени с̄рема ӣурисий̄ие, односно ӣмало мно̄гу кражби....*⁹⁶

Има-перфектот во примерите ги означува исказите како фактивни, но и конфирмативни и засведочени, со оглед на тоа што првото лице е логички сведок на дејството. Со исказите пренесени со л-перфектот, пак, информаторот има цел да се из земе од веродостојноста на пренесената информација затоа што се работи за настани кои доаѓаат од друг извор, односно од трето лице.

При паралелна употреба на двете перфектни парадигми, во друг тип искази, можна е и појава на првото лице како носител на различните дејства.

69. *Се имам ис̄ијаней̄о неколку ӣаӣи (на ӣрс̄и се бројаӣ), ама на с̄ӣе сум ӣраела екцеси ӣрис̄а.*

*П.С. За с̄ӣе овие има сведоци, јас ай̄солӯино не знам дека се дешавало ова.*⁹⁷

Првото дејство информаторот се одлучува да го претстави со *има*-перфект, пред сè, поради неговата веродостојност, како и релевантност во моментот на неговото изнесување. Промената на парадигмата за дејството во продолжение се должи на маркирањето на л-перфектот за означување прекажани дејства. Од контекстот на примерот согледуваме дека се работи за несвесна состојба на првото лице (*сум ӣрavelа – не се сеќавам – ми кажувале орӯи*).

5.2.2. Конструкцијата *има* (во имперфект) + *н/ӣ*-партицип

За образувањата од имперфектните форми на глаголот *има* + *н/ӣ*-партицип, во претходните поглавја, веќе утврдивме дека изразуваат конфирмативно дејство на планот на минатото. Тие, како и парадигмите со *има* во презент, настаните ги пренесуваат како факти, чија веродостојност е неспорна во менталниот свет на информаторот.

На темпорален план, оваа парадигма може да сигнализира и антериорно дејство, но тоа зависи од контекстот на употреба. Во современиот разговорен

⁹⁶ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Алтернативен-туризам-18.69751/page-4>

⁹⁷ Извор: <https://forum.femina.mk/threads/Вашето-незаборавно-пијанство.3692/page-8>

стандард, плусквамперфектот со л-формата, речиси, не се употребува. Доколку се изразува синтаксичка форма на претходност, попрво би се избрала плусквамперфектната парадигма со *има* и *н/ӣ*-партицип. Да разгледаме неколку извадоци од корпусот на „Бомбите“:

70. СМ: *Се јавил Раѓнико̄ӣ рекол да се ѝасивизираме.*

ГЈ: *Не бе ѝа ѝи, ја му се јавив на Љујчо, а он веќе имаше зборено со нив, значи дур сѝӣг̄нало до мене ова од овде...*

71. ГЈ: *Ова шѝо беше со функционерѝе да зборуваѝӣ, именувани во Собрание, ѝоа оѝиде. Значи ѝоа ќе се смени. И уѝӣе една вака голема рабоѝа ѝо мене, ама ѝука немаше каде, ќе се вратӣи сѝарио̄ӣ закон за симболиѝе. Мислам мене ѝоа ич не ми се доѝаѓа, ама сеѓа нивноѝо е знаеш, демек ѝоа ни е сѝекнаѝо ѝраво, де факѝо се ѝрави сеѓа да се носи закон со ѝомалку ѝрава, малку ѝешко.*

[ЗС: Мхм.]

ГЈ: *И у ѝолиѝичкиов дел на ѝоа се сведе. Нели ѝреѝходно Хашкиѝе ги имавме доѓоворено, и ѝоа е ѝоа.*

72. ЗС: *... на медиуми дека минисѝерсѝивоѝо за образование за финансии малце му давале ѝари. А кој се овие луѓево шо се ѝревозниците се наши. Значи, за да излезат на ѝрес, не излегле случајно. На неѓово барање.*

[ГЈ: *Да де да. Тие и рабоѝаѝа случајно не ја добиле.*]

ЗС: *А у меѓувреме едно 50 СМС-и до шефоѝӣ имаше исѝраѝено ѝреѝходно уѝӣе.*

73. ГЈ: *Кажу Иво.*

ИК: *Е, ниѝӣо бе за оваа шѝо ѝраша, ѝаа ѝаленѝоѝӣ. Тоа уѝӣе од синоќа некој им го имаше ѝуѝӣено муабейоѝӣ, ама нема врска.*

Во наведените ситуации, дејството формализирано со конструкцијата со *има* (во имперфект) го разбираме како антериорно во однос на претходнокажаното. Во примерите се јавуваат и прилозите *ѝреѝходно*, *уѝӣе* и *веќе*, кои сигнализираат дека се работи за минати дејства извршени пред другите минати дејства. Во некои случаи, зависно од контекстот, и без употреба на временските прилози, дејството би го разбрале како извршено пред претходносоопштеното минато дејство, на пр. *...ја му се јавив на Љујчо, а он имаше зборено со нив...*

Во други ситуации, оваа парадигма не означува антериорни дејства, туку ја потенцира релевантноста на дејството за одреден момент во минатото. Сп.:

74. MJ: Пушџив слики. Сега имаше на Алфа многу добра снимка, од кај него сликале.

НГ: И што има на Алфа?

MJ: Снимкаџа ја имаше убаво дадено, како експлозијаџа и изјава џој даваше.

Од извадокот забележуваме дека говорителот, првично, за пренесување на истиот настан (џојава на одредена снимка на џтелевизија) користи глагол во минато определено време, а во вториот исказ за да ја истакне веродостојноста на овој настан ја употребува парадигмата со *имаше*. Згора на тоа, резултативната нијанса на оваа конструкција придонесува во фокусот да се најде *снимкаџа*, која претставува физички резултат на дејството.

Во современиот разговорен стандард не се исклучуваат и примерите на оваа парадигма со партиципи образувани од глаголи од несвршен вид. Во корпусот на „Бомбите“ сретнавме еден ваков пример:

75. ГJ: Ја си го имам џефџероџ одма се е кај мене џрецизно уџврдено само да оџворам... значи ај вака од џочеоџок, како што џи имавме заџишувано.

И тука, како и кај низата анализирани примери со несвршен *има*-перфект, се работи за завршено дејство, заокружено во минатото, а глаголот во партиципот придонесува само да се истакне неговата повеќекратност.

Да разгледаме уште еден пример:

76. С: И исџиџе џие шџо џи досџавија џие шџо се џозиџивно решени, џи џраџивме од оџиџинскиве за да џи информирааџ да џи џосеџаџ луџео и оваа Тања имаше најравено извешџај дека џосеџени се сџие, дека сџие као џозиџивно се изјасниле дека ќе џласааџ. Го има најравено извешџајоџ, ќе ви го даде уџре.

Конструкцијата со *имаше* во примерот не е прецизен показател на предминатото значење. Се работи за посесивна употреба, при што информаторот го истакнува резултатот како релевантен на планот на минатото. Во следната

реченица истата информација ја повторува, но со формата за *има*-перфект со цел да го актуализира постоењето на тој резултат и во моментот на соопштувањето. Парадигмата со *имаше* придонесува дејството да го разбереме како конфирмативно, додека *има*-перфектот, сам по себе, не е маркиран за означување конфирмативни дејства. Заедничко за двете парадигми е тоа што го предаваат дејството како факт во менталниот свет на примателот на информацијата.

***

Оваа парадигма често ја регистрираме и во написите и коментарите на социјалните мрежи, интернет-форумите и сл. Освен во неформалната комуникација, таа е застапена и во текстовите од публицистичко-новинарскиот стил. Во прегледаните текстови од административна природа не ја регистриравме, додека во научните текстови појавата на оваа конструкција е ретка и е во зависност од стилот на авторот. Најчесто ја бележиме во текстови од сферата на неегзактните науки, како литературната, историската наука, итн. Сп.:

77. Во 1933 год. Раџин веќе ја имаше поодгошвено својата прва стихозбирка од 14 песни на македонски јазик. Во тоа време многу млади македонски поети иштуваа текстови на мајчиниот јазик и имаа полни тејтрајки со стихови, ја и со проза, но немаа можности за публикување. Охриданието Радослав Петковски, на пр., имаше стихомено цели стихозбирки и драмски текстови на македонски јазик, а првите стихови ги објави во 1935.⁹⁸

78. Бугарскиот поет, лингвист и дипломат Најден Геров (1823–1900) со својот прв поетолн епитомен „Речник на бугарскиј јазик со илчување на речии на бугарскиј и руски“ (1–5, 1895–1904), кој содржеше богати материјал од живиот, разговорен јазик (слично на „Српски рјечник“ на Вук Св. Караџиќ) тогаш имаше стигнајто само до буквата в.⁹⁹

Од примерите бележиме дека оваа конструкција се употребува само во комбинација со просто минато време, имено, и двете парадигми ги пренесуваат настаните како конфирмативни без разлика на нивната засведоченост. Ваква

⁹⁸ Извор: Б. Ристовски: „Од ракописната оставнина на Венко Марковски“, Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука, XXXV, 1. 2010, с. 119–148.

⁹⁹ Извор: И. Доровски: „Руската славистика и Зборникот на браќата Миладиновци“, Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука, XXXVII, 1–2. 2012, с. 153–165

паралелна употреба на парадигмата со *имаше* и имперфектот често регистрираме и во новинарските известувања со биографска содржина:

79. Имаше дијломирано филозофија на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Работеше како новинар во весниците „Борба“ и „Нова Македонија“, и беше уредник за култура во националната телевизija Телма. Беше член на Друштвото на писатели на Македонија од 1973 година и на Македонскиот ПЕН центар од 1974 година. Арбулјевска имаше преведено и неколку книги на македонски јазик, меѓу кои е „Градина“, „Пејел“ од Данило Киш.¹⁰⁰
80. Пендаров имаше завршено студио по полиетикологија на Универзитетот во Љубљана, а потоа работеше како новинар и уредник во Радио Скопје.¹⁰¹
81. Герамитчиоски имаше дијломирано на Машински факултет во Скопје. Магистрираше и докторираше на истиот факултет. Членуваше во многу здруженија.¹⁰²

Конструкцијата со *имаше* + *н/и*-партицип во примерите погоре не го маркира дејството за претходност во однос на друг минат момент, туку го пренесува минатиот настан како конфирмативен. Маркирањето за минатост и конфирмативност е својствено и за аористот и имперфектот, но се чини дека ефектот на пренесувањето на информацијата како фактивна е посилен кај *има*-конструкцијата. Резултативната позадина на овие форми одиграла улога во потенцирањето на веродостојноста на пренесениот минат настан. Релевантноста дека дејството се извршило до одреден момент во минатото го согледуваме во честото комбинирање со временските прилози *досега* и *дојдогаш* – употреба која особено ја бележиме во новинарските текстови:

82. Првиот албум го снимивме во студиото „Кај Трајче“, како колекција од сите ѝсни шти го имавме свирено дојдогаш.¹⁰³
83. Досега имаше напишано само незаборавната Вања Лазарова.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Извор: <https://novamakdonija.com.mk/makedonija/pochina-pisatelkмата-олга-арбулјевска/>

¹⁰¹ Извор: <https://www.radiomof.mk/pochina-novinarot-todor-pendarov/>

¹⁰² Извор: <https://sdk.mk/index.php/dopisna-mrezha/pochina-poranesniot-pratenik-tale-geramitchioski-od-kovid-19/>

¹⁰³ Извор: <https://novamakdonija.com.mk/zivot/magazin/fucsнота-прифативме-да-свириме-на-фест/>

¹⁰⁴ Извор: <https://nezavisen.mk/неверојатниот-глас-на-магдалена-одек/>

84. Дориан Бабунски има настїаїи за младинскиїе селекциї на Македонија, но ова му е їрв їовик во националниот їїм за кој досега имаа настїаїувано неговиот браї Давид и нивниот їаїко Бобан Бабунски.¹⁰⁵

85. Македонија досега го имаше їравено їїоа, їака їїо не би било їрвїаї.¹⁰⁶

Овие прилози, како и прилошки определби за време, во голема мера се комбинираат и со негираните форми на оваа парадигма. Примерите со *нема* во имперфект + *н/їи*-партицип подразбираат негација на последицата, односно дека до одреден момент во минатото тоа дејство не се извршило:

86. Ова го немавме видено досега: Со ќеркаїа во раце влезе на їтерен и уורי фудбалер!¹⁰⁷

87. Да, наїїреварот беше намесїен. Висїинаїа секогаш мора да излезе на виделина. Доїїогаш немавме їримено гол дома....¹⁰⁸

88. Еднаш одамна, сосема случајно, наоѓајки се во Скоїскаїа чаршија, чув звук їїо доїїогаш го немав чуено.¹⁰⁹

89. Во їейїокої до 12 часої, до Основниот кривичен суд во Скоїје немаше сїиїнаїо извесїување дека Кичеец їобарал да му се одложи извршувањеїо на казнаїа.¹¹⁰

90. Нїїу еден член од їїимої їредходно немаше рабоїено (развивано) на оваа їлаїформа їїо за нас беше едно ново искусїво.¹¹¹

91. Пре бременосїа и јас немав носено го куїив кога бев 9-їи месец бремена.¹¹²

Во новинарските текстови, како и на интернет-форумите, среќаваме и примери во кои има комбинирање на конструкцијата со *имаше*, образувана од несвршен глагол, со прилогот *еднаш*:

¹⁰⁵ Извор: <https://24fudbal.mk/vesti/46935/dorian-babunski-dobi-prv-povik-za-makedonskata-a-reprezentacija-foto>

¹⁰⁶ Извор: <https://nezavisen.mk/ципрас-веднаш-би-го-решил-името-ама-има/>

¹⁰⁷ Извор: <https://sportski.mk/ова-го-немавме-видено-досега-со-ќеркат/>

¹⁰⁸ Извор: <https://makfax.com.mk/sport/go-namestivme-natprevarot-so-hajduk-moravme-da-go-vratime-dolgot/>

¹⁰⁹ Извор: <https://365.com.mk/29948/intervju-starowski>

¹¹⁰ Извор: <https://360stepeni.mk/kicheets-deneska-treba-da-vleze-vo-zatvor/>

¹¹¹ Извор: <https://it.mk/intervju-so-webfactory-za-vtoronagradenata-spotme-na-vip-android-predizvik/>

¹¹² Извор: <https://forum.femina.mk/threads/Царски-pez.11356/page-57>

92. *Кекеновски ирејходно еднаш имаше учесјувано на изборна конвенција за кандидат на ВМРО-ДПМНЕ, но тогаш убедливо победи Ѓорѓе Иванов.*¹¹³
93. *Еднаш имавме јавно насјайувано со една друѓарка, таа беше водечки вокал, но повеќе си свиркам онака за душа.*¹¹⁴
94. *И јас не знам од каде знаат, имав еднаш исјишувано во ирвта бременост, ама тоа беше одамна.*¹¹⁵

Сличен случај увидовме и кај парадигмата со *има* во презент. Се работи за ситуации во кои несвршениот глагол во партиципот сигнализира трајност на дејството во одреден временски интервал во минатото, без негова прецизна локализираност на временската оска. Ваквото значење го подразбираме и во други примери – без употреба на прилогот *еднаш*, но зависно од контекстот. Сп.:

95. *Тој беше европски шампион и имаше играно во НБА, поради што знаев дека има многу што да му каже, ја внимателно слушав.*¹¹⁶
96. *Појекнува од Ѓаково, а во кариерата имаше насјайувано и за Адмар Леон, во шпанската лига.*¹¹⁷

Меѓу примерите со негирани конструкции од несвршени глаголи мошне често забележуваме прецизирање на периодот на траење на дејството, кое подразбира мината неопределеност на временската оска. Сп.:

97. *Немаше играно 285 дена, тренираше додека дружител одмараа и ги зајре најважниите на ПСЖ во финалето.*¹¹⁸
98. *„Во име на сите на сцената, добре дојде назад. Долго време сонувавме за овој момент“, рече диригентот Еса-Пека Салонен пред публика што немаше иприсјувано на концерт точно 400 дена, на ирвиот концерт што го одржа Њујоршката филхармонија.*¹¹⁹

¹¹³ Извор: <https://racin.mk/analizi/koj-ke-trcha-a-koj-ke-stava-sopki-vo-trkata-za-pretседателски-kandidat-na-vmro-dpмне/>

¹¹⁴ Извор: <https://forum.femina.mk/threads/%D0%A2%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D1%82.576/page-2>

¹¹⁵ Извор: <https://forum.femina.mk/threads/Спонган-абортус.4910/page-212>

¹¹⁶ Извор: <https://sport1.mk/kosharka/evroliga/antikj-beshe-baven-i-star-ama-za-odbrana-beshe-vistinski-sar>

¹¹⁷ Извор: <https://a1on.mk/sport1/pochina-rakometarot-na-butel-denis-tot/>

¹¹⁸ Извор: <https://arhiva.sportmedia.mk/2020/08/24/немаше-играно-285-дена-тренираше-додека/>

¹¹⁹ Извор: *Нова Македонија*, 31.05.2021, <https://novamakedonija.com.mk/zivot/kultura/њујоршката-филхармонија-пред-публик/>

99. Три дена немав сѝиено ич, само луѝав наѝам навам и ѝосле ѝо цел ден сѝиев без да се разбудам.¹²⁰

***

Со оглед на тоа што погоре пренесовме примери само од понови, поактуелни извори, ќе напоменеме дека оваа парадигма не била невообичаена, на пример, за јазикот на публицистиката во средината на 20 век. Истото го забележавме и претходно кај конструкцијата со *има* во презент – и двете парадигми се фреквентни во печатот на македонски јазик. Широка употреба на оваа парадигма бележиме и во весниците објавувани на македонски јазик надвор од македонската држава. Сп.:

100. Се имаше ѝосѝавено ѝлан во ѝоследниѝе 15 дни да дагаѝ на ДАГ 30 рала чораѝи. Платоѝ се наѝфрли и дадоа 41 рала чораѝи.¹²¹
101. Во ѝешкаѝа и долгоѝтрајна зима шѝо ѝи имаше ѝоѝарено сѝие ѝранки на нивниоѝ социјално-ѝолиѝички живоѝи, секој блесок на оѝѝороѝи во една обласѝи ѝи хранеше надежѝиѝе на осѝанатиѝиѝе народи.¹²²
102. Грчкоѝо востѝание беше ѝредвесникоѝи на ослободѝиѝелноѝо движење на друѓиѝиѝе балкански народи, шѝо канѝиѝе на роѝсѝивоѝо ѝи имаа заковано заедно со слободаѝа и независноѝа сѝие нивни радосѝи, ѝројави на кулѝурниоѝи живоѝи.
103. „Филики Еѝѝерија“ чии членови беа и Македонци, коишѝо живееја во сѝѝрансѝиво имаше сѝанатиѝо себалканска народноослободѝиѝелна револуционерна оѓранизација.
104. Во Балканоѝи се имаше родено еден нов светѝ. Нова ера ѝо имаше ѝоминатиѝо завиѝокоѝи на сѝѝараѝа исѝѝорија.
105. Во новоѝо време, коѓа се роди КПГ делоѝо на ѝрчкиѝе „армаѝоли“ и „клевѝес“ имаше воскреснаѝо во барикадиѝе.

¹²⁰ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Колку-време-најмногу-имате-издржано-без-спиене.15605/page-14>

¹²¹ Извор: *Нова Македонка* (орган на Антифашистичкиот фронт на жените Македонки во Грција), февруари 1949, стр. 12.

¹²² Примерите 101–105 се преземени од весникот Δημοκράτης / *Демокраѝи* (Вроцлав), 24 март 1960.

106. *Немаше слободољубив народ во Европа на почетокој на минатиот век, што да¹²³ не ја имаше примено со искрена радост весна за избувнувањето на грчкојто востание.*¹²⁴
107. *Нема македонска околина, што да немаше испршено доброволци за да се борат рамо до рамо со грчкиите „армаиоли“ и „клефиес“.*

Најголем дел од овие публицистички текстови, што ја вклучуваат конструкцијата со *имаше* + *н/ӣ*-партиципот, обработуваат историски содржини. Оваа парадигма овозможува потенцирање на самото дејство или состојба, кое читателот треба да го прифати како неспорен и објективен факт.

5.2.3. Конструкцијата *има* (во л-перфект) + *н/ӣ*-партицип

Имперецептивната *има*-конструкција, како и горепрегледаните парадигми со помошниот глагол *има* + *н/ӣ*-партицип, станала дел од глаголскиот систем на современиот македонски јазик и се јавува во неговите различни сфери на употреба. Оваа парадигма е маркирана за т.н. суспендирана фактивност за разлика од претходно разгледаните фактивни парадигми со помошниот глагол *има*.

Ја бележиме во разговорниот јазик – присутна е и во корпусот на „Бомбите“. Да ги разгледаме извадоците во продолжение:

108. *ГЈ: Море ја за орудо ие барам. Имале закажано оиштина Ценитар сабајле некои вонџабарийни сиоменици да месити...*
109. *НГ: [...] Ова ГУП-ои љомина, знаеш за што ие ирашувам, за...*
МЈ: Да, да, знам.
НГ: Е. Е сега иреба ДУП. Ааа... Александар го имал иодгоивено ДУП-ои
110. *МЈ: Нао 20 невработени имала оваа. Неиријавени.*
 [...]
МР: Конфекција Ангел?
МЈ: Мхм. Хари, и шој имал неиријавено. И илјадарки вчера, шираак.

¹²³ Ваквото *да* не претставува приглаголка (модална) партикула, туку сврзнички предикат за изразување конјункција, присутен во јужномакедонските дијалекти и оттаму – потенцијално присутен на маргините на стандардниот систем (в. повеќе кај Тополињска 2000).

¹²⁴ Примерите 106 и 107 се преземени од весникот Δημοκράτης / Демокраи (Вроцлав), 21 март 1961.

Говорителите ја избираат токму оваа конструкција не само со намера да го предадат настанот како непотврден, слушнат од други, туку и со цел да го нагласат самото минато дејство. Токму затоа, во овие случаи, изборот паѓа на парадигмата со *имал* пред формата на класичниот *л*-перфект. На темпорален план, дејството во примерите го разбираме како заокружено во минатото и непрецизирано на временската оска. Претходно увидовме дека зависно од контекстот, оваа конструкција може да значи и претходност во однос на друг минат настан.

Парадигмата со *имал* + *н/ӣ*-партицип ја регистрираме и во други форми на неформалната комуникација – на интернет-форумите, социјалните мрежи и сл. Од друга страна, вообичаено може да се појави во публицистичко-новинарските статии, а поретко во текстови од сферата на администативниот и на научниот функционален стил, иако ни таму не се исклучува нејзиното присуство.

Во административниот стил се појавува во такви типови текстови каде што информацијата има можност да се предаде како чуена од друг – тоа се најчесто образложенија на различни правни одлуки, кривични дела итн. Сп.:

111. *Во шекоӣ на надзороӣ е констатирано дека пријавӣтелоӣ имал завршено факултет̄ за физичка култура VII/1 со сџекнаӣ сџручен назив дипломиранӣ професор̄ по физичка култура, имал положено сџручен испит̄ за наставник и во училиш̄теӣто бил вработен на о̄пределено време во периодоӣ од 01.09.2016 до 18.01.2018 година. Вториоӣ кандидатӣ односно примениоӣ кандидатӣ имал завршено факултет̄ за физичка култура и се сџекнал со сџручен назив дипломиранӣ професор̄ по физичка култура, со ш̄оа ш̄то до деноӣ на надзороӣ немал положено сџручен испит̄.¹²⁵*
112. *По наоѓање на овој суд првостепениоӣ суд бил должен [...] да го утврди факт̄оӣ дали тужениоӣ недвижноста која ја имал во владение воош̄то ја имал зайшано во јавнӣе книгӣ.¹²⁶*
113. *Преку својата фирма С.А. имал воспоставено деловни односи со фирмата ИСКРА од Украина, од каде ш̄то набавувал производи од*

¹²⁵ Извор: Државна комисија за спречување на корупцијата, достапно на: <https://dksk.mk/wp-content/uploads/2021/08/2021-588-13.pdf>

¹²⁶ Извор: Билтен бр. 3, Апелационен суд Штип, март 2009, достапно на: http://www.osvinica.mk/wps/wcm/connect/asstip/629d6c1b-4db8-4448-a677-86636f0e7332/BiltenBr3.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE.Z18_L8CC1J41L088_F0A1K8MT8K0G75-629d6c1b-4db8-4448-a677-86636f0e7332-lgq4lfw

електрорасветнаа област, но поради настаната ситуација во Украина, фирмата ИСКРА не била во можност да ѝ задоволи потребите на фирмата ТП КУВАЈТ ПРОМ Сејдула ДООЕЛ Скопје.¹²⁷

Во научните текстови, понекогаш авторите ја избираат оваа парадигма за да пренесат настани и дејства кон кои сакаат да изразат дистанцираност. Ги среќаваме дури и во примери од техничките науки:

114. Инаку, чииот на Роберт Нојс, кој бил од силициум и дајра од неколку месеци подоцна, сејак бил понапреден, бидејќи имал разрешено многу практични проблеми што чииот на Килби ѝ имал неразрешени.¹²⁸
115. Тие дојдогаш ѝ имале дефинирано и разгледувано природните, целите и рационалните броеви...¹²⁹

Како и кај примерите со *имаше* + *н/и*-партицип, информацијата дека до одреден момент во минатото дејството се извршило се пренесува и со оваа парадигма. Во некои ситуации, зависно од контекстот, регистриравме и изразување на плусквалперфектно значење, т. е. anteriornost во однос на другото минато дејство кое е изнесено претходно:

116. Игор имал комплетна поддршка од својот професор Диневски, со кого и прејходно имал играно во неколку телевизиски серии и драми.¹³⁰
117. Пред да замине во НБА, Павловиќ имал наскапувано за екипата на КК Бурноснос.¹³¹
118. Имам слушнао дека Лајас имал најшано такава книга, каде што ѝ ойравдува сробманиите, што и воишто не би ме изненадило.¹³²

---

¹²⁷ Извор: Министерство за внатрешни работи, достапно на:

<http://arhiva.mvr.gov.mk/ShowAnnouncements.aspx?ItemID=13980&mid=1367&tabId=358&tabindex=0>

¹²⁸ Извор: ФИЗИКА за IV година средно стручно образование / Невенка Андоновска ... [и др.]. Скопје: Министерство за образование и наука на Република Македонија, 2010; достапно на:

https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Fizika%20za%20IV%20godina-4%20MK-%20PRINT_web.pdf

¹²⁹ Извор: *Математика*, II дел (низи, функции, диференцијално и интегрално сметање) / Даниел Велинов, Ѓорѓи Маркоски, Силвана Петрушева. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Градежен факултет, 2018, достапно на: https://www.ukim.edu.mk/e-izdanija/GF/Matematika_II.pdf

¹³⁰ Извор: <https://www.fakulteti.mk/news/26122017/koga-bev-student-so-igor-dzhambazov-ushte-vo-prva-sfativ-deka-kje-treba-mnogu-da-se-potrudam-za-da-ne-ja-izneveram-majka-mi-anche-a-osobeno-dedo-mi-petre>

¹³¹ Извор: https://mk.wikipedia.org/wiki/Александар_Павловиќ

¹³² Извор: http://forum.idividi.com.mk/forum_posts.asp?TID=21767

Во последниот пример забележуваме дека предминатоста не е сигнализирана со прилог за време, како во претходните два примера од низата, туку ја подразбираме од контекстот. Но, тука, пред сè, важно е потенцирање на резултатот на дејството кое е неконфирмативно, односно чуено од друг. Слични примери на исказни зависносложени реченици, во кои имаме воведување со *има*-перфектот во прво лице со глагол што означува ‘добивање информација’, а потоа суспендирање на фактивното значење со употреба на парадигма во *л*-формата при пренесување на следната информација, веќе увидовме погоре при анализата на парадигмата со *има* во презент.

Во примерите 116 и 117, партиципот во парадигмата со *имал* е образуван од несвршени глаголи, кои беа вообичаени и при образувања на фактивните *има*-конструкции. Станува збор за сигнализирање повеќекратност, односно трајност на дејството во еден заокружен временски интервал, за кој не е важна прецизната локализираност на временската оска. Сп. ги и примерите:

119. *Ова не е негов ѓрв ѓроблем со закономѓ и веќе имал завршувано зао решешѓки.*¹³³
120. *Во моменѓоѓ кога го издал ѓрвиоѓ сингл („Мејбелин“), во 195, ѓѓој имал 29 години и веќе имал лежено неколку години во заѓвор за кражба на кола, иако било очигледно дека корисѓел лажен ѓѓѓѓол.*¹³⁴

Дејството, искажано со парадигмата со *имал*, во примерот 119 содржи информација за неговата итеративност во минатото, додека во примерот 120, несвршениот глагол во партиципот на оваа парадигма придонесува дејството да е носител на информацијата за неговото траење во одреден минат период. Покрај тоа, се работи за антериорни ситуации воведени со прилогот *веќе*. Овој прилог е фреквентен и во конструкции чиј партицип се образува од свршени глаголи. Сп.:

121. *Тоа ѓредизвикало доѓолниѓелни финансиски ѓешкоѓѓи за Браќаѓѓа Манаки кои веќе го имале ѓѓѓрошено сѓѓе свои и семејни ѓари.*¹³⁵

¹³³ Извор: <https://sport1.mk/pacienti/poraneshen-evropski-prvak-vo-boks-pukal-vo-lugje-srede-moskva-video>

¹³⁴ Извор: <https://off.net.mk/bookbox/chak-beri-ima-nov-album-na-90-godini>

¹³⁵ Извор: <https://cineculture.online/kino-manaki/>

122. *Вакцината предизвикала 53,9 % терапевтски ефекти на оние што веќе имале развиено кариес, а кај оние што немале - 64,2 % профилактички ефекти.*¹³⁶

Ако не е условена од контекстот, оваа парадигма не изразува антериорни дејства, па може да опфати дури и последователно дејство, на пр.:

123. *Во 1973 година поиницијал за белградски ФК Партизан, за која екипа имал одирано 44 натпревари, и со оваа екипа го има освоено првото место во сезоната 1975–1976 година во Југословенската прва фудбалска лига.*¹³⁷

124. *Меѓутоа, во десеттите години од минатиот век се остворила нова сраница во неговата спориска кариера, кога зайочнал да игра голф. [...] Така, во неговата долга кариера имал учествувано на голф турнири во голем број земји, меѓу кои Шпанија, Португалија, Бразил, Грција и САД.*¹³⁸

***

Присуството на парадигмата со *имал + н/и*-партицип во различните сфери на употреба укажува на нејзиното зачестено присуство во современиот македонски стандарден јазик. Претходно, за оваа парадигма се пишувало дека е слабо застапена во стандардот (Велковска 1998: 58). Како причини се наведуваат постоењето на општо прифатена, специјализирана форма за прекажување, *л*-перфектот, и помалата застапеност на *има*-конструкциите, во целост, во однос на формите со помошниот глагол *сум*. Но, гледајќи од денешна перспектива, ширењето на фактивните *има*-конструкции, пред сè, на *има*-перфектот, придонело и за пофреквентната употреба на парадигмите со нефактивно значење. Покрај тоа, потребата за нагласување на резултатот или на самата состојба во поголема мера доаѓа до израз со парадигмите со *има* во однос на *л*-перфектот.

5.2.3. Конструкциите од типот *ќе + има + н/и*-партицип

Во претходните поглавја увидовме дека конструкциите со *има/нема + н/и*-партицип кои влегуваат во комбинација со партикулата *ќе*, се застапени во

¹³⁶ Извор: https://www.fakulteti.mk/news/17-09-21/nauchnicite_razvivaat_vakcina_protiv_karies

¹³⁷ Извор: <http://nekrolog.info/Home/Pregled/4333>

¹³⁸ Извор: <https://www.mn.mk/iselenici-region/11736>

дијалектните материјали (од западните говори) и претставуваат реткост во уметничката литература. Претходно споменавме и дека К. Конески (1990), во монографијата посветена на конструкциите со *ќе* во македонскиот јазик, воопшто не ги споменува овие парадигми – ниту дека теоретски постојат. Во тој контекст, го споделуваме и ставот на Велковска (1998: 60), која забележува дека *има*-конструкциите главно го зафаќаат системот на минатите времиња (и тука се добро развиени), додека кај идните времиња повеќе покажуваат некои траги отколку што вистински може за нив да се дискутира. Притоа додава дека самата проекција резултат што *ќе* се добие, *ќе* се оствари во некој иден момент е тешко остварлива категорија.

Денес, во разговорниот јазик образувањата со *ќе* + *има* + *н/ӣ*-партицип не се необични. На социјалните мрежи и интернет-форумите ја регистрираме конструкцијата со *ќе* + помошниот глагол во презент, а бележиме присуство и на парадигмата со *ќе* + имперфект од глаголот *има/нема*. Сп.:

125. *Кој ќе има иџрано 10 саати, ќе има Гејм Масџер.*
126. *И ако бидете прифатени ќе има ишшано на сџраницаџа.*¹³⁹
127. *Не можам да укоиџам дали си ироничен или озбилно џо мислиш ова, али ако верував на вакви работи досеџа нишиџо ќе немав сџворено у живоџеџоџ.*¹⁴⁰

Од трите примери, регистрирани во неформалната интернет-комуникација, бележиме дека парадигмите со *ќе* + *има*-конструкција се употребуваат во условни реченици. Конструкцијата во примерот 125 е образувана од несвршен глагол што го сигнализира траењето на дејството кое се поставува како услов. Во другите примери, образувањата во конструкцијата се од свршени глаголи и го означуваат дејството кое би се исполнило доколку се оствари условот поставен во условната дел-реченица воведена со сврзникот *ако*. Примерот 126 претставува реален услов, за разлика од иреалниот услов во примерот 127, во кој парадигмата со *ќе* + *нема* (во имперфект) + *н/ӣ*-партицип носи постериорно значење, но во однос на минат момент.

¹³⁹ Примерите 125 и 126 се преземени од социјалната мрежа Фејсбук: <https://facebook.com/>.

¹⁴⁰ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Што-ми-недостасува.21560/page-19#post-7566617>

Овие образувања не се одлика само на разговорниот јазик, туку ги бележиме и во други функционални стилови на македонскиот стандард. Но, условните периоди зависат од комуникациската ситуација и се далеку посвојствени за говорениот, а не за пишаниот јазик. Во публицистичките текстови најдовме еден пример со иреален услов со конструкција од типот *ќе + има* (во имперфект) + *н/и-* партицип во аподозата:

128. *Ако беше амбициозен човек веројатно веќе ќе имаше завршено факултетот, а ќе го имаше и првото вработување.*¹⁴¹

Се работи за извадок од колумна, каде што изразот не е потчинет на построги правила и модели како, на пример, што се текстовите со информативен карактер. За разлика од парадигмата со *ќе + има* (во имперфект), која ја бележиме само во условни реченици, парадигмата со *ќе + има* (во презент) ја регистрираме во различни соопштенија и информативни текстови и од публицистичка, но и од административна природа:

129. *Настанот ќе се одржи на 25.10.2023 г. (среда) во 11:00 ч. во Тренинг-центарот на УГД. Настанот е во знакот на одржливоста како клучна тема на овогодешното XXIII издание на Неделата на италијанскиот јазик во светот. За време на настанот ќе има обезбедено шолквач од италијански на македонски јазик.*¹⁴²

130. *Општина Теарце известува дека поради правителствени работи ќе има поставено semafori на регионалниот пат од Тетово до Јажинце и граничниот премин со Косово.*¹⁴³

131. *Дел од Карпош уште без вода, ќе има обезбедено цистерна со пивка вода.*¹⁴⁴

132. *Секој ден од 15 до 21 ч. ќе има музички настани, најавени се Д Чикс, Мики Секуловски, велешка чалгија, овогодешна театарска премиера за*

¹⁴¹ Извор: <https://www.slobodnaevropa.mk/a/27230752.html/>

¹⁴² Извор: <https://www.ugd.edu.mk/blog/nastani/predavanje-prezentacija-kniga-severna-makedonija-priroda-ekskurzii-kultura/>

¹⁴³ Извор: <https://tetovoinfo.mk/na-regionalniot-pat-tetovo-jazhince-kje-ima-semafori-poradi-gradezhni-raboti/>

¹⁴⁴ Извор: <https://skopjeinfo.mk/del-od-karposh-utre-bez-voda-kje-ima-obezbedeno-cisterna-so-pivka-voda>

деца, доаѓање на Дедо мраз... Ќе има њосџавено и куќички каде ќе се ѡроава
храна, ѓреано вино...¹⁴⁵

133. „За разлика од друѓиџе години, сега со видео камера ќе се снима
влеѓувањето на маџураниџиџе, надвор ќе има њосџавено црвен џейџх и
свечено јаже и ќе има музика“, вели Раџко Мицев, орѓанизаџор на
маџурската забава на ѓимназијаџиџе...¹⁴⁶

134. Авџобуски ѡревоз до месџото кај шо ќе се работџи ќе има и џоа од
ШЕХЕРЕЗАДА ВО 9:30 и ПЕДАГОШКА ВО 9:40. За секој ќе има обезбедено
сендвич и вода...¹⁴⁷

135. Сџарџуваме класично, односно џо веќе џознаџаџа џаџека до врвоџ
Анџенџи. Оџџука, се уџаџуваџе назад џо ѓребеноџ на Церџашина до
куќарката каде џџо завршува жичарата каде ќе има њосџавено наши
волонџери...¹⁴⁸

Во целата серија примери, оваа парадигма се јавува во безлична употреба, а
значењето е егзистенцијално, сп.: *ќе има (обезбедено) џолкувач / цисџерна /
сендвич и вода; ќе има (џосџавено) семафори / куќички / црвен џейџх / волонџери.*
Придавскиот партицип, реинтерпретиран во глаголскиот н/џ-партицип, т. е. во
глаголското дејство, во овие (безагенсни) случаи има секундарна улога и
претставува референт на именското дополнение, додека носител на предикативната
функција е помошниот глагол, кој зазема повисоко место во комуникативната
хиерархија.

Во други примери од административните соопштенија, новинарски
текстови и сл., конструкцијата со *ќе + има + н/џ-партицип* не ја бележиме во
безлична употреба. Сп.:

¹⁴⁵ Извор: <https://tirkovmirece.com/Novost/Од-среда-27-декември-до-сабота-30%2C-забава-во-Младински-парк--„Празнично-е-да-си-дома%2C-дома-е-Велес>

¹⁴⁶ Извор: https://www.bbc.co.uk/macedonian/news/story/2008/05/printable/080521_maturski.shtml

¹⁴⁷ Извор: Соопштение на ПЕГ Турни ме да кинисам, достапно на:
<https://www.facebook.com/groups/1060708114050766/>

¹⁴⁸ Извор: Соопштение на Планинарски клуб Македон, достапно на:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=444697774327337&set=a.397494142381034>

136. *Студентот може да ја запише и да ја запише професионалната практика така што ќе ги има слушани сите предметни според студиската програма, заклучно со 9-ти семестар и ќе има ситекнаето 240 ЕКТС.*¹⁴⁹

137. *Животот во затвор не е најдобар, но е финансиски исплашил, а илус и добива пензија. Тој вели дека тука живее бесплашно, а кога ќе излезе ќе има заштедено нешто.*¹⁵⁰

Резултативната нијанса кај парадигмата со *ќе* + *има* (во презент) + *н/и*-партицип му овозможува на говорителот да изрази цврста увереност дека до одреден момент во иднината ќе бидат познати резултатите на дејството кое ќе се изврши до тој момент. Имено, веројатноста дека дејството ќе се реализира е поголема кај оваа парадигма во споредба со примарната парадигма за образување идно време во македонскиот јазик (*ќе* + формата на глаголот во презент). Сп. ги и примерите:

138. а) *Во 2025 година веќе ќе имаме испорачано два милиони чисти електрични возила.*¹⁵¹

б) *Во 2025 година веќе ќе испорачаме два милиони чисти електрични возила.*

139. а) *...во меѓувреме до тој датум ќе има положено за возачка...*¹⁵²

б) *...во меѓувреме до тој датум ќе положи за возачка...*

***

Од изнесеното може да констатираме дека сложените образувања со *ќе* + *има* + *н/и*-партицип не претставуваат само една од теоретските можности на македонскиот јазик, како што досега биле третираны, туку тие станале дел од современиот македонски јазичен израз. Во однос на темпоралните карактеристики, овие форми изразуваат идност и зависно од контекстот тоа може да биде во однос на некој минат момент. Значи се употребуваат за искажување постериорно дејство

¹⁴⁹ Извор: <http://www.ff.ukim.edu.mk/услови-за-запишување-и-заверување-на-п/>.

¹⁵⁰ Извор: <https://kajgana.com/penzionerite-vo-japonija-sakaat-da-odat-vo-zatvor>

¹⁵¹ Извор: <https://automeia.mk/objavi/bmw-1mio-elektro/>.

¹⁵² Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Искусства-од-возење-без-возачка.44417/page-3>

за кое доколку немаме контекст не можеме да знаеме дали навистина се реализирало или не.

5.2.4. Има-перфект во да-конструкција

Во претходната глава увидовме неколку ситуации во кои *има*-перфектите влегуваат во таканаречените *да*-конструкции на фонот на уметничколитературните текстови. Додека во нив, појавата на *има*-перфектот во *да*-конструкции, кои се граматички зависни од модални глаголски предикати, е реткост, во секојдневниот јазичен израз ваквите примери се многу почести. Се јавуваат и во административни, публицистички, дури и во научни текстови:

140. *Во природната вода може да има расворено помало или поголемо количество различни сустанции...*¹⁵³
141. *Дилемата на Судот е зошто основачот на апотека мора да има завршено високо образование од областа на фармацевтијата, бидејќи ги стеснува можностите кој да биде основач на апотека.*¹⁵⁴
142. *Принципот на работата зависи од структурирањата и од возрасната групата во која ќе се спроведува. За таа цел тренерот мора да има изготвено план за успешна работа.*¹⁵⁵
143. *Студентот не мора да има избрано ментор при запишување на семестарот, но мора да има избрано ментор при завршањата на семестарот.*¹⁵⁶
144. *Оваа културна книга мора да ја има прочитано секој Македонец, треба да ја носи во умот и несвесно, како неуѓаслив извор за современото минато и оцелојот.*¹⁵⁷

---

¹⁵³ Извор: *Хемија за 1 година* : четиригодишно средно стручно образование / Слоботка Алексовска, Сандра Димитровска-Лазова. Скопје: Министерство за образование и наука на РСМ, 2022, достапно на:

https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/pdf/Hemija_nnp_1_mak.pdf

¹⁵⁴ Извор: <https://kanal5.com.mk/sednica-na-ustavniot-sud/a231392>

¹⁵⁵ Извор: <https://www.breakaleg.com.mk/blog-statija/81424/vazhnosta-na-trenazhniot-proces-za-razvojot-na-decata/>

¹⁵⁶ Извор: <https://www.finki.ukim.mk/mk/studies/procedura-diplomska-rabota>

¹⁵⁷ Извор: <https://prikazni.mk/b/218/knigi-od-tri-shto-sekoj-mora-da-gi-prochita>

145. *За кандидатите да добие К-15 треба да има работено најмалку 6 месеци во шековната година кај исти работодавач а казниите кои може да ги удраат по веб фирмите досетигнуваат и до 4000 евра.*¹⁵⁸

146. *Во случај на зоружен напад (група понудувачи) секој од членовите треба да има реализирано најмалку 1 (еден) договор од слична природа, но кумулативно треба да се исполни основниот критериум.*¹⁵⁹

Во однос на темпоралните карактеристики, забележуваме дека *да*-конструкцијата се однесува како инфинитна глаголска форма, која „по самата своја суштина е нефактивна“ (Тополињска 2000: 104).

Невозможни се образувањата со *има*-перфект во *да*-конструкција зависна од темпорални, фазни предикати. Фазната семантика носи ограничувања во однос на категоријата вид – основната видска форма на инхоативите и терминативите е свршеноста, додека зависниот глаголски предикат задолжително е со несвршен вид. А *има*-перфектите имплицираат заокруженост на дејството дури и кога партиципот е образуван од несвршен глагол.

***

За разлика од книжевните текстови, каде што најмногу примери со *има*-перфект се дел од т.н. асоцијативна споредбена *како-да*-конструкција, ваквите употреби во текстовите со административен или научен карактер се речиси невозможни. Во публицистиката сретнавме еден пример од овој тип:

147. *Сите објавени песни на Јуџуб имаат вообичаени прегледи, но „Моје си небо“ има толку многу прегледи како да има снимено и видеосите.*¹⁶⁰

Како што се гледа од примерот, станува збор за хипотетична споредба, па логично е повеќе вакви примери да се појават во уметничколитературниот стил.

***

---

¹⁵⁸ Извор: <https://faktor.mk/iljadnici-evra-kazna-ako-ne-vi-dadat-5-15-kolku-pari-treba-da-vi-legnat-na-smetka-za-regres>

¹⁵⁹ Извор: <https://mon.gov.mk/stored/document/oglas%20003-22.docx>

¹⁶⁰ Извор: <https://www.crnobelo.com/novosti/domasni/36844-adil-malkumina-znaat-deka-imam-zavrsheno-dva-fakulteti>

Има-перфектот евозможен и во друг тип *да*-конструкции, зависни од неглаголски предикати. Го наоѓаме во т.н. *без-да*-конструкции, кои претставуваат негација надградена над *да*-конструкцијата. Сп.:

148. Утврдено е дека тој возел без да има положено возачки испит и со 0,28 промили алкохол во организмот, додека со шесттои за дрога утврдено е дека е под дејство на кокаин.¹⁶¹
149. Возилото „Фолсфаген голф“ го управувал помладиот, 16 годишник без да има положено за возачка дозвола.¹⁶²
150. Трипуновски: Мајката на градоначалникот на Конче земала субвенции без да има платено закупнина.¹⁶³

Релацијата изразена со *без-да*-конструкцијата носи информација дека не се случило нешто што во дадената ситуација би можело/требало да се очекува (в. повеќе кај Topolińska 1992).

***

Во живиот јазик најчести се комбинациите на *има*-перфектите со *да*-конструкција која конституира аргументски израз во период кој изразува иреален услов. Потврда ни даваат примерите затекнати на интернет-форумите каде што преовладува неформалната комуникација:

151. Да имаше завршено историја на уметности ќе се сложев. Поверојатно е дека ќе работеше во Скопје во јавниот сектор за 500+ евра, или во приватниот сектор за 1500 евра.¹⁶⁴
152. Да имаше напишано Сус а Дине мож ќе и поверув.¹⁶⁵
153. Да имав информатика завршено, то експресна пошта сега ќе бев ИТ менаџер во Т-хоум.¹⁶⁶

¹⁶¹ Извор: <https://360stepeni.mk/makedonets-vozel-pijan-i-drogiran-so-173-kilometri-na-chas-na-avtopatot-nish-belgrad/>

¹⁶² Извор: <https://tetovoinfo.mk/возеле-без-возачки-дозволи-и-направил/>

¹⁶³ Извор: <https://kanal5.com.mk/tripunovski-majkata-na-gradonachalnikot-na-konche-zemala-subvencii-bez-da-ima-platenozakupnina/a406643>

¹⁶⁴ Извор: https://twitter.com/fourth_dimen/status/1525410991756001281

¹⁶⁵ Извор: <https://twitter.com/preponkobniot/status/1752014016631750832>

¹⁶⁶ Извор: <https://forum.kajgana.com/threads/Зошто-Економскиот-факултет-не-е-просперитетен.67181/page-3>

Ваква употреба сретнавме и во медиумите што пренесуваат содржини со дневно-политичка проблематика, кои се најблиски до колоквијалниот израз:

154. *Да имаше нешто изградено, ќе се видеше.*¹⁶⁷

155. *Да имаше направено криминал Заев во 2014 година, ВМРО-ДПМНЕ ќе го затвореше, му одговори СДСМ на Мицкоски.*¹⁶⁸

Во условните периоди *да*-конструкциите, по дефиниција, конституираат аргументски израз во протаза и најчесто линеарно и претходат на аподозата (Тополињска 2000: 120). Во изразувањето иреален период моделите со *да*-конструкција доминираат, за разлика од реалните условни периоди каде што почесто се јавува синтаксичкиот модел конституиран од сврзничкиот предикат *ако*, додека моделот со *да*-конструкција има релативно пониска фреквенција. Реалниот услов има секогаш идна временска перспектива, што значи дека невозможни се образувањата со *да* + *има*-перфект во ваква функција. Имено, во реален условен период *да*-конструкцијата вклучува презентска форма, додека во аподозата стои *ќе*-конструкција исто така градена врз презентската форма.

---

¹⁶⁷ Извор: <https://a1on.mk/video/video-arachinovci-razocharani-nema-nishto-od-veteniot-zhivot-seloto-se-prazni-vlastite-ne-ignoriraat/>

¹⁶⁸ Извор: <https://sdk.mk/index.php/makedonija/da-imashe-napraveno-kriminal-zaev-vo-2014-godina-vmro-dpmne-ke-go-zatvoreshe-mu-odgovori-sdsm-na-mitskoski/>

ЗАКЛУЧОК

Прегледот на целокупниот систем на конструкциите со *има* и *н/ӣ*-партиципи ни овозможи да ја востановиме нивната сфера на употреба и функционалното поле на одделните парадигми во кои тие влегуваат, како во дијалектите, така и во современиот македонски стандарден јазик. Потребата за прецизирање на нивната употреба произлезе од брзото ширење на иновациските бранови во македонскиот глаголски систем, особено во сферата на минатите времиња, предизвикано од функционалната оптовареност на наследениот, словенски тип на перфект што доведува до негово повлекување од примарното значење на неопределеност на планот на минатото и остава простор за ширење на балканскиот тип перфект во таа функција. Развивајќи се во мултикултурна, повеќејазична средина, македонскиот јазик во голема мера ги реструктурирал граматикализираните показатели на одредени семантички категории, сè со цел тие да се подигнат на повисоко, потранспарентно ниво (Марковиќ 2018: 89). Во рамките на глаголскиот систем се издвоиле показатели за разликување на индикативот и модалноста.

Од спроведената анализа на формален план може да констатираме дека *има*-конструкциите продреле во различните сфери на употреба на македонскиот јазик и станале суштински дел од неговата структура. *Има*-перфектот, или конструкцијата со помошниот глагол во презент и минатиот пасивен партицип, е прва и основна парадигма меѓу оваа серија сложени глаголски образувања и, очекувано, се покажа како најфреквентна во материјалот. Исклучок беше корпусот на уметничколитературни текстови, каде што, иако во мала мера во однос на застапеноста, предничат образувањата со *има* во имперфект. Од нефактивните парадигми со *има* најчесто се користи имперцептивната, главно ограничена на третото лице. Покрај тоа, конструкциите со *ке + има + н/ӣ*-партиципот не само што ја зацврстиле својата употреба во говорениот јазик, туку денес не е невообичаено да ги сретнеме и во пишаниот. Уште една морфосинтаксичка конструкција, маркирана за нефактивност, во која се бележи зачестување на присуството на овие парадигми е субјунктивната *да*-конструкција. Од друга страна, комбинациите со модалната партикула *би* и имперцептивниот *има*-перфект се теоретски можни, но не се појавија во ниту еден пример од прегледаните корпусни материјали – ниту во

дијалектните, иако некои автори ги поставуваат во парадигматскиот систем во одделни (главно западномакедонски) говори, веројатно под влијание на *Грамаџикаџа* на Конески (2021 [1952–1954]). Истото важи и за формите од типот *беше имал дојдено*, кои теоретски постојат како можност, меѓутоа, во пракса не се употребуваат.

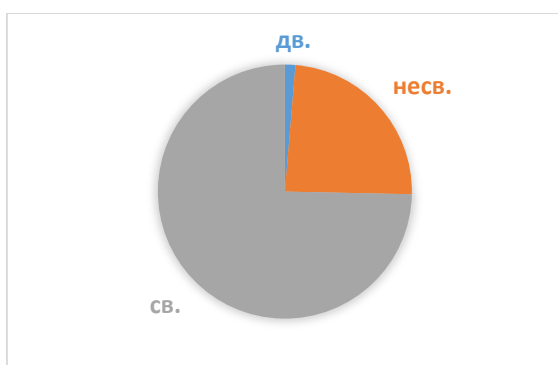
Во однос на географската распространетост на *има*-конструкциите може да констатираме дека не така малата раширеност на македонската дијалектна територија, забележана во дијалектните материјали на различни македонски говори (западните, југозападните и југоисточните) уште од средината на 20 век, го поткрепува мислењето на Илиевски (1983) дека не се работи само за надворешно, контактно влијание, туку и за самостоен, природен развој на јазикот. Од денешна перспектива, пак, присуството на *има*-конструкциите може да го забележиме речиси на целата македонска јазична територија. Додека во едни говори биле наполно граматикализирани уште пред стандардизацијата, во други нивното присуство се должи на адаптација на веќе граматикализираната конструкција во македонскиот јазик.

Нормата на македонскиот литературен јазик од самиот почеток ги подига *има*-конструкциите на ниво на стандардни форми. Но, во раната фаза на стандардизацијата тие не се прифаќаат нашироко како стандардни, што се согледува од тенденцијата на македонските писатели кои ја избегнувале нивната употреба во своето рано творештво. Подоцнежната афирмација на *има*-конструкциите во македонската литература се должи, пред сè, на нивната неодминлива употреба во секојдневната комуникација, како во разговорниот јазик, така и во оние функционални стилови поблиски до секојдневниот јазичен израз. Имено, навлегувањето на овие конструкции во македонскиот стандарден јазик не се случувало стихижно, туку систематски по еден регуларен пат на граматикализација.

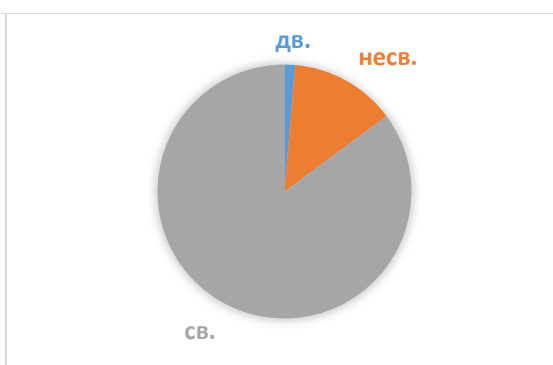
Во повеќе наврати во текстот дојдовме до прашањето дали резултативното значење, кое се поставува како примарна карактеристика на *има*-конструкциите, е главниот критериум при изборот на говорителот на овие парадигми, особено во однос на конкурентните наследени перфектни конструкции образувани со *л*-формата. Анализата покажа дека предноста на *има*-перфектот е во неутралниот однос кој ѝ го овозможува на пренесената информација, за разлика од *л*-перфектот

кој претставува маркер за имперцептивни значења. Исто така, во контекст на ова прашање се осврнавме на видот на глаголите од којшто се образува *н/ӣ*-партиципот во *има*-конструкцијата. Ова е важно затоа што образувањата од несвршени глаголи во голема мера покажаа дека резултативноста веќе не може да се смета како примарно и основно обележје на перфектите со *има* во македонскиот јазик. Заедничко за овие парадигми во индикативна, модално немаркирана употреба е пренесувањето на минатиот настан без сомневање во неговата веродостојност, вистинитост, што значи дека во преден план излегува фактивното значење како вграден, основен маркер на перфектите образувани со *има* и минатиот пасивен партицип.

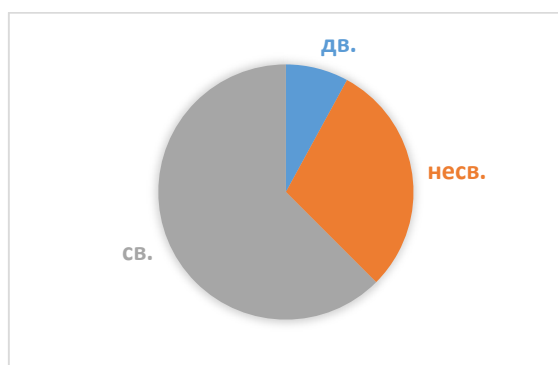
Во продолжение ќе го проследиме соодносот на видот на глаголите во *има*-конструкција, според ексцерпираниите материјали од дијалектите (глава 3), уметничката литература (глава 4) и од современиот разговорен и писмен стандард (глава 5).

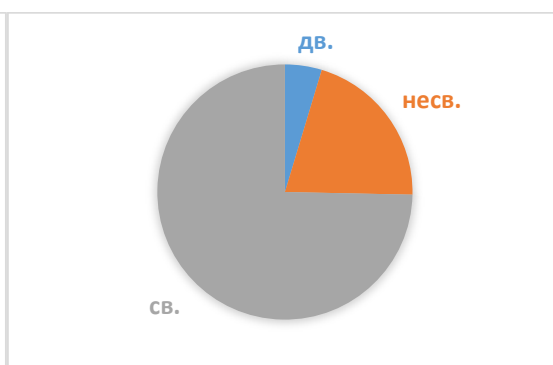
Слика 1. Соодносот на видот на глаголите во *има*-конструкција според ексцерпираниите дијалектни текстови

Слика 2. Соодносот на видот на глаголите во *има*-конструкција според ексцерпираниот материјал од уметничколитературните текстови

Слика 3. Соодносот на видот на глаголите во *има*-конструкција според ексцерпираниот материјал од современиот македонски стандард

Слика 4. Сооднос на видот на глаголите во *има*-конструкција според целиот ексцерпираниот материјал

Графиконите покажуваат дека образувањата од несвршени глаголи се највообичаени за „живиот“ јазик – претставуваат речиси една третина од вкупниот број ексцерпирани примери од современиот стандард и една четвртина од вкупниот број примери сретнати во дијалектите. Во помала мера се присутни во уметничколитературните текстови, што и не беше неочекувано, со оглед на тоа дека јазикот на литературата не секогаш брзо ги допушта формите карактеристични за секојдневниот јазичен израз. Згора на тоа, треба да го имаме предвид фактот дека повеќе од две третини од ексцерпираниите книжевни текстови претставуваат дела на автори објавувани минатиот век.

Сè пофреквентната и вообичаена употреба на *има*-перфект од имперфективни глаголи, кои внесуваат итеративна или дуративна семантика, го потврдува неговиот развој од посесивна, резултативна конструкција во немаркирано минато време во македонскиот јазик. Исто така, анализата кај низа образувања со глаголи од свршен вид покажа дека значењето на минато неопределено време, во кое фактот дека некое дејство се случило во минатото, без разлика во кој период, е поважно од неговите резултати или последици во сегашноста.

Прегледот на функционалниот систем на парадигмата образувана со *има* во презент и *н/ӣ*-партиципот ни овозможи да издвоиме неколку генерални заклучоци. Прво, оваа парадигма, сама по себе, има неутрален став кон настанот и не сигнализира потврденост или непотврденост на дејството. Почесто се јавува во конформативни, како засведочени, така и незасведочени дејства, но сето тоа е условено од контекстот.

Второ, тенденцијата за развој на формите на *има*-перфектот до немаркирано минато ја избледува неговата резултативна обоеност. Неспорно е дека резултативното значење присуствува во голем број ситуации во кои се употребуваат формите на *има*-перфектот, но се чини дека веќе не би можеле да се согласиме дека би го вградиле како примарно обележје при неговото дефинирање.

И трето, *има*-перфектот не ја суспендира фактивноста, туку напротив го сигнализира дејството како факт во менталниот свет на говорителот, без разлика дали е засведочен или не. Тоа значи дека овозможува пренесување на информацијата без внесување на личен став на говорителот.

За разлика од *има*-перфектот кој е носител на информацијата како факт, во *л*-перфектот се чини дека личниот став на говорителот е вграден при пренесувањето на информацијата и со тоа изразува суспендирање на фактивното значење. Сето тоа го овозможува патот на *има*-перфектот до развој во општа претеритна форма во македонскиот јазик.

Во врска со семантиката на конструкцијата образувана од имперфектната форма на помошниот глагол *има* и *н/ӣ*-партиципот може да истакнеме дека првенствено изразува конфирмативни, истовремено и фактивни, минати настани. На темпорален план, оваа парадигма не е маркирана со таксис за претходност, но зависно од контекстот, примерите покажуваат дека во одредени ситуации сигнализира anteriornost во однос на друг минат настан. Впрочем, во разговорниот јазик плусквамперфектот со *л*-формата, речиси, не се употребува. Маркирањето на *л*-формите за модални значења, придонело за истиснување од употреба на оваа парадигма во плусквамперфектна функција. Доколку се изразува синтаксичка форма на претходност, попрво би се избрала плусквамперфектна парадигма од балкански тип.

Конструкцијата со *има* во *л*-перфект и *н/ӣ*-партиципот, како и конструкцијата со *има* во имперфект, сама по себе, не е прецизен показател на претходноста и ова значење е условено од контекстот на употреба. Овие две парадигми се разликуваат една од друга во однос на опозицијата конфирматив – неконфирматив. Во фокусот на перфектот со *имал* + *н/ӣ*-партицип, како и другите глаголски парадигми коишто се образуваат од *л*-формата, се наоѓа имперцептивот, т. е. дистанцирање од вистинитоста на пренесената информација. Претходно, за оваа парадигма се пишувало дека е ретко застапена во македонскиот јазик, со оглед на постоењето на *л*-перфектот како општо прифатена, специјализирана форма за прекажување. Меѓутоа, ширењето на фактивните *има*-конструкции, пред сè, на *има*-перфектот, придонело и за пофреквентната употреба на парадигмите со нефактивно значење, а покрај тоа потребата за потенцирање на резултатот или на самата состојба во поголема мера доаѓа до израз со парадигмите со *има* во однос на *л*-перфектот.

Евидентно беше и зголеменото присуство на *има*-перфектите во модални конструкции со партикулите *ќе* и *да*. Предноста на комбинациите со *има*-перфект

наспрема оние со формите на презентот, при проектирањето на настанот во иднината, е во изразувањето посилен ефект во уверувањето, односно задолжувањето за негова реализација, што ваквите парадигми му го овозможуваат на говорителот. Постојењето на овие образувања ги овозможило и комбинациите со модалните партикули и помошниот глагол во минато време, коишто се ретки, но доколку се јават, обично ги регистрираме во условни реченици за искажување иреален услов.

Користена литература

На кирилица:

Асенова 1987

Асенова, Петя. 1987. „Относно имам-перфектните форми в българския език“. *Български език*, XXXVII, 149–151.

Асенова 1989

Асенова, Петя. 1989. *Балканско езикознание (основни проблеми на балканския езиков съюз)*. София: Издателство Наука и Изкуство.

Бетински 2013

Бетински, Илија. 2013. *Беровскиоѝ говор*. Струга: Ирис-Р.

Бојковска 2003

Бојковска, Стојка. 2003. *Радовишкиоѝ говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Бојковска 2006

Бојковска, Стојка. 2006. *Меѓленскиоѝ говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Бојковска и др. 2008

Бојковска, Стојка. Пандев, Димитар. Минова-Ѓуркова, Лилјана. Цветковски, Живко. 2008. *Оѝшѝа грамаѝика на македонскиоѝ јазик*. Скопје: Просветно дело АД.

Бояджиѝев 2012

Бояджиѝев, Тодор. 2012. *Книжовен език и диалекти*. София: Универзитетско издателство „Св. Климент Охридски“

Бужаровска, Митковска 2015

Бужаровска, Елени. Митковска, Лилјана. 2015. „Негираните независни *да*-конструкции“. *Субјункѝив – со ѝосебен осврѝ на македонскиѝе *да*-консѝрукѝии*, 3. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 23–46.

Велковска 1994

Велковска, Снежана. 1994. „Сум- и има-конструкциите во светлината на балканскиот јазичен сојуз – со осврт на македонските дијалекти во Егејска Македонија“. *Македонскиите дијалекти во Егејска Македонија*, Скопје: МАНУ, 15–21.

Велковска 1998

Велковска, Снежана. 1998. *Изразување на резултативност во македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Видоески 1950

Видоески, Божидар. 1950. *Поречкиот говор* (Дипломски работи, кн. 1.). Скопје: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенски јазици.

Видоески 1957

Видоески, Божидар. 1957. „Кичевскиот говор“. *Македонски јазик*, VIII, 31–90.

Видоески 1962

Видоески, Божидар. 1962. *Кумановскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик.

Видоески 1985

Видоески, Божидар. 1985. „Битолскиот говор“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, X, 2, 11–45.

Видоески 1986

Видоески, Божидар. 1986. „Горанскиот говор“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XI, 2, 45–76.

Видоески 1990

Видоески, Божидар. 1990. „Говорот на селото Секавец (диј. С'аковиц), Серско“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XV, 1, 41–82.

Видоески 1992

Видоески, Божидар. 1992. „Говорот на селата Плевна и Горно Броди, Драмско“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XVII, 2, 5–89.

Видоески 1998 [1968]

Видоески, Божидар. 1998 [1968]. „Дебарските говори“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 1. Скопје: МАНУ, 213–244.

Видоески 1998 [1984]

Видоески, Божидар. 1998 [1984]. „Охридско-струшките говори“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 1. Скопје: МАНУ, 245–276.

Видоески 1998 [1982]

Видоески, Божидар. 1998 [1982]. „Преспанските говори“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 1. Скопје: МАНУ, 277–308.

Видоески 1998 [1985]

Видоески, Божидар. 1998 [1985]. „Кон разграничувањето на говорите во Скопско“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 1. Скопје: МАНУ, 163–188.

Видоески 1999 [1954]

Видоески, Божидар. 1999 [1954]. „Северните македонски говори. I: Кумановско-кратовската група говори. II: Говорот на Скопска Црногорија.“ *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 2, Скопје: МАНУ, 159–240.

Видоески 1999 [1983]

Видоески, Божидар. 1999 [1983]. „Леринскиот говор“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 2. Скопје: МАНУ, 129–155.

Видоески 1999 [1988]

Видоески, Божидар. 1999 [1988]. „Разлошкиот говор“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 2. Скопје: МАНУ, 11–24.

Видоески 1999 [1989]

Видоески, Божидар. 1999 [1989]. „Петричкиот говор“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 2. Скопје: МАНУ, 25–56.

Видоески 1999 [1994]

Видоески, Божидар. 1999 [1994]. „Костурските говори“. *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, том 2. Скопје: МАНУ, 89–129.

Гајдова 2002

Гајдова, Убавка. 2002. *Темпоралната карактеристика на финишните глаголски конструкции во југоисточните македонски говори*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Гајдова 2003

Гајдова, Убавка. 2003. „Перфект“. *Studia Linguistica Polono-Meridianoslavica*, 11, Poznan: Wydawnictwo Naukowe UAM, 35–55.

Гајдова 2010

Гајдова, Убавка. 2010. „Македонски јазик“. *Сегашност како лингвистички поим*, Зузана Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 27–38.

Гајдова 2011

Гајдова, Убавка 2011: „Употребата на сум-перфектот при раскажувањето на народните приказни во дијалектите на македонскиот јазик“. *Перифразични конструкции со ‘esse’ и ‘habere’ во словенските и во балканските јазици*, З. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 19–28.

Георгиев 1957

Георгиев, Владимир. 1957. „Възникване на нови сложни глаголни форми със спомагателен глагол имам“. *Известия на Института за български език* кн. V. София, 31–59.

Голомб 1958

Голомб, Збигњев. 1958. „Неколку белешки врз историјата на македонскиот јазик“. *Македонски јазик* IX/1–2, 1–15.

Голомб 1960–1961

Голомб, Збигњев. 1960–1961. „Два македонски говора (на Сухо и Висока во Солунско)“. *Македонски јазик* XI–XII/1–2, 113–182.

Голомб 1970

Голомб, Збигњев. 1970. „За ‘механизмот’ на словенско-романските односи на Балканскиот Полуостров“, *Македонски јазик*, XXI, 5–18.

Голомб 1983

Голомб, Збигњев. 1983. „Конструкциите со има и глаголска придавка во македонскиот и во влашкиот јазик“. II научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975), Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 1–12.

Деянова 1970

Деянова, Мария. 1970. *История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски език*. София: БАН.

Демирај 1994

Демирај, Шабан. 1994. *Балканска лингвистика*. Скопје: Логос А.

Димитровски 1983

Димитровски, Тодор. 1983. „Глаголски конструкции со има во јазикот на македонската народна поезија“, II научна дискусија (Охрид 19–21 август 1975), Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 86–94.

Дрвошанов 1993

Дрвошанов, Васил. 1993. *Кајларскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Думев 1943

Думев, Велко. 1943. „Воденскиот говор“, *Македонски преглед*, 13, кн. 3. София.

Иванов 1932

Иванов, Димитър. 1932. *Гевгелискиот говор*. София.

Илиевски 1983

Илиевски, Петар Хр. 1983. „Појава на описен перфект со ‘имам’ во грчкиот и во латинскиот јазик“. II научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975), Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 14–24.

Илиевски 1988

Илиевски, Петар Хр. 1988. *Балканолошки лингвистички студии*. Скопје: ИМЈ „Крсте Мисирков“.

Јанкулоски 2021

Јанкулоски, Давор. 2021. „За парадигмите со има и н/т партицип во горнополошкиот говор“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XLV – 1, посветени на акад. Зузана Тополињска по повод 90-годишнината од раѓањето, 403–414.

Јанкулоски 2022

Јанкулоски, Давор. 2022. „Функциите на парадигмите со има и н/т-партицип во градскиот велешки говор“. *Journal of Contemporary Philology* 5 (1), 27–38.
<https://doi.org/10.37834/JCP2251027j>

Јачева-Улчар 2011

Јачева-Улчар, Елка. 2011. „Перфектот во старословенскиот јазик – форма и значење (врз примери од македонски црковнословенски ракописи““. *Перифрасични конструкции со ‘esse’ и ‘habere’ во словенскиот и во балканскиот јазик*, З. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 11–18.

Каранфиловски 2013

Каранфиловски, Максим. 2013. *Еницевагдарскиот говор*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Каролак, Миркуловска 2000

Каролак, Станислав. Миркуловска, Милица. 2000. *Инхоативната видска конфигурација во македонскиот јазик (Slavica meridionalis 3)*. Warszawa.

Кепески 1946

Кепески, Круме. 1946. *Македонска граматика*. Скопје: Државно книгоиздателство на Македонија.

Кепески 1993

Кепески, Круме. 1993. *Прилејскиот говор (1941)*. Скопје: Култура.

Конеска 1951

Конеска, Милица. 1951. *Мариовскиот ѓвор* (Дипломски работи, кн. 3). Скопје: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенски јазици.

Конески 1982 [1961–1966]

Конески, Блаже (ред.). 1982 [1961–1966]. *Речник на македонскиот јазик со српско-хрватски ѓолкувања*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески 2020 [1949]

Конески, Блаже. 2020 [1949]. „Прилепскиот говор“. *Дијалектолошки, балканистички и ономастички ѓрилози*, Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание, т. 8, Скопје: МАНУ, 33–93.

Конески 2020 [1982]

Конески, Блаже. 2020 [1982]. „Јазични белешки за приказните од Солунско од збирката на Верковиќ“, *Дијалектолошки, балканистички и ономастички ѓрилози*, Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание, т. 8, Скопје: МАНУ, 165–183.

Конески 2021 [1952–1954]

Конески, Блаже. 2021 [1952–1954]. *Грамастика на македонскиот литературен јазик*. Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание, т. 11, Скопје: МАНУ.

Конески 2021 [1965]

Конески, Блаже. 2021 [1965]. *Историја на македонскиот јазик. Историска фонологија на македонскиот јазик*. Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание, т. 9, Скопје: МАНУ.

Конески 2021 [1971]

Конески Блаже. 2021 [1971]. „Јазикот на македонската народна поезија“, *Прилози за историјата на македонскиот јазик*, Целокупни дела на Блаже Конески: критичко издание, т. 10. Скопје: МАНУ, 257–418.

Конески, К. 1990

Конески, Кирил. 1990. *Глаголскиите конструкции со ќе во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески, К. 2005

Конески, Кирил (гл. ред.). 2005. *Толковен речник на македонскиот јазик*, том II. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Конески, К. 2008

Конески, Кирил (гл. ред.). 2008. *Толковен речник на македонскиот јазик*, том IV. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Корончевски 1983

Корончевски, Анжеј. 1983. „Македонската конструкција *имам* + *participium praeteriti* како балканизам“. *II научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 100–104.

Корубин 1983

Корубин, Благоја. 1983. „Перфектот и конструкциите со сум и со има во врска со местото на клитиките“. *II научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 95–99.

Корубин 1997

Корубин, Благоја (ред.). 1997. *Инџенцијално-синтаксички речник на македонскиите глаголи*, том II. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Кушевски 1958

Кушевски, Методи. 1958. „Делчевски градски говор“. *Македонски јазик*, IX, 1–2, 67–108.

Лаброска 2002

Лаброска, Веселинка. 2002. „Перфектот во кичевскиот и во битолскиот говор (форми и функции)“. *Славистички студии*, 219–228.

Лаброска 2003

Лаброска, Веселинка. 2003. *Говорот во селошо Кула – Серско*. Скопје: Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Лаброска 2008

Лаброска, Веселинка. 2008. *Кичевскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Лаброска 2011

Лаброска, Веселинка. 2011. „Инвентарот и функционалната оптовареност на парадигмите со помошните глаголи 'esse' и 'habere' во српскиот јазик“. *Перифразични конструкции со 'esse' и 'habere' во словенскиот и во балканскиот јазик*, 3. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 83–92.

Лаброска и др. 2012

Лаброска, Веселинка. Гајдова, Убавка. Давкова-Ѓоргиева, Светлана. Цветановски, Гоце. Томовски, Дарко. 2012. *Врајничко-јолошкиот говор – духовна ризница*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Марковиќ 1994.

Марковиќ, Марјан. 1994. „Глаголски конструкции со имам и сум во македонскиот и ароманскиот охридски говор“. *XX научна дискусија*, 9-10 VII 1993, Охрид // Зборник на трудови на XX научна дискусија, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 91–98.

Марковиќ 1997

Марковиќ, Марјан. 1997. „Прекажаноста во македонскиот и во ароманскиот охридски говор“. *XXIII научна дискусија на XXIX МСМЈЛК*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 53–58.

Марковиќ 1998

Марковиќ, Марјан. 1998. „Начини на изразување на идност во македонскиот и во ароманскиот охридски говор“. *Македонски јазик XLV–XLVII*, 309–316.

Марковиќ 2007

Марковиќ, Марјан. 2007. *Ароманскиот и македонскиот говор во охридско-сирџишкиот регион (во балкански контекст)*. Скопје: МАНУ.

Марковиќ 2011

Марковиќ, Марјан. 2011. „Конструкции со 'esse' i 'habere' во ароманскиот“. *Перифразични конструкции со 'esse' и 'habere' во словенскиот и во балканскиот јазик*, З. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 123–143.

Марковиќ 2013

Марковиќ, Марјан. 2013. „Од поновите балкански иновации во македонскиот граматички систем“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XXXVIII, 1–2, 110–118.

Марковиќ 2018

Марковиќ, Марјан. 2018. „Околу некои аспекти на би-конструкциите во македонскиот јазик“. *Системскиот на модалната морфема би во македонскиот јазик и нејзините функционални еквиваленти во другите словенски и несловенски јазик*, З. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 89–95.

Марковиќ 2020

Марковиќ, Марјан. 2020. „Македонскиот јазик – комплексен адаптивен систем“. *Погледи за македонскиот јазик*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 56–85.

Марковиќ 2021

Марковиќ, Марјан. 2021. „За една македонска јазична особеност во книгата *За македонскиот јазик* на К. П. Мисирков и нејзината рефлексивност во современиот македонски јазик“. *Научен сборник посветен на Крсте П. Мисирков*, Скопје: МАНУ (во печат).

Марковиќ, Тополињска 2019

Марковиќ, Марјан. Тополињска, Зузана. 2019. *Македонски – њолски. Семантичка деривација на одбрани њрасловенски корени*. Скопје: МАНУ.

Маслов 1983

Маслов, Юрий С. 1983. „Результатив, перфект и глагольный вид“. *Типология результативных конструкций*, Недялков В. П. (ред.), Ленинград: Наука, 41–54.

Минова-Ѓуркова 2000

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.

Минова-Ѓуркова 2006

Минова-Ѓуркова, Лилјана. 2006. *Грамматика на македонскиот стандарден јазик (за странци)*. Штип: 2-ри Август.

Митковска, Бужаровска 2010

Митковска, Лилјана, Бужаровска, Елени, 2010. „За има-перфектот во македонскиот стандарден јазик“. *Прилози МАНУ: Одделение за лингвистика и литературна наука*, XXXV, 1, 45–71.

Митковска, Бужаровска 2011

Митковска, Лилјана, Бужаровска, Елени, 2011. „За употребата на има-перфектот во македонскиот стандарден јазик во релација со конкурентните глаголски форми“. *Перифразични конструкции со ‘esse’ и ‘habere’ во словенскиот и во балканскиот јазик*, 3. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 55–82.

Михаилов 1954

Михаилов, Панче. 1954. *Градскиот дебарски говор* (Дипломски работи, кн. 5). Скопје: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенски јазици.

Мургоски 2011

Мургоски, Зозе. 2011. *Толковен речник на македонскиот современ јазик*. Скопје.

Младеновиќ 2001

Младеновиќ, Радивоје. 2001. *Говор шарланинске жује Гора*. Београд: САНУ.

Ницолова 2016

Ницолова, Руселина. 2016. „О затруднениях при граматикализацији. Посесивниот перфект и екзистенцијалниот пасив во болгарском јазик“. *Балканскиот*

езикознание днес. Сборник в чест на 75-годишния юбилей на проф. д.ф.н. Петя Асенова, Търпоманова, Е., Б. Михайлова, В. Алексова (съст.), София: УИ „Св. Климент Охридски“, 140–152.

Номаћи 2006

Номаћи, Мотоки. 2006. „Неколико напомена о тзв. посесивном перфекту у српском језику“. *Наш језик*, 37, 43–51.

Номаћи 2016

Номаћи, Мотоки. 2016. „Посесивни перфекат у српском језику (с освртом на друге словенске језике)“. *Студије о Србима 22 / Slavic-Eurasian Studies* 31, 111–130.

Паноска 1983

Паноска, Ружа. 1983. „Глаголските конструкции со има/нема во македонската уметничка литература“, *II научна дискусија (Охрид 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 78–85.

Пеев 1979

Пеев, Коста. 1979. *Дојранскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Пеев 1987

Пеев, Коста. 1987. *Кукушкиот говор*, кн. 1. Скопје: НИО „Студентски збор“.

Петровска 2019

Петровска, Дијана. 2019. *Тешовскиот говор – современа соспојба* (докторска дисертација). Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Петроска 2011

Петроска, Елена. 2011: „Евиденцијалноста и евиденцијалните стратегии во македонскиот јазик“. *Перифразични конструкции со ‘esse’ и ‘habere’ во словенскиот и во балканскиот јазик*, 3. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 29–39.

Петроска, Тофоска 2012

Петроска, Елена. Тофоска, Станислава-Сташа. 2012. „МОРА- епистемичката модалност и евиденцијалноста во македонскиот јазик“. *XXXVIII научна конференција на МСМЈЛК*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 111–118.

Пипер и др. 2005

Пипер, Предраг. Антонић, Ивана. Ружић, Владислава. Танасић, Срето. Поповић, Људмила. Тошовић, Бранко. 2005. *Синџакса савременога српског језика: њросџа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

Пјанка 1983

Пјанка, Влоѓимјеж. 1983. „Функциите и значењата на глаголите *е* и *има* во синтаксичките и глаголските перифрастични конструкции во македонскиот јазик (врз основа на текстот од М. Цепенков „Преданија“)“, *II научна дискусија (Охрид 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 60–77.

Поповски 1970

Поповски, Аритон. 1970. *Македонскиот џовор во џосџиварскиот крај*. Гостивар: Собрание на општината Гостивар.

Поповски 1979

Поповски, Аритон. 1979. *Реканскиот џовор – со џосебен осврџ на неџоваџа лексика* (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет.

Ристовски 1966

Ристовски Блаже. 1966. „*Варџар*“ – научно-литературно и оџиџесџвено-џолиџичко сџисание на К. П. Мисирков. Скопје: Институт за македонски јазик.

Ристовски 2008

Ристовски, Блаже. 2008. „Периодизација на македонскиот литературно-културен развџток“, *Philological Studies*, 6(1). Пристапено на:

<https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/698>

Селищев 1929

Селищев, Афанасиј М. 1929. *Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северо-западной Македонии. (с этнографической картой Полога)*. София: Македонски научен институт.

Селищев 1931

Селищев, Афанасиј М. 1931. „Говоры области Скопья“. *Македонски преглед*, VII, 1, 33–82.

Спасов 1999

Спасов, Људмил. 1999. „За македонскиот перфект“. *Предавања на XXXI МСМЈЛК (Охрид, 3-20 август 1998)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 63–70.

Стаматоски 1957

Стаматоски, Трајко. 1957. „Градскиот тетовски говор“, *Македонски јазик*, VII, 91–115.

Стоевска-Денчова 2004

Стоевска-Денчова, Еленка. 2004. *Кривојаланечкиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Тополињска 1983

Тополињска, Зузана. 1983. „За двојното потекло на конструкциите со има во македонскиот литературен јазик“. II *научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 25–31.

Тополињска 1995

Тополињска, Зузана. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија, кн. I, Синтакса I*. Скопје: МАНУ.

Тополињска 2000

Тополињска, Зузана. 2000. *Полски ~ македонски, Граматичка конфронтиација, 3. Студиум од морфосинтакса*. Скопје: МАНУ.

Тополињска 2001

Тополињска, Зузана. 2001. „Балкански карактер на македонскиот глаголски систем“, *Македонскиот глагол, синхронија и дијахронија*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 17–24.

Тополињска 2008

Тополињска, Зузана. 2008. *Полски ~ македонски, Грамајичка конфронтиација, 8. Развивањето на грамајичките кајтегории*. Скопје: МАНУ.

Тополињска 2009

Тополињска, Зузана. 2009. „Семантичка/граматичка категорија дистанца“. *Предавања на XXI меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид 2008*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 45–52.

Тофоска 1995

Тофоска, Станислава-Саша. 1995. „За семантиката на има-перфектот во македонскиот јазик во зависност од глаголскиот вид“, *Славистички студии*, 6–7, 104–111.

Тофоска 2017

Тофоска, Станислава-Саша. 2017. *Семантика на џеличните глаголи во македонскиот јазик : од проблематика на глаголскиот вид*. Скопје.

Тошев 1979

Тошев, Крум. 1979. *Сиреџијата говор (сиреџијата материјали од XIX век)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Трајковски 2007

Трајковски, Кирил. 2007. *Битолскиот градски говор*. Битола: Универзитет „Св. Климент Охридски“, Педагошки факултет.

Трубачев 1981

Трубачев, Олег. 1981. *Этимологическиот словарь славянских языков*, т. 8. Москва: Наука.

Угринова-Скаловска, Радмила. 1979. *Српословенски јазик*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.

Угринова 1951

Угринова, Радмила. 1951. *Говорийе во Скојско* (Дипломски работи, кн. 2). Скопје: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенски јазици.

Угринова-Скаловска 1983

Угринова-Скаловска, Радмила. 1983. „За граматичките функции на глаголот имѣти“. II *научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 105–109.

Усикова 1973

Усикова, Рина. 1973. „Значење и употреба на причастии во македонскиот литературен јазик“. *Балканско јазикознание*, Москва: Наука, 257–282.

Усикова 1978

Усикова, Рина. 1978. „К вопросу о грамматических категориях в македонском литературном языке (категория переходности – напереходности)“. *Македонски јазик*, XXIX, 97–103.

Усикова 1983

Усикова, Рина. 1983. „Местото на формите со помошен глагол „има“ и глаголната придавка во среден род -но/-то во македонскиот глаголен систем“. II *научна дискусија (Охрид, 19-21 август 1975)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Семинар за македонски јазик, литература и култура, 34–43.

Усикова 2000

Усикова, Рина. 2000. „Кон ‘балканскоста’ на современиот македонски јазик“. *Македонски јазик*, XLVIII-L, 1–8.

Усикова 2003

Усикова, Рина. 2003. *Грамматика македонского литературного языка*. Москва: Муравей.

Филипоски 1952

Филипоски, Илија. 1952. *Негџинскиот говор* (Дипломски работи, кн. 4). Скопје: Филозофски факултет, Катедра за јужнословенски јазици.

Фридман 1974

Фридман, Виктор А. 1974. „За некои особености на македонскиот глагол од гледната точка на генеративната семантика“. *Македонски јазик XXV*, 205–210.

Фридман 2009

Фридман, Виктор А. 2009. „Граматичките категории на исказниот начин на македонскиот јазик“. *Делото на академик Виктор Фридман, едиција Македонија во светската наука*, ред. Вера Стојчевска-Антиќ, 13–133. Скопје: Абакус Комерц.

Фридман 2011

Фридман, Виктор А. 2011. *Македонистички студии*. Скопје: МАНУ.

Фридман 2017

Фридман, Виктор А. 2017. „Турцизмите во македонскиот јазик од Мисирков до ‘бомбите’“, *Мисирков – иредизвик за нови ироучувања во науката*, Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 145–153.

Цветановски 2004

Цветановски, Гоце. 2004. *Каришјачкиот говор – Скопско (со посебен осврт на синтаксата)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Цветановски 2010

Цветановски, Гоце. 2010. *Говорот на Македонија во Мала Пресија (зайаднопресијански говор)*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Цветановски, Иванова 2017

Цветановски, Гоце. Иванова, Марија. 2017. „Функциите на перфектот во штипскиот говор“. *Македонски јазик, LXVIII*, 67–77.

Цветановски и др. 2014

Цветановски, Гоце. Гајдова, Убавка. Давкова-Горгиева, Светлана. Лаброска, Веселинка. Стоевска-Денчова, Еленка. Денкова, Јованка. 2014. *Банскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Шклифов 1973

Шклифов, Благой. 1973. *Костурският говор*. София: БАН.

Шклифов 1979

Шклифов, Благой. 1979. *Долно-Преспанският говор*. София: БАН.

На латиница:

Aikhenvald 2004

Aikhenvald, Alexandra Y. 2004. *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.

Aronson 1977

Aronson, Howard. 1977. "Interrelationships between Aspect and Mood in Bulgarian".
Folia Slavica 1, (1), Columbus: Slavica, 9–32.

Crystal 2008

Crystal, David. 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (6th ed.). Oxford:
Blackwell.

Dahl, Hedin 2000

Dahl, Östen and Hedin, Eva. 2000. "Current relevance and event reference". *Tense and aspect in the languages of Europe*, Ed. Ö. Dahl, 385–401. Berlin: Mouton de Gruyter.

De Haan 1999

De Haan, Ferdinand. 1999. "Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries".
Southwest Journal of Linguistics, 18, 83–101.

Derksen 2008

Derksen, Rick. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series; 4), Leiden; Boston: Brill.

Elliott 2001

Elliott, Elisabeth M. 2001. *The sum ('be') and imam ('have') Resultative Constructions in Macedonian and Bulgarian within a Typology of Resultative Constructions in Slavic*. Ph.D. University of Toronto.

Friedman 1977

Friedman, Victor A. 1977. *The Grammatical Categories of the Macedonian Indicative*. Columbus, Ohio: Slavica.

Friedman 1980

Friedman, Victor A. 1980. "The Study of Balkan Admirativity: Its History and Development". *Balkanistica*, 6, 7–30.

Friedman 1981

Friedman, Victor A. 1981. "Admirativity and Confirmativity". *Zeitschrift für Balkanologie*, 17 (1), 12–28.

Friedman 1998

Friedman, Victor A. 1998. "The Grammatical Expression of Presumption and Related Concepts in Balkan Slavic and Balkan Romance". *American Contribution to the 12th International Congress of Slavists*, 390–405.

Friedman 2005

Friedman, Victor A. 2005. "Admirativity: Between modality and evidentiality". *Sprachtypologie und Universalienforschung*, 58 (1), 26–37.

Friedman 2015

Friedman, Victor A. 2015. *Macedonian Studies 2*. Skopje: MASA.

Gołąb 1959

Gołąb, Zbigniew. 1959. "Some Arumanian-Macedonian isogrammatisms and the social background of their development". *Word* 15, 415–435.

Gołąb 1961

Gołąb, Zbigniew. 1961. "Nowomacedonski typ perfectum ze slowem *imam/sum*", *Zeszyty Naukowe UJ, Prace Jezykoznawcze* 4, 321–325. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Gołąb 1984

Gołąb, Zbigniew. 1984. *The Arumanian dialect of Kruševo – Macedonia*. Skopje: MASA.

Groen 1977

Groen, Bernardus. M. 1977. *A structural description of the Macedonian dialect of Dihovo*. Lisse: Peter de Ridder Press.

Hamp 1977

Hamp, Eric. 1977. "On some Questions of Areal Linguistics". *Proceedings of the Berkeley Linguistics Society* 3, Kennet Whistler et al. eds, 279–282. Berkeley: Berkeley Linguistics Society.

Heine, Kuteva 2006

Heine, Bernd. Kuteva, Tania. 2006. *The Changing Languages of Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Hendriks 1976

Hendriks, Peter. 1976. *The Radožda-Vevčani dialect of Macedonian*. Lisse: Peter de Ridder Press.

Hristov 2020

Hristov, Bozhil. 2020. *Grammaticalising the Perfect and Explanations of Language Change: Have and Be-Perfects in the History and Structure of English and Bulgarian*. Leiden: Brill.

Hristov 2023

Hristov, Bozhil. 2023. "The Bulgarian have-Perfect in Its Balkan and European Context". *Balkanistica* 36, 109–157.

Jakobson 1957

Jakobson, Roman. 1957. *Shifters, verbal categories, and the Russian verb*. Massachusetts: Harvard University Press.

Karolak 1994

Karolak, Stanisław. 1994. "Le concept d'aspect et la structure notionnelle du verbe". *Studia kognitywne/Études cognitives* I, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek, 21–41.

Koneski, Vidoeski, Jašar-Nasteva 1968

Koneski, Blaže. Vidoeski, Božidar. Jašar-Nasteva, Olivera. 1968. "Distribution des Balkanismes en Macédonien". *Actes du Premier congrès international des études*

balkaniques et sud-est européennes, VI, Sofia: Académie Bulgare des Sciences, 517–546.

Lindstedt 2000

Lindstedt, Jouko. 2000. “The perfect – aspectual, temporal and evidential”. *Tense and aspect in the languages of Europe*, Ed. Ö. Dahl, Berlin: Mouton de Gruyter, 366–383.

Lunt 1952

Lunt, Horace G. 1952. *A Grammar of the Macedonian Literary Language*. Skopje: Državno Knigoizdavatelstvo.

Mareš 1994

Mareš, František Václav. 1994. *Makedonská gramatika*. Skopje: Makedonská akademie věd a umění.

Markovikj, Topolińska 2016

Markovikj, Marjan. Topolińska, Zuzanna. 2016. “An insight into the history of Balkan Slavic languages Macedonian perspective”, *Linguistica Copernicana*, vol 13, 35–65. <http://dx.doi.org/10.12775/LinCop.2016.002>

Maslov 1988

Maslov, Jurij S. 1988. “Resultative, perfect, and aspect”. *The Typology of Resultative Constructions*, Ed. Nedjalkov, V., 63–85. Amsterdam: John Benjamins.

Mazon 1936

Mazon, André. 1936. *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du sud*. Paris: Librairie Droz.

Mazon, Vaillant 1938

Mazon, André. Vaillant, André. 1938. *L'évangélique de Kulakia. Un parler slave du Bas-Vardar*. Paris: Librairie Droz

Nomachi 2015

Nomachi, Motoki. 2015. “Possessive Constructions in the South Slavic Languages: Some Implications for Areal Typology”. *Balkanistica* 28, 337–360.

Nomachi 2019

Nomachi, Motoki. 2019. "Placing Kashubian on the language map of Europe". In A. Danylenko & M. Nomachi (Ed.), *Slavic on the Language Map of Europe: Historical and Areal-Typological Dimensions*, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 453–490. <https://doi.org/10.1515/9783110639223-015>

Plungian 2001

Plungian, Vladimir A., 2001. "The place of evidentiality within the universal grammatical space", *Journal of Pragmatics* 33, 349–357.

Pokorny 1958

Pokorny, Julius. 1958. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke.

Schenker 1995

Schenker, Alexander M. 1995. *The Dawn of Slavic: An Introduction to Slavic Philology*. New Haven: Yale University Press.

Topolińska 1992

Topolińska, Zuzanna. 1992. "Mac. *bez ga* – próba interpretacji". *Études de linguistique romane et slave*, Université de Cracovie, 619–628.

Wiemer 2006

Wiemer, Björn. 2006. "Particles, parentheticals, conjunctions and prepositions as evidentiality markers in contemporary Polish". *Studies in Polish Linguistics* 3, 5–67.

Wölke 2011

Wölke, Sonja. 2011. "Perifrastiske paradigmzy z *esse* a *habere* w hornjoserbšćinje". *Перифрастични конструици со 'esse' и 'habere' во словенскиџе и во балканскиџе јазичи*, 3. Тополињска (ред.), Скопје: МАНУ, 93–107.

ИЗВОРИ*

Ексерпирани дијалектни текстови и други материјали (од периодот XIX век – почеток на XX век)

База на ИЦАЛ

Дијалектни ресурси на македонскиот дијалект, Истражувачки центар за арелна лингвистика „Божидар Видоески“, МАНУ: <https://dijalekti.manu.edu.mk/>

Видоески 2000

Видоески, Божидар. 2000. *Текстови од дијалектниот македонски јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Гушевска, Минова-Ѓуркова 1999

Гушевска, Лилјана. Минова-Ѓуркова, Лилјана (прир.). 1999. *Така се зборува во Охрид*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Димитриевски 2000

Димитриевски, Боге (прир.). 2000. *Така се зборува во Госпивар*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици.

Иванов 2001 [1908]

Иванов, Спиро. 2001 [1908]. *Приказни од село Црско*. Скопје: Институт за македонска литература.

Миладиновци 1962 [1861]

Миладиновци, Константин и Димитар. 1962 [1861]. *Зборник (1861 – 1961)*. Скопје.

Мисирков 1903

Мисирков, Крсте. 1903. *За македонскиот работ*. Софија.

Мисирков 1905

Мисирков, Крсте. 1905. *Вардар* (I издание). Одеса.

---

* Тука ги предаваме само изворите од поглавјата 3 и 4. Изворите од поглавје 5 се предадени во самото поглавје, во фуснота непосредно по примерот.

Петрова-Џамбазова 2007

Петрова-Џамбазова, Снежана (прир.). 2007. *Така се зборува во Велес*. Штип: 2-ри Август.

Русиќ 1940

Русиќ, Бранислав. 1940. *Прилејски ѓуслар Ајосџол*. Београд.

Цепенков 1972

Цепенков, Марко. 1972. *Македонски народни умотворби во десет книги*, т. 1–10. Скопје.

Шапкарев 1892–1894

Шапкарев, Кузман. 1892–1894. *Сборникъ отъ български народни умотворения*, кн. VIII и IX. София.

Прегледани и ексцерпирани уметничколитературни текстови   **Скратеница**

Абаџиев Ѓорги. 1961. <i>Пусџина</i> . Скопје.	/
Алијевиќ Стефан. 2022. <i>Вечерен авџобус</i> . Скопје.	/
Андоновски Венко. 2000. <i>Пајокоџ на свеџоџ</i> . Скопје.	ВА
Андоновски Петар. 2015. <i>Телоџо во кое џ треба да се живее</i> . Скопје.	/
Андоновски Петар. 2018. <i>Сџрав од варвари</i> . Скопје.	/
Андреевски Петре М. 1980. <i>Пиреј</i> . Скопје.	ПМА
Арсовски Томе. 1961. <i>Парадоксоџ на Диоџен</i> . Скопје.	/
Башевски Димитар. 2001. <i>Бунар</i> . Скопје.	ДБ
Бошковски Јован. 1961. <i>Солунскиџе аџениџаџори</i> . Скопје.	/
Бужаровска Румена. 2015. <i>Мојоџ маж</i> . Скопје.	РБ
Варошлија Бранко. 1968. <i>Последноџ леџ на џџицаџа селица</i> . Скопје.	/
Гацовски Дејан. 2022. <i>Беџсџво од изџрејсонцеџо</i> . Скопје.	/
Георгиевски Ташко. 1975. <i>Црвениоџ коњ</i> . Скопје.	ТГ
Гилевски Паскал. 1986. <i>Зоја</i> . Скопје.	ПГ
Гроздановски Живко. 2014. <i>Куфер за џројца</i> . Скопје.	/
Димковска Лидија. 2008. <i>Идеална џежина</i> . Битола.	/

Дракул Симон. 1962. <i>Белата долина</i> . Скопје.	СД ₁
Дракул Симон. 1966. <i>Одбрани раскази</i> . Скопје.	СД ₂
Дуковски Дејан. 2008 [1992]. <i>Балканот не е мртв</i> . Во: <i>Современа македонска драма</i> , прир. Ана Стојановска. Битола.	/
Ѓузел Богомил. 2008. <i>Осиротен на копно</i> . Битола.	/
Иљоски Васил. 1926. <i>Беѓалка (Ленче Кумановче)</i> . Скопје.	/
Иљоски Васил. 1937. <i>Чорбаџи Теодос</i> . Скопје.	ВИ
Исаковски Игор. 2010. <i>Пливање во прашина</i> . Скопје.	/
Јанески Славко. 1952. <i>Село зад седумте јасени</i> . Скопје.	/
Јачев Ристо. 2008. <i>Сивиите гробени</i> . Битола.	/
Јовановски Мето. 1972. <i>Будалейинки</i> . Скопје.	МЈ
Клетников Ефтим. 2008. <i>Анџело од Курбиново</i> . Битола.	/
Конески Блаже. 1955. <i>Лозје</i> . Скопје.	БК
Корнети Хана. 2021. <i>Млечни заби</i> . Скопје.	/
Костов Владимир. 1968. <i>Свадбата на Мара</i> . Скопје.	ВК
Котески Јован. 2008. <i>Сончева белеџија</i> . Битола.	ЈК
Крле Ристо. 1938. <i>Париите се отејувачка</i> . Скопје.	РК ₁
Крле Ристо. 1940. <i>Милион маченици</i> . МС.	РК ₂
Крле Ристо. 1972. <i>Избор</i> . Скопје.	РК ₃
Крстевски Трајче. 1994. <i>Силјан џовиќорно леџа</i> . Скопје.	ТК
Малески Владо. 1958. <i>Она што беше небо</i> . Скопје.	ВМ
Мајски Никола Киров. 1923. <i>Илинден</i> . Софија.	/
Марковски Стефан. 2015. <i>Продавачот на ветар и магла и оруѓа</i> приказни. Гевгелија.	/
Маџиров Никола. 2007. <i>Премесен камен</i> . Скопје.	/
Маџунков Митко. 1993. <i>Кон оруѓата земја</i> . Скопје.	ММ
Мирчевска Жанина. 2008 [1990]. <i>Dies irae</i> . Во: <i>Современа македонска драма</i> , прир. Ана Стојановска. Битола.	/
Михајловски Драги. 2008. <i>Избор</i> . Битола.	ДМ
Наковски Петре. 1988. <i>И каменот е земја</i> . Скопје.	ПН
Насев Сашко. 2008 [1991]. <i>Чија си</i> . Во: <i>Современа македонска драма</i> , прир. Ана Стојановска. Битола.	/
Николески Ванчо. 1960. <i>Волшебното самарче</i> . Скопје.	ВН

Павловски Божин. 1987. <i>Уџикини соседи</i> . Скопје.	/
Панов Антон. 1936. <i>Печалбари</i> . Скопје.	АП
Пармаковска Фросина. 2017. <i>Одбројување</i> . Скопје.	/
Петрова Дијана. 2023. <i>Излегувањето од сенка – Тајното женско училиште</i> . Скопје.	/
Подгорец Видоје. 1966. <i>Белото циџанче</i> . Скопје.	ВП
Плевнеш Јордан. 2008. <i>Драми – избор</i> . Битола.	ЈП
Попов Стале. 1953. <i>Крџен живоџ</i> . Скопје.	СП ₁
Попов Стале. 1958. <i>Калеш Анџа</i> . Скопје.	СП ₂
Рацин Коста Солев. 1939. <i>Бели муџри</i> . Загреб.	/
Ристески Благоја. 2008 [1996]. <i>Леџа Ангелина</i> . Во: <i>Современа македонска драма</i> , прир. Ана Стојановска. Битола.	/
Сарџоска Наташа. 2021. <i>Трамонијана</i> . Скопје.	/
Смилевски Гоце. 2002. <i>Разџовор со Сџиноза</i> . Скопје.	ГСм
Солев Димитар. 1964. <i>Краџкаџа џролеџ на Моно Самоников</i> . Скопје.	ДС
Стефановски Горан. 2008. <i>Драми – избор</i> . Битола.	ГСт
Стојановска Ана. 2016. <i>Јас и Лин, оџџосле</i> . Скопје.	АС
Стојановски Давор. 2013. <i>Ненасловена месечева соната</i> . Скопје.	/
Стрезоски Јован. 1972. <i>Вода</i> . Скопје.	/
Стрезоски Јован. 1981. <i>Зарек</i> . Скопје.	ЈС
Тодоровски Гане. 2008. <i>Живеј џесно</i> . Битола.	/
Урошевиќ Влада. 2008. <i>Неџредвидени џрошеџки</i> . Битола.	ВУ
Фотев Методија. 1970. <i>Големџџе скиџџачи</i> . Скопје.	МФ
Џвијетиќ Дарко 2021. <i>Шиндлеров лифџ</i> . Во: <i>Блесок</i> бр. 138–139	ДЏ
Чаповски Иван. 2008. <i>Џрни соколи – бели меџлени</i> . Битола.	/
Чашуле Коле. 1957. <i>Вејка на веџроџ</i> . Скопје.	/
Чашуле Коле. 2008. <i>Чудовџџи исечки од сказнаџа за Ловро</i> . Во: <i>Македонски оџџ есеј</i> , прир. И. Џепаровски. Битола.	КЧ
Чинго Живко. 1963. <i>Пасвкелија</i> . Скопје.	ЖЧ ₁
Чинго Живко. 1971. <i>Големаџа вода</i> . Скопје.	ЖЧ ₂
Ширилов Петар. 1972. <i>Џрноборје</i> . Скопје.	ПШ
Шошко Катерина. 2020. <i>Случајоџ Чернобоџ</i> . Скопје.	КШ

ИНДЕКС
на глаголите во има-конструкција

Глагол	Вид на глаголот.*	Има/нема + н/ӣ-партицип	Број на страница во трудот
бега	несв.	<i>има бе̄гано</i>	150
бележи	дв.	<i>имам (...)бележано</i>	140
биде	св.	<i>има бидено</i>	51
		<i>има̄ӣ бидено</i>	51, 97
		<i>имаӣ бидено</i>	59
		<i>немав (...) бидено</i>	51
		<i>немаф бидено</i>	59
вдлабне	св.	<i>имаше (...) вдлабна̄ӣо</i>	108
везе	несв.	<i>немам (...) везено</i>	53, 75
вети	св.	<i>има ве̄ӣено</i>	119
види	св.	<i>има видено</i>	110, 116
		<i>имаӣ видено</i>	74
		<i>не (...) има̄ӣ видено</i>	112
		<i>немам видено</i>	115
		<i>немам (...) видено</i>	69
		<i>(се) нема видено</i>	114
		<i>имах видено</i>	65
		<i>имаше видено</i>	122
		<i>немав видено</i>	84, 108, 123
		<i>немавме видено</i>	157
		<i>немаше видено</i>	108, 123, 124
		<i>имала (...) видено</i>	69
		<i>немал видено</i>	126
		<i>не (...) имале видено</i>	89
		<i>(да) (...) имаше видено</i>	130
викне	св.	<i>имам (...) викна̄ӣо</i>	139
воведе	св.	<i>има воведено</i>	146
вози	несв.	<i>има возено</i>	150

* Глаголите од несвршен вид се означуваат со кратенката *несв.*, свршените со *св.*, додека двовидските со кратенката *дв.*

воскресне	св.	<i>имаше воскресна̄ио</i>	159
воспостави	св.	<i>имал вос̄иос̄ӣавено</i>	161
врати	св.	<i>(се) има вра̄ӣено</i>	140
врзе	св.	<i>имаше врзано</i>	84
		<i>имаа вржано</i>	69
врзува	несв.	<i>имаше врзувано</i>	111
граба	несв.	<i>имале гра̄бано</i>	88
гради	несв.	<i>имал гра̄дено</i>	89
даде	св.	<i>има дадено</i>	51, 78, 136
		<i>имам дадену</i>	52, 78
		<i>имаа̄ӣ дадено</i>	72
		<i>имаӣ дадену</i>	77
		<i>имаше (...) дадено</i>	154
дефинира	дв.	<i>имале дефинирано</i>	162
дипломира	дв.	<i>имаше дӣп̄ломирано</i>	156
добие	св.	<i>имаме добиено</i>	71, 72, 134
		<i>имав добиено</i>	110
догледа	св.	<i>имаӣ до̄гледено</i>	95
договори	св.	<i>имавме до̄гово̀рено</i>	153
дојде	св.	<i>нема до̄јдено</i>	115
		<i>немам до̄јдено</i>	103
		<i>(да) има (...) до̄јдено</i>	129
		<i>има до̄јдено</i>	65
		<i>имавме до̄јдено</i>	110
		<i>имаше до̄јдено</i>	69
докажува	несв.	<i>имаа̄ӣ докажувано</i>	140
докупи	св.	<i>имаше (...) докӯӣено</i>	87
донесе	св.	<i>имаме донесено</i>	113
		<i>немам донесено</i>	98
		<i>имаше (...) донесено</i>	80
		<i>имаја донесено</i>	84

допуши	св.	<i>не (...) имаше допушено</i>	124
достаџи	св.	<i>нема достаџавено</i>	139
елаборира	дв.	<i>има елаборирано</i>	145
живее	несв.	<i>има живеено</i>	150
		<i>имаме живеено</i>	69
		<i>имал (...) живеено</i>	89
забележи	св.	<i>имам (...) забележано</i>	133
забоде	св.	<i>имал забодено</i>	125
заборави	св.	<i>и.м забравно</i>	77
		<i>имам (...) заборавено</i>	53
		<i>имам забораџо</i>	65
		<i>имаш заборавено</i>	111
		<i>имав заборавено</i>	108
		<i>не (...) имаше заборавено</i>	112
заборчи	св.	<i>има забурчено</i>	77
		<i>имал забурчено</i>	89
заврне	св.	<i>имаше (...) заврнайџо</i>	81
заврти	св.	<i>има заврџено</i>	103
заврши	св.	<i>има завршено</i>	73
		<i>имам завршено</i>	51
		<i>завџршено имаџ</i>	52
		<i>имаше завршено</i>	156
		<i>немаше завршено</i>	85
		<i>имал завршено</i>	88, 161
		<i>имале (...) завршено</i>	69
		<i>(ке) имаше завршено</i>	166
		<i>(џа) има завршено</i>	134, 169
		<i>(џа) имав (...) завршено</i>	171
		<i>(џа) имаше завршено</i>	171
		<i>(џа) (...) имаше завршено</i>	131
завршува	несв.	<i>имаа завршувано</i>	86
		<i>имал завршувано</i>	163
загине	св.	<i>има (...) заџинено</i>	69
загради	св.	<i>имаџ заџрадено</i>	71

загуби	СВ.	<i>имай̄ за̄губено</i> <i>има за̄губено</i>	52 103
задави	СВ.	<i>имаше задавено</i>	121
зададе	СВ.	<i>има зададено</i>	137
заземе	СВ.	<i>имахме заземено</i>	121
закаже	СВ.	<i>имаше закажано</i> <i>имале закажано</i>	108 160
закачи	СВ.	<i>(ке) (...) имаа закачено</i>	126
заклучи	СВ.	<i>имам (...) закључено</i>	95
закове	СВ.	<i>имаа заковано</i>	159
заколе	СВ.	<i>има заклано</i> <i>имашеме закољано</i>	66, 78 87
закопа	СВ.	<i>има закојано</i> <i>имало закојано</i>	106 124
закрпи	СВ.	<i>немам (...) закрїено</i>	110
запали	СВ.	<i>(да) имаа заїалено</i>	131
запише	СВ.	<i>има заїишано</i> <i>имал заїишано</i>	116 161
запишува	НЕСВ.	<i>имахме заїишувано</i>	154
заплетка	СВ.	<i>(се) имаше (...) заїлейќано</i>	53
запознае	СВ.	<i>имам заїознаено</i>	71
започне	СВ.	<i>имам (...) заїочнай̄о</i>	53
запраша	СВ.	<i>немав заїрашано</i>	106
зарамни	СВ.	<i>имав (...) зарамней̄о</i>	110
затекне	СВ.	<i>нема̄џе заїекнай̄о</i>	74
затскрие	СВ.	<i>(ке) има заїскриено</i>	127

зафати	св.	<i>имаӣ зафа̄ӣено</i>	97
заштеди	св.	<i>(ке) има зашӣедено</i>	168
збере	св.	<i>има зберено</i>	69
зборне	св.	<i>нема зборна̄ӣо</i>	114
зборува	несв.	<i>има̄м зборуано</i>	73
		<i>има̄ше зборено</i>	153
		<i>нема̄ше зборувано</i>	123
зготви	св.	<i>(ке) има з̄го̄ӣвено</i>	58
		<i>(ке) има̄ше з̄го̄ӣвено</i>	58
згреши	св.	<i>нема̄ме з̄гре̄шено</i>	75
		<i>(џа) има̄м (...) з̄гре̄шено</i>	129
		<i>(џа) (...) има̄ме з̄гре̄шено</i>	129
земе	св.	<i>има̄м земено</i>	51, 78
		<i>има зимано</i>	65
		<i>нема̄ме (...) земено</i>	110
зирне	св.	<i>нема̄ше зирна̄ӣо</i>	123
иде	несв.	<i>имаӣ идено</i>	97
		<i>има̄м идено</i>	69
игра	несв.	<i>имаа̄ӣ ӣгра̄но</i>	97
		<i>има̄ше ӣгра̄но</i>	158
		<i>нема̄ше ӣгра̄но</i>	158
		<i>имал ӣгра̄но</i>	99, 162
		<i>(ке) има ӣгра̄но</i>	165
избере	св.	<i>(џа) има избрано</i>	169
избичи	св.	<i>има избичено</i>	101
изгъави	св.	<i>има̄в изг̄ъавено</i>	109
изгори	св.	<i>имаа̄ӣ изг̄орено</i>	103
изготви	св.	<i>(џа) има из̄го̄ӣвено</i>	169
изгради	св.	<i>имаа̄ӣ из̄гра̄дено</i>	72
		<i>(џа) има̄ше (...) из̄гра̄дено</i>	172
изгуби	св.	<i>има̄ше изг̄убено</i>	121

издлаби	СВ.	<i>имаше издлабено</i>	122
изеде	СВ.	<i>има изедено</i>	104
		<i>имай̄е изедено</i>	111
излезе	СВ.	<i>има излезено</i>	136
		<i>има (...) излезено</i>	133
измени	СВ.	<i>имаа̄ӣ измена̄ӣо</i>	149
измине	СВ.	<i>има̄в (...) измина̄ӣо</i>	110
изнаправи	СВ.	<i>има (...) изна̄ӣправено</i>	72
изнарече	СВ.	<i>имаа̄ изнаречено</i>	120
изнесе	СВ.	<i>немаше изнесено</i>	108
изучи	СВ.	<i>имаа̄ӣ изучено</i>	72
		<i>има (...) изучено</i>	
има	НЕСВ.	<i>има̄м имано</i>	51, 76
исече	СВ.	<i>има̄ф̄ме исечено</i>	80
искачи	СВ.	<i>има̄ме искачено</i>	51, 77
ископа	СВ.	<i>имаа̄ӣ иско̄я̄но</i>	113
искорне	СВ.	<i>имаше искорна̄ӣо</i>	108
искоси	СВ.	<i>има̄м (...) искор̄сено</i>	65
испече	СВ.	<i>имаа̄ (...) исп̄ечено</i>	53
испијани	СВ.	<i>(се) има̄м исп̄ӣјане̄ӣо</i>	152
испитува	СВ.	<i>има̄в (...) исп̄ӣӣувано</i>	158
испише	СВ.	<i>имаше (...) исп̄ӣшано</i>	110
испобрка	СВ.	<i>имаше исп̄об̄ркано</i>	101
исповедува	НЕСВ.	<i>(се) има̄м исп̄ов̄едувано</i>	111
испозабора̀ви	СВ.	<i>имаа̄ исп̄оз̄аб̄оравено</i>	101

испомине	св.	<i>имаше ис̄омина̄ӣо</i>	101, 122
испорача	св.	<i>(ке) има́ме ис̄йорачано</i>	168
испрати	св.	<i>има ис̄пра̄ӣено</i> <i>имаше ис̄пра̄ӣено</i> <i>немаше ис̄пра̄ӣено</i>	147, 148 153 160
испушта	несв.	<i>немаше (...) ис̄пушӣано</i>	84
истиска	св.	<i>(ке) (...) има́ше ис̄ӣискано</i>	126
истресе	св.	<i>(да) (...) има́ше ис̄ӣресено</i>	131
истроши	св.	<i>имала ис̄ӣрошено</i>	101
исфрли	св.	<i>(да) (...) има́ше исфрлено</i>	131
исцеди	св.	<i>има́ме исцедено</i>	72
јави	св.	<i>јавено има́ме</i>	133
јаде	несв.	<i>има ја́дено</i>	150
каже	св.	<i>има́м кажано</i> <i>има́м (...)кажано</i> <i>има́ш кажано</i> <i>има́ш (...) кажано</i> <i>нема́в кажано</i> <i>не има́л кажано</i>	77 139 143 133 123 126
кажува	несв.	<i>има ка́жувано</i> <i>има́м ка́жувано</i> <i>имаше ка́жувано</i>	115 111 122
кани	дв.	<i>(ке) има̄ӣ кане̄ӣо</i>	91
касне	св.	<i>немаше касна̄ӣо</i>	123
кладе	св.	<i>нема́м кладено</i>	115
конјугира	дв.	<i>има ко́нјуги́рано</i>	134
купи	св.	<i>(к') имих кӯӣену</i>	64
крене	св.	<i>(да) има крена̄ӣо</i>	131

крсти	дв.	<i>имал к̄рс̄ӣено</i>	65
легне	св.	<i>имаше ле̄гна̄ӣо</i>	121
лежи	несв.	<i>има лежено</i>	73
		<i>имал лежено</i>	163
ложи	несв.	<i>(се) имаӣ ложено</i>	150
мисли	несв.	<i>има мислено</i>	142
може	несв.	<i>нема̄ӣ можено</i>	51
мора	несв.	<i>има̄ӣ морано</i>	51
набие	св.	<i>(џа) има набиено</i>	129
наброи	св.	<i>има наброено</i>	113
најде	св.	<i>не (...) имам најдено</i>	115
		<i>имаше најдено</i>	120
		<i>немала најдено</i>	126
		<i>(џа) има најдено</i>	129
		<i>(џа) (...) има најдено</i>	129
намести	св.	<i>имашеа намес̄ӣено</i>	69
		<i>имал намес̄ӣено</i>	88
напише	св.	<i>има најӣшано</i>	104, 142
		<i>има (...) најӣшано</i>	133
		<i>имам (...) најӣшано</i>	133
		<i>има̄ӣ најӣсано</i>	71
		<i>име најӣсано</i>	66
		<i>имаше најӣшано</i>	122
		<i>имаше (...) најӣшано</i>	80
		<i>имал најӣшано</i>	162
		<i>(џа) имаше најӣшано</i>	171
направи	св.	<i>имам (...) најраено</i>	136
		<i>имаӣ најраено</i>	139
		<i>има најравено</i>	145, 154
		<i>има најраено</i>	72
		<i>има̄ӣ најраено</i>	97
		<i>имаа̄ӣ најравено</i>	73, 114, 142
		<i>им̄а̄ӣ најра̄ено</i>	73
		<i>има (...) најравено</i>	53
		<i>имаше најравено</i>	81
		<i>имаше (...) најраено</i>	87
		<i>имавме најраено</i>	80

		<i>имафме најраено</i>	84
		<i>имафне (...) најраено</i>	53
		<i>немаше најравено</i>	108
		<i>имал најраено</i>	94
		<i>имал најравено</i>	125
		<i>имал (...) најравено</i>	89
		<i>имало најраено</i>	52, 90
		<i>(ке) (...) има најравено</i>	127
		<i>(ка) имаф најре:но</i>	91
		<i>(да) имаше најравено</i>	172
напушти	СВ.	<i>немаше најушијено</i>	124
нареди	СВ.	<i>има (...) наредено</i>	53
		<i>имаше наредено</i>	122
		<i>имал наредено</i>	59
наследи	СВ.	<i>имамо (...) наследено</i>	78
насобере	СВ.	<i>има насобрано</i>	137
		<i>(се) има насобрано</i>	118
настапи	СВ.	<i>имаше настџајено</i>	156
настапува	НЕСВ.	<i>има настџајувано</i>	141, 144
		<i>имаа настџајувано</i>	157
		<i>имавме (...) настџајувано</i>	158
		<i>имаше настџајувано</i>	158
		<i>имал настџајувано</i>	162
научи	СВ.	<i>имам научено</i>	104
		<i>имаше научено</i>	108
		<i>имава научено</i>	108
непријави	СВ.	<i>имал нејријавено</i>	160
носи	НЕСВ.	<i>имаај носено</i>	97
		<i>немава носено</i>	
нострифицира	ДВ.	<i>(да) има носџрифицирано</i>	134
обезбеди	СВ.	<i>имаш (...) обезбедено</i>	110
		<i>(ке) има обезбедено</i>	166, 167
обезбедува	НЕСВ.	<i>имаај обезбедувано</i>	142
обземе	СВ.	<i>имаше обземено</i>	122

обиде	СВ.	<i>(се) имам обидено</i>	114
објави	СВ.	<i>има објавено</i> <i>имаа̄ӣ објавено</i>	144 119, 133
облече	СВ.	<i>имав облечено</i>	108
одбере	СВ.	<i>имаши одбрано</i>	139
одбира	НЕСВ.	<i>(да) (...) имаше одбирано</i>	131
одговори	СВ.	<i>имам одговорено</i> <i>нема одговорено</i>	76 139
оди	НЕСВ.	<i>имам одено</i> <i>имаши одено</i> <i>имаме одено</i> <i>немам одено</i> <i>имах (...) одено</i> <i>имаше одено</i>	72 110, 111 51, 72 110 51, 53, 86 122
одигра	СВ.	<i>имал одиграно</i>	164
одржи	СВ.	<i>има одржано</i>	144
одрони	СВ.	<i>има (...) одрона̄ӣо</i>	117
опие	СВ.	<i>(се) имаше о̄ӣено</i>	110
опише	СВ.	<i>имам о̄ӣшано</i>	94
опседне	СВ.	<i>имаше о̄ӣседна̄ӣо</i>	108
организира	ДВ.	<i>имаше ор̄ганизирано</i> <i>ќе (...) имаше (...) ор̄ганизирано</i>	84 92
освои	СВ.	<i>има освоено</i>	144, 164
остави	СВ.	<i>има ос̄та̄авено</i> <i>имаја ос̄та̄авено</i> <i>(да) (...) имаше ос̄та̄авено</i>	75 80 130
остане	СВ.	<i>има ос̄тана̄ӣо</i> <i>има (...) ос̄тана̄ӣо</i>	104 53
оствари	СВ.	<i>има ос̄тварено</i>	144

отвори	св.	<i>(се) има̄ӣ о̄ӣворено</i>	149
		<i>има̄ше о̄ӣворено</i>	109
		<i>имал о̄ӣворено</i>	125
отепа	св.	<i>има о̄ӣе̄яно</i>	98
отиде	св.	<i>има̄ме о̄јдено</i>	59, 73
		<i>иа̄м о̄јдано</i>	77
откраде	св.	<i>има о̄ӣкрадено</i>	66
отсели	св.	<i>има (...)</i> о̄ӣселено	78
оформи	св.	<i>немал оформено</i>	126
оштети	св.	<i>има о̄ӣш̄е̄ӣено</i>	138
падне	св.	<i>има̄ ља̄гна̄ӣо</i>	149
		<i>има̄м ља̄гна̄ӣо</i>	118
		<i>имало (...)</i> ља̄гнено	69
пати	несв.	<i>им̄ше (...)</i> љ̄а̄ӣену	64
патува	несв.	<i>има̄ љ̄а̄ӣувано</i>	151
пие	несв.	<i>има̄ љ̄ӣено</i>	151
пише	св.	<i>има̄ш̄ љ̄ӣшано</i>	59
		<i>(ќе) има̄ љ̄ӣшано</i>	165
пишува	несв.	<i>има̄м (...)</i> љ̄ӣшуено	53
		<i>има̄ љ̄ӣшувано</i>	115
		<i>има̄а̄ӣ љ̄ӣшувано</i>	119, 144
плати	св.	<i>(да) има̄ љ̄ла̄ӣено</i>	171
победи	св.	<i>има̄в љ̄обедено</i>	109
подаде	св.	<i>има̄ љ̄уда̄дену</i>	102
подготви	св.	<i>има̄ше љ̄од̄го̄ӣвено</i>	155
		<i>имал љ̄од̄го̄ӣвено</i>	160
подучува	несв.	<i>има̄а̄ӣ љ̄одучувано</i>	115
појави	св.	<i>(се) немаше љ̄ојавено</i>	124

појде	СВ.	<i>имам ѿојдено</i>	72
		<i>немам ѿојдено</i>	76
		<i>немаме ѿојдено</i>	75
		<i>имафме ѿојдено</i>	81
покоси	СВ.	<i>имаф ѿокосено</i>	80
		<i>имаше ѿокосено</i>	108
полага	НЕСВ.	<i>имаш (...) ѿолагано</i>	133
положи	СВ.	<i>имал ѿоложено</i>	161
		<i>немал ѿоложено</i>	161
		<i>(ке) има ѿоложено</i>	168
		<i>(да) има ѿоложено</i>	171
помине	СВ.	<i>имам ѿоминаѿо</i>	116
		<i>имам ѿруминаѿу</i>	77
		<i>има ѿоминаѿо</i>	138
		<i>имаше ѿоминаѿо</i>	159
помножи	СВ.	<i>имаме ѿмножено</i>	134
помогне	СВ.	<i>има ѿомогнаѿо</i>	51, 78
понесе	СВ.	<i>имавме ѿонесено</i>	80
попари	СВ.	<i>имаше ѿоѿарено</i>	159
попрска	СВ.	<i>имаа ѿоѿрскано</i>	120
постави	СВ.	<i>има ѿосѿавено</i>	137, 138
		<i>имааѿѿ ѿосѿавено</i>	117
		<i>(се) имаше ѿосѿавено</i>	159
		<i>(ке) има ѿосѿавено</i>	166, 167
поставува	НЕСВ.	<i>имаа (...) ѿосѿавано</i>	84
постеле	СВ.	<i>има ѿослано</i>	94
постигне	СВ.	<i>имаѿѿ ѿосѿигнаѿо</i>	72
пострада	СВ.	<i>имаше ѿосѿрадано</i>	87
потврди	СВ.	<i>има ѿоѿврдено</i>	114
потроши	СВ.	<i>имале ѿоѿрошено</i>	163
почине	СВ.	<i>има ѿочинаѿо</i>	79

почувствува	СВ.	<i>немаше ѓочувсѓвувано</i>	108
прави	НЕСВ.	<i>има ѓраено</i>	140
		<i>имаѓ ѓравено</i>	140
		<i>имаѓе (...) ѓраено</i>	53
		<i>имаше ѓравено</i>	157
		<i>немало ѓраено</i>	90
прати	СВ.	<i>не (...) има ѓраѓено</i>	98
преведе	СВ.	<i>имаше ѓреведено</i>	156
преживее	СВ.	<i>има ѓреживеано</i>	150
препорачува	НЕСВ.	<i>имаѓ ѓреѓорачувано</i>	142
препречи	СВ.	<i>имало (...) ѓреѓречено</i>	90
препушти	СВ.	<i>имаѓ ѓреѓушѓено</i>	122
претвори	СВ.	<i>(се) имаше ѓреѓворено</i>	108
прецизира	ДВ.	<i>не (...) има ѓрецизирано</i>	139
примени	СВ.	<i>имаѓе ѓрименейѓо</i>	135
прими	СВ.	<i>немаѓѓе ѓримено</i>	157
		<i>не (...) имаше ѓримено</i>	160
пристапи	СВ.	<i>не (...) има ѓрисѓајено</i>	112
присуствува	НЕСВ.	<i>немаше ѓприсусѓвувано</i>	158
прозбори	СВ.	<i>нема ѓрозборено</i>	106
промени	СВ.	<i>нема ѓроменейѓо</i>	76
пронајде	СВ.	<i>има ѓронајдено</i>	146
		<i>немаѓ ѓронајдено</i>	115
пропадне	СВ.	<i>имаѓ (...) ѓроѓагнајѓо</i>	84
проучува	НЕСВ.	<i>има ѓроучувано</i>	141
прочита	СВ.	<i>имаѓ ѓрочѓѓано</i>	152
		<i>имаше ѓрочѓѓано</i>	108

		<i>(9a) (...) имам ȳрочий̄ано</i>	128
		<i>(9a) (...) има ȳрочий̄ано</i>	169
прошета	св.	<i>има ȳрошей̄ано</i>	150, 151
пушти	св.	<i>има ȳушій̄ено</i>	96
		<i>имаме ȳушій̄ено</i>	98
		<i>имаше ȳушій̄ено</i>	153
		<i>(9a) имаше ȳушій̄ено</i>	131
работи	несв.	<i>немаше рабої̄ено</i>	157
		<i>(к') имам р̄абуї̄ену</i>	64
		<i>(9a) има рабої̄ено</i>	170
радува	несв.	<i>(се) има радувано</i>	141
раѓа	несв.	<i>имам раѓано</i>	114
разбере	св.	<i>имаше разбрано</i>	108
развије	св.	<i>имале развиено</i>	164
разговара	несв.	<i>имаше разг̄оварано</i>	108, 122
разреши	св.	<i>имал разрешено</i>	162
расипе	св.	<i>(9a) (...) имаше расиї̄ано</i>	129
распне	св.	<i>има расї̄наї̄о</i>	103
расправа	св.	<i>има расї̄равано</i>	77
распреди	св.	<i>не (...) има расї̄ределено</i>	148
раствори	св.	<i>(9a) има расї̄ворено</i>	169
расцути	св.	<i>имааї̄ расцуї̄ено</i>	103
расчисти	св.	<i>немаї̄е расчисї̄ено</i>	115
разговара	несв.	<i>има разг̄оварано</i>	141
размислува	несв.	<i>имам размислувано</i>	115
реализира	дв.	<i>(9a) има реализирано</i>	170

регистра	дв.	<i>има реџисџирирано</i>	137
резба	несв.	<i>имаше резбано</i>	85
рече	св.	<i>има речено</i>	76, 114
		<i>има (...) речено</i>	139
		<i>имаџ речено</i>	97
		<i>имах р'ечину</i>	86
		<i>имаа речено</i>	87
		<i>немаше речено</i>	124
роди	св.	<i>(се) има:џ родено</i>	79
		<i>нема рудено</i>	96
		<i>немиш рудено</i>	95
		<i>(се) имаше родено</i>	159
		<i>имале родџно</i>	89
		<i>имала (...) родно</i>	89
свири	несв.	<i>има свирено</i>	144
		<i>имавме свирено</i>	156
		<i>имафме свирено</i>	81
сврџи	св.	<i>имам сврџено</i>	150
сврши	св.	<i>има свџршено</i>	71
		<i>(ке) имеф свршено</i>	91
седне	св.	<i>немааџ седнаџо</i>	104
сети	св.	<i>не (...) имааџ сеџено</i>	114
		<i>немаа сеџено</i>	124
силува	несв.	<i>имал силувано</i>	125
склучи	св.	<i>има склучено</i>	136
склучува	несв.	<i>има склучувано</i>	141
скрие	св.	<i>има скриено</i>	103
скрои	св.	<i>имааџ скроено</i>	117
служи	несв.	<i>немаш служено</i>	111
случи	св.	<i>(се) има случено</i>	114
случува	несв.	<i>(се) има случувано</i>	140

слуша	несв.	<i>има́м слуша́но</i> <i>има́м (...) слуша́но</i> <i>има́ше слуша́но</i>	51, 77, 151 77 111, 122
слушне	св.	<i>има́ме слушна́й̄о</i> <i>има́м слушна́й̄о</i> <i>нема́ше слушна́й̄о</i>	138 151, 162 123
смени	св.	<i>нема́ме сме́ней̄о</i> <i>има́м (...) сме́ней̄о</i>	76 53
смести	св.	<i>има́а сме́ст̄ено</i>	86
смисли	св.	<i>(оа) (...) има́л сме́слено</i>	131
сними	св.	<i>(оа) има́ снимо́но</i>	170
собере	св.	<i>има́ собра́но</i> <i>(се) има́ме собра́но</i> <i>има́ми (...) собра́но</i> <i>има́ше суберно́</i> <i>(ке) има́м собра́но</i>	137 52 65 86 91
собуе	св.	<i>има́л собу́ено</i>	125
сонува	несв.	<i>нема́ше со́нувано</i>	123
сочува	св.	<i>има́л со́чувано</i>	125
спечали	св.	<i>има́м с̄йеча́лено</i> <i>има́ (...) с̄йеча́лено</i> <i>не (...) има́ с̄йеча́лено</i> <i>(оа) има́ (...) с̄йеча́лено</i>	71 98 112 129
спие	несв.	<i>нема́в с̄йи́ено</i>	159
спреми	св.	<i>има́ с̄йре́мено</i> <i>има́в (...) с̄йре́мено</i> <i>(ке) има́ше с̄йре́мено</i> <i>(к') има́ла (...) с̄йре́мено</i>	148 81 92 92
сретне	св.	<i>нема́м сре́й̄на̄й̄о</i>	114
стави	св.	<i>има́ме с̄й̄авено́</i> <i>има́м с̄й̄аено́</i> <i>(ке) (...) има́ф с̄й̄авено́</i>	136 142 92
стане	св.	<i>има́ше с̄й̄ана́й̄о</i>	159

створи	СВ.	<i>(ке) немав с̄творено</i>	165
стекне	СВ.	<i>(џа) имаа̄ӣ с̄т̄екна̄ӣо</i> <i>(ке) има с̄т̄екна̄ӣо</i>	134 168
стигне	СВ.	<i>имаше с̄т̄ӣг̄на̄ӣо</i> <i>немаше с̄т̄ӣг̄на̄ӣо</i>	155 157
стокми	СВ.	<i>имаше с̄т̄окмено</i>	155
стори	СВ.	<i>не (...) има с̄т̄орено</i>	114
судри	СВ.	<i>не (се) имаше суорено</i>	124
тепа	НЕСВ.	<i>има т̄е̄п̄ано</i> <i>не (...) имаа̄ӣ т̄е̄п̄ано</i>	111 112
товари	ДВ.	<i>имаше т̄ов̄арено</i> <i>(се) имаше т̄оварено</i>	86 110
тура	СВ.	<i>има т̄урано</i>	77
тури	СВ.	<i>нема т̄урено</i>	78
турне	СВ.	<i>имаше т̄урна̄ӣо</i>	121
удри	СВ.	<i>има удрено</i>	143
умре	СВ.	<i>има̄м (...) умрено</i>	59
успева	НЕСВ.	<i>имал ус̄п̄евано</i>	125
утепа	СВ.	<i>има ӯт̄е̄п̄ано</i> <i>имаа̄ӣ ӯт̄е̄п̄ано</i> <i>имал (...) ӯт̄е̄п̄ано</i>	69 75 89
учествува	НЕСВ.	<i>имаа̄ӣ учес̄т̄ивувано</i> <i>имаше учес̄т̄ивувано</i> <i>имал учес̄т̄ивувано</i>	72 158 164
учи	НЕСВ.	<i>има̄ме учено</i> <i>има̄м (...) учено</i> <i>имаше (...) учено</i>	73 53 81
фати	СВ.	<i>има фа̄т̄ено</i> <i>имаа фа̄т̄ено</i> <i>немаа фа̄т̄ено</i> <i>(ке) има̄м фа̄т̄ено</i>	59 57 124 58

фокусира	дв.	<i>(да) имаше фокусирано</i>	131
фрли	св.	<i>(се) имаше фрлено</i>	109
		<i>имаше фрлено</i>	109
чита	несв.	<i>имам чий̄ано</i>	151
чини	несв.	<i>има чиней̄о</i>	96
		<i>има чиней̄у</i>	96
чуче	св.	<i>имам чуено</i>	59
		<i>имама чуено</i>	97
		<i>немам чуено</i>	114
		<i>немам (...) чуено</i>	69
		<i>не (...) имаваме чуено</i>	123
		<i>немав чуено</i>	157
		<i>немаше чуено</i>	108, 123
цвака	несв.	<i>(да) (...) имаше цвакано</i>	130
шета	несв.	<i>има шей̄ано</i>	149